

IGB 314

LITERARY CRITICISM

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

SCHOOL OF ARTS AND SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF LANGUAGES

COURSE CODE: IGB 314

COURSE TITLE: LITERARY CRITICISM (NNYOCHA AGUMAGU)

Odee Ihe ọmụmụ:

Dọkịta Ogechukwu Chukwuneke
Ngalaba Amụmamụ Sayensi Asụsụ, Asụsụ Igbo na
Asụsụ Naijiria Ndị Ọzọ, Mahadum Naijiria, Nsuka.
(Dept. of Linguistics, Igbo and Other Nigerian
Languages, University of Nigeria, Nsukka).

Onye Ọdezi Ihe ọmụmụ:

Profesọ G. O. Obiamalu
Ngalaba Amụmamụ Sayensi Asụsụ,
Mahadum Nnamdị Azikiwe Awka, Naijiria
(Dept. of Linguistics, Nnamdị Azikiwe University
Awka, Nigeria)

Onye Nchịkwa Ihe ọmụmụ:

Profesọ H. S. Igboanusi
Ngalaba Amụmamụ Sayensi Asụsụ na Asụsụ
Afrika, Mahadum Ibadan, Naijiria
(Dept. of Linguistics and African Languages,
University of Ibadan, Nigeria).

National Open University of Nigeria

National Open University of Nigeria
Headquarters
Plot 91, Cadastral Zone, University Village,
Nnamdi Azikiwe Expressway,
Jabi, Abuja.

National Open University
Headquarters
14/16 Ahmadu Bello Way
Victoria Island
Lagos

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng

URL: www.nou.edu.ng

Published by

National Open University of Nigeria

Printed 2022

ISBN:

All Rights Reserved

Mkpọlite.....

Mbunuche Izugbe .....

Mbunuche Kpọm kwem.....

Nkọwa Ihe Ọmụmụ.....

Ngwa Ihe Ọmụmụ.....

Yunit Ihe Ọmụmụ.....

Akwukwọ Ọgụgụ na Nrụtuaka.....

Nnwàle .....

Ihe Omume.....

Ule Enyem Maakị.....

Usooro Enyem Maakị.....

Ndịna Ihe Ọmụmụ.....

Ka a ga-esi ritekarịcha Uru Ihe Ọmụmụ .....

Ndị Nduzi na Nkuzi .....

Nchịkọta.....

Mkpólite

IGB 314 bụ yunit ihe ọmụmụ abụọ. Ọ ga-eduba ụmụ akwụkwọ n'ịmụta ihe banyere nnyocha agụmagụ ederede Igbo. Ihe ndị anyị ga-eleba anya n'ime nnyocha agụmagụ ederede Igbo gụnyere ihe ndị a: Ihe bụ nnyocha agụmagụ, nkenụdị nnyocha agụmagụ, usoro nnyocha agụmagụ na atụtụ nnyocha agụmagụ dị iche iche. E mere ihe ọmụmụ a n'ụdị na ọ bụrụ na ụmụakwụkwọ amụchaa ya, ha ga-enwe ike kọwaa atụtụ nnyocha agụmagụ ma jirikwa ha nyochaa ọrụ agụmagụ ederede Igbo. IGB 314 ga-ewe otu sịmesta maka ndị no n'ogo afọ atọ. Ọ bụ ihe ọmụmụ a kwadoro maka ndị na-agụ asụsụ Igbo n'ụlọ akwụkwọ dị ka otù ihe n'ime ihe ha ga-amụ na mahadum. Ihe ọmụmụ a nwere modul atọ, modul atọ ndị a metụtara nkọwa nnyocha agụmagụ nakwa nsiripu nnyocha agụmagụ. E jikwa akwụkwọ nrụtaaka wee lebaa anya na nnyocha nkenụdị agụmagụ atọ e nwere n'Igbo.

Mkpólite Ihe Ọmụmụ IGB 314

Nnyocha agụmagụ bụ otu n'ime ngalaba amụmamụ agụmagụ dị mkpa na nwata akwụkwọ ọ bụla na-amụ maka agụmagụ ga-agba mgborogwu na ya. Ọ na-edubanye ụmụakwụkwọ n'agụmagụ ederede Igbo ma mee ka ha mata ụzọ dị iche iche e nwere ike ịgbaso wee tapia ọrụ agụmagụ.

Akwụkwọ ntuziaka ihe ọmụmụ a ga-enye aka n'ebe ọ dị mfe ịkọwapụta ihe ihe ọmụmụ a bụ, ngwá nkuzi ihe ndị dị mkpa maka ihe ọmụmụ a na etu ngwá nkuzi a ga-esi bụrụ ihe bara uru. Ọ nyekwara ntuziaka maka oge a tụtụ anya a ga-eji mụọ yunit ihe ọmụmụ ọ bụla. Ọ nyekwara ntuziaka dị ka o si metụta ihe omume onye nkuzi ga-eleba anya. Ọ bụ ihe dị oke mkpa na ị ga na-aga n'ihe ọmụmụ ndị a chikọbara; ka gị na ndị nkuzi/ntuziaka gị wee nwee ntulekọrịta uche maka ihe ndị gbagwojuru gị anya.

Mbunuche Izugbe

A kwadoro ihe ọmụmụ a ka ọ bawanye nghọta ụmụakwụkwọ n'ihe gbasara nnyocha agụmagụ ederede Igbo n'ụzọ ọbụla. A tụtụ anya na ihe ọmụmụ a ga-eme ka:

- a. ụmụakwụkwọ nwee ike ịkọwa nnyocha agụmagụ;
- b. mata nkenụdị nnyocha agụmagụ e nwere;

- c. mata usoro dị iche iche e nwere ike igbaso wee nyochaa ọrụ agụmagu;
- d. mata ntọala na nsiripu nnyocha agụmagu;
- e. mata atụtụ dị iche iche e ji enyocha agụmagu nakwa ọmụmaatụ nke ọbụla;
- f. nwee ike inyochaa agụmagu ederede Igbo n'enweghị nsogbu maọbụ oke mgbakasị ahụ.

Mbunuche Kpọm kwem

E nwere ihe a tụtụ anya na ụmụakwụkwọ ga-amutariri na yunit ọ bụla dị n'akwụkwọ a. Ọ ga-aka mma ibu ụzọ guo mbunuche ndị a tupu a guo ihe ndị metụtara yunit ọbụla. A tụtụ anya na tupu ụmụakwụkwọ amụchaa ihe ọmụmụ a, ha ga-enwe ike:

- i. Kọwaa ihe bụ nnyocha agụmagu
- ii. Kwuo nkenụdị nnyocha agụmagu
- iii. Kọwaa usoro nnyocha dị iche iche na uru nke ọ bụla bara
- iv. Kwuo etu nnyocha agụmagu si malite
- v. Nye ma kọwaa n'uju atụtụ nnyocha agụmagu dị iche iche na etu e si eji ha enyocha agụmagu.
- vi. Kọwaa ma nye ọmụmaatụ ihe ndị a na-eleba anya mgbe a na-ekwu maka asụsụ agụmagu ederede Igbo.
- vii. Nyochaa agụmagu ederede ọ bụla e nyere ha dị ka: iduuazi, abụ, na ejije.

Nkọwa Ihe Ọmụmụ

Iji hụ na e mere ihe niile e nwere n'ihe ọmụmụ a, i ga-agba mbọ hụ na i gurụ yunit niile e nwere na ya. Guo akwụkwọ ndị e nyere maka ihe ọmụmụ a nakwa akwụkwọ ndị NOUN hoputaara gi. Yunit ọ bụla nwere nchikọta, mmechi na nnwale Onwe, gbaa mbọ hụ na i mere nnwale onwe niile dị na ngwụcha yunit ọ bụla. Gbaa mbọ gugharịa ihe omume/ọrụ ụlọ ndị ahụ onyenkuzi lebara anya n'ihi na ọ ga-enyere gi aka ighotawanye ihe ọmụmụ a.

A ga-anwale ihe ndi i mutara site n'oruu lo ndi ahụ onye nkuzi lebara anya. O buru na a mecha ihe omumu IGB 314 LITERARY CRITICISM, a ga-ele ule ikpeazu. A turu anya na ihe omumu a ga-ewe izu uka iri abuo. O bu oke na oru ddiri gi itinye oge ihe omumu maka yunit o bula n'ihi na nke a ga-enyere gi aka ihu na i mechara ihe omumu a n'oge.

Ngwa Ihe Omumu

Ngalaba ma o bu mmewere ihe omumu a ndi kachasi gba elu gunyere:

1. Yunit Ihe omumu
2. Akwukwo ogugu
3. Failu Ntinye Ihe omume
4. Usoro a ga-agbaso wee mee ihe

Yunit Ihe Omumu

A turu anya na yunit ihe omumu o bula ga-ewe otu izu uka. N'ime ya, e nwere mbunuche nkuzi a turu anya na i ga-agbaso wee na-eme ihe omumu gi. Yunit ihe omumu o bula nwere akwukwo ogugu, nnwale onwe na oru ulo onye nkuzi ga-eleba anya. Yunit ihe omumu niile na nkuzi a ga-akuzi na ya ga-enyere gi aka inwetazu mbunuche niile e deputara maka ihe omumu a. Ha di yunit iri na anọ nke a haziri na modul ato. Modul na yunit ndi ahụ gunyere:

Modul 1 Nnyocha Agumagu

- Yunit 1 Nkwa nnyocha agumagu
- Yunit 2 Nkenudi nnyocha agumagu
- Yunit 3 Usoro nnyocha agumagu
- Yunit 4 Uru nnyocha agumagu

Modul 2 Ntoala na Nsiripu Nnyocha Agumagu

- Yunit 1 Plato na echiche ya
- Yunit 2 Aristotle na echiche ya
- Yunit 3 Horace na echiche ya

Modul 3	Atụ̀tụ̀ Nnyocha Agụ̀magụ̀ dị̀ Iche Iche
Yunit 1	Nkọ̀wa atụ̀tụ̀ nnyocha agụ̀magụ̀
Yunit 2	Atụ̀tụ̀ ndụ̀ na gburugburu odee
Yunit 3	Atụ̀tụ̀ nhazi
Yunit 4	Atụ̀tụ̀ nnyocha uche (saikoanalysis)
Yunit 5	Atụ̀tụ̀ nchụ̀ta akụ̀ (maksizim)
Yunit 6	Atụ̀tụ̀ uche ọ̀guu (rida resposu)
Yunit 7	Atụ̀tụ̀ nhatanha nwoke na nwaanyị̀ (femnizim)

Modul 1 bụ̀ ndubanye ma ọ̀ bụ̀ mkpọ̀lite n'ihe bụ̀ nnyocha agụ̀magụ̀, nkọ̀wa nkenụ̀dị̀ na usoro nnyocha agụ̀magụ̀ dị̀ iche iche tinyere uru nnyocha agụ̀magụ̀ bara. Modul 2 lebara anya na ntọ̀ala na nsiripu nnyocha agụ̀magụ̀. Na Modul 3, a kọ̀wara n'uju, atụ̀tụ̀ dị̀ iche iche e nwere ike ị̀gbaso wee nyochaa agụ̀magụ̀ ma nye ọ̀mụ̀matụ̀ na nke ọ̀ bụ̀la ị̀ji mee ka ihe a kọ̀wara dowanye anya.

E nwere yunit iri na anọ̀ n'ihe ọ̀mụ̀mụ̀ a. Ihe mejupụtara yunit ihe ọ̀mụ̀mụ̀ nke ọ̀ bụ̀la bụ̀ ihe ọ̀mụ̀mụ̀ otu izu ụ̀ka nke gụ̀nyere ihe kachasị̀ mkpa a tụtụ̀ anya na a ga-amụ̀ta, usoro a ga-agbaso wee mụ̀ọ̀ ihe, ngwá ihe ọ̀mụ̀mụ̀ ndị̀ a ga-eji amụ̀ ihe, na ihe nnwà̀le nke onwe. Tinyekwara ihe omume, ọ̀ bụ̀ ihe ndị̀ a niile ga-enyere gị̀ aka ị̀ji nweta mbunuche e ji wee mebe yunit ihe ọ̀mụ̀mụ̀ nke ọ̀ bụ̀la na nke ihe ọ̀mụ̀mụ̀ a n'ozuzu oke.

Akwụ̀kwọ̀ Ọ̀gụ̀gụ̀ na Nrụ̀tụ̀aka

Yunit ihe ọ̀mụ̀mụ̀ ọ̀ bụ̀la nwere akwụ̀kwọ̀ ọ̀gụ̀gụ̀ na akwụ̀kwọ̀ nrụ̀tụ̀aka. Gụ̀ọ̀ akwụ̀kwọ̀ ndị̀ ahụ̀ ị̀ji mụtakwuo n'elu nke onye nkuzi kọ̀wara n'ime ihe ọ̀mụ̀mụ̀ ndị̀ a. I nwekwara ike ị̀gụ̀ akwụ̀kwọ̀ ọ̀gụ̀gụ̀ ndị̀ ọ̀zọ̀ metụtara ihe ọ̀mụ̀mụ̀ a nke e deputaghị̀ n'akwụ̀kwọ̀ ntuziaka a.

Nnwale

E nwere usoro nnwà̀le n'ihe ọ̀mụ̀mụ̀ a; ihe omume onye nkuzi lenyere anya na ule nke a ga-ede ede. N'ime ihe omume ndị̀ a, a tụtụ̀ anya na ị̀ ga-etinye ihe ndị̀ ị̀ mụtara oge i na-eme ihe ọ̀mụ̀mụ̀ n'ọ̀rụ̀.

I ga-enyeri onye nduzi ihe omumu (tutorial facilitator) ihe omume gi ka o wee nwee ike inwale gi di ka oge e nyere na usoro akwukwo failu si di.

Oru nke i ga-enye onye nkuzi maka nwaale ga-ebu maaki iri ato (30%) n'ime maaki 100% ihe omumu a nwere.

Ihe Omume

E nwere ihe omume na ngwusi yunit nke o bua. A turu anya na i ga-eme ihe omume niile ndi ahụ. A ga-anwale gi na ha niile, mana ato ndi kacha mma bu ndi a ga-ewere maka nwaale ugboro ugboro. Ihe omume o bua bu maaki pesenti iri (10%). Oge i mechara nwaale nke o bua, were ya na fom ihe omume onye nkuzi ga-amaaki wegara onye nduzi ihe omumu. A ga-enwe failu ihe omume. N'ime failu a, i ga-ahu ihe omume ndi ahụ niile i ga-enyefe onye nkuzi maka inye gi maaki. A ga-agbakọ maaki niile onye nkuzi nyere maka oru ulo wee nweta maaki maka ihe omumu a. I ga-ahu ihe gbasara oru ulo ndi ozo n'ime failu ihe omume na n'ime yunit ihe omumu e nwere ebe a.

Gbaa mbo hu na ihe omume o bua rutere onye nduzi ihe omumu gi aka tupu ubochi e nyere ma o bu ubochi e nyere kpom kwem. O buru na o nwere ihe o bua ga-eme na i gaghị emecha oru gi; gbaa mbo hu na onye nduzi ihe omumu maara maka ya tupu ubochi e nyere maka iwebata oru ndi ahụ eruo, ka gi na ya kparita ma o nwere ike inyetukwu gi oge. A gaghị agbatị ma o bu nyekwa oge ozo ma e wepu n'onodu enweghizi ihe a ga-eme maka ya.

Ule na Enyem Maaki

Ule ikpezu maka IGB 314 ga-abu awa abuo. O ga-ebu pesenti iri asaa (70%) n'ime maaki 100% e kwesiri inwe n'ime omumu a.

Ihe ga-emejuputa ule ga-abu ajuju ga-egosi udi nwaale nke e nwere n'ime omume nke onwe na ihe omume nke onye nkuzi ga-eleba anya nke e merela. Ajuju nwaale ga-emetucha aka n'ime niile e jiri muo ihe. A turu anya na i ga-aza ajuju ato n'ime ajuju ise di n'ime ya. Ajuju ato ndi a ga-enye gi maaki iri asaa; maaki iri ato nke si na maaki onye nkuzi nyere n'ime omume na maaki iri asaa i nwetere n'ule ga-agbakota nye gi otu nari maaki. I ga-ewere ohere di n'etiti oge i ji mechaa yunit nke ikpezu na oge di tutu ule amalite wee lebagharja anya ozo n'ime niile i mere na kosu a. I nwekwara ike lebanye anya ozo n'oru nwaale nke onwe na ihe omume tupu ule amalite.

Usoro Enyem Maaki

Tebulu 1 kowara etu a ga-esi kerisie maaki a ga-enweta n'ihe omumu a:

Ihe Omume	Maaki
Ihe Omume	Ihe omume ato kacha mma ka a ga-eji nye maaki iri ato (30%) n'ime maaki 100% a ga-enweta n'ihe omumu a.
Ule ikpezụ	Ule ikpezụ ka a ga-eji nweta maaki iri asaa (70%) nke ihe omumu a.
Mgbakota ihe niile	Pasenti ihe omumu a bu bu otu nari (100%)

Ndina Ihe Omume A

Tebulu 2 a di n'okpuru gosiri yunit niile na izuoka ole a ga-eji muo ihe omumu a.

Yunit	Isiokwu Ihe omumu	Ihe omume n'izu uka	Ihe omume onye nkuzi lenyere anya
	Ntuziaka maka ihe omumu a	1	

Modul 1 Nnyocha Agumagu

1	Nkwa nnyocha agumagu	2	
2	Nkenudi nnyocha agumagu	3	
3	Uso nnyocha agumagu	4	
4	Uru nnyocha agumagu	5	Ihe Omume 1

Modul 2 Ntala na ntolite nnyocha agumagu

1	Plato na echiche ya	6	
2	Aristotle na echiche ya	7	
3	Horace na echiche ya	8	Ihe Omume 2

--	--	--	--

Modul 3 Atutu nnyocha agumagu di iche iche

1	Nkwa atutu nnyocha agumagu	9	
2	Atutu ndu na gburugburu odee	10	
3	Atutu nhazi	11	
4	Atutu nnyocha uche (saikoanalysis)	12	
5	Atutu nchuta aku (maksizim)	13	
6	Atutu nchuta aku (maksizim)	14	
7	Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi (femnizim)	15	
	Nlebaghari anya n'iche a muru	16	
	Ule	17	
	Mgbakota	18	

Etu a ga-esi mee Ihe Omume/Nnwale

A ga-esi n'uzo abuo nwalee gi n'iche omumu a. Ihe omume nke onye nkuzi ga-eleba anya (ga-amaaki) na ule akwukwo so ihe omumu. A turu anya na i ga-eme ihe omume ma nyefee ha n'aka onye nkuzi ga-eleba ha anya. I ga-agba mbo nyefee ya onye nkuzi n'oge kwesiri ekwesiri. Ihe omume ga-enye pasenti iri ato na maaki niile i ga-enweta maka ihe omumu a.

Ka i ga-esi ritekaricha uru n'iche omumu

N'iche omumu a, ebe umakwukwo na ndi nkuzi nosara anosa, yunit ihe omumu gasi nochitere anya onye nkuzi mahadum. Uru di n'udi ihe omumu a bu na i nwere ike igu akwukwo ma lebakwa anya na ngwa ihe omumu gi n'usoro o masiri gi, n'oge na n'ebe kachasi di gi mma. Huta ya di ka

igụ ihe sitere na nkuzi ihe kama igere onye nkuzi. Dị ka onye nkuzi nwere ike inye gị ihe omume na klaasi, yunit ihe omumụ bu ihe omume i ga-eme n'oge o kwesiri.

Yunit ihe omumụ nke o bua gbasoro otu udi usoro. Ihe nke mbu bu ndubanye n'isiokwu nke yunit ahụ na etu otu yunit nke o bua si wee metuta yunit ndi ozo na ihe omumụ ahụ n'ozuzo. Nke na-esote ya buru mbunuche e nwegasiri. Mbunuche bu ihe ga-enyere gi aka iji mata ihe i kwesiri imesi tupu i bia na njedebe ihe omumụ gi. I ga-ewere mbunuche ndi a di ka ihe ga-eduzi ihe omumụ gi. Oge i mechara ihe di na yunit a, i ga-alaghachi azu, tlee ma i nwetakwara ihe ndi ahụ e bu n'uche na i ga-enweta tupu ihe omumụ yunit a agwucha. O buru na i na-eme nke a kwa mgbe kwa mgbe, i ga-ewelite, n'uzo di elu, ohere i nwere igafe n'ule, ya bu, ime nke oma n'ihe omumụ a.

E tinyekotara nnwale nke onwe n'ime yunit nke o bua; e nyekwara aziza ha na njedebe koso a. Ime nnwale ndi a ga-enyere gi aka inweta ihe e bu n'uche na yunit ihe omumụ a ma kwadokwa gi maka ihe omume na ule. I ga-eme nnwale nke onwe o bua ebe o bua i huru ya na yunit ihe omumụ a. A ga-enwegasi omumatu yunit ihe omumụ a. Mee nke o bua oge i rutere na ya.

Ndi Nduzi /Nkuzi

E weputara awa asato maka nkwado ihe omumụ koso a.

A ga-eme ka i mata ubochi, oge na ebe a ga-anọ eme ihe omumụ ndi a, tinyere aha na akara ekwentị onye nduzi gi ozigbo e nyere gi otu i ga-esonye maka ihe omumụ a. Mmekorita nke gi na onye nkuzi ga-eleba anya n'oru ulo gi ga-enyere gi aka. I ga-agba mbo ka gi na onye nkuzi na-akpakorita site n'ekwenti na uzọ mgbasa ozi ndi ozo ma i nwee nsogbu gbasara ihe omumụ a.

Onye nduzi unu ga-etinye maakị ole i nwetara n'ihe omume gi, tinyekwa anya n'oganihu ma o bu nsogbu o bua i nwere ma nyere gi aka oge a na-eme koso a.

I ga-ezigara onye nduzi ihe omumụ ihe omume gi onye nkuzi ga-eleba anya n'ezi oge tupu ubochi e weputara maka ime nke ahụ. Onye nkuzi gi ga-enye maakị i nwere ma zighachiri gi ya n'oge na-adighi anya.

Atufula oge ikpoturu onye nkuzi gi ma o bu degara ya ozi n'imeelu ma o buru na:

- i ghotaghi akuku ihe omumụ yunit ma o bu ihe ndi e nyere gi guo.
- nnwale onwe na-enye gi nsogbu.
- i nwere ajuju ma o bu na ihe omume na-enye gi nsogbu; ihe onye nkuzi gi kwuru banyere ihe omume ma o bu banyere maakị e nyere gi n'ihe omume gi.

I ga-agba mbo ka i sonye n'ihe ndi a na-akuzi na klaasi. Nke a bu naani ohere i nwere, gi na ndi nkuzi gi ino ihu na ihu. I ga-enwekwa ohere iju ajuju nke a ga-asa gi ozigbo. I nwere ike ikwatara

ya nsogbu i nwere mgbe i na-agu akwukwo ihe omumu a. I ji rite ezigbo uru na nkuzi a, kaba ahụ deputa ajuju ndi i nwere n'akwukwo tupu i bia n'ebe a ga-anọ kuzie ihe. I ga-amuta otutu ihe ma o buru na i sonye nke oma.

Nchikota

Ebumnobi IGB 314 bu iji kwado gi inwe ike inyocha agumagu ederede site n'idubanye gi n'atutu agumagu di iche iche. Na njedebe ihe omumu a, i ga-enwe nghota ga-edu gi ikowa ihe bu nnyocha agumagu, nkenudi, usoro, uru na nsiripu ya. I ga-enwe ike ikowa atutu di iche iche e ji enyocha agumagu. Nwa akwukwo muru ihe omumu a ga-enwe ike kowaputa ma nyochaa ihe niile gbasara abu ederede, ejije na iduuzi Igbo o bua e nyere ya ka o lebaa anya.

O bu ekpere m na i ga- enwe ezi ahụ ike na udo nke ime obi ka i wee guo ma ghota ihe di n'ihe omumu a nke oma. Ana m atukwa anya na ihe omumu a ga-eme ka i nwee mkpalite mmuo ma cheputa atutu e nwekwara ike igbaso wee tlee oru agumagu ma mee ka mmasi gi banyere agumagu Igbo bawanye.

NDỊNA

IHU AKWUKWỌ

Modul 1   Nnyocha Agumagu

- Yunit 1 Nkọwa nnyocha agụmagu
- Yunit 2 Nkenụdị nnyocha agụmagu
- Yunit 3 Uoro nnyocha agụmagu
- Yunit 4 Uru nnyocha agụmagu

Modul 2 Ntọala na Nsiripu Nnyocha Agụmagu

- Yunit 1 Plato na echiche ya
- Yunit 2 Aristotle na echiche ya
- Yunit 3 Horace na echiche ya

Modul 3 Atụtụ Nnyocha Agụmagu Dị Iche Iche

- Yunit 1 Nkọwa atụtụ nnyocha agụmagu
- Yunit 2 Atụtụ ndụ na gburugburu odee
- Yunit 3 Atụtụ nhazi
- Yunit 4 Atụtụ nnyocha uche (saikoanalysis)
- Yunit 5 Atụtụ nchụta akụ (maksizim)
- Yunit 6 Atụtụ uche ọgụu (rida responsu)
- Yunit 7 Atụtụ nhatanha nwoke na nwaanyị (femnizim)

ỤDỊ N

National Open University of Nigeria

National Open University of Nigeria

Headquarters

Plot 91, Cadastral Zone, University Village,

Nnamdi Azikiwe Expressway,

Jabi, Abuja.

National Open University

Headquarters

14/16 Ahmadu Bello Way

Victoria Island

Lagos

e-mail: centralinfo@nou.edu.ng

URL: www.nou.edu.ng

Published by

National Open University of Nigeria

Printed 2019

ISBN:

All Rights Reserved

Modul1	Nnyocha Agumagu
Yunit 1	Nkọwa nnyocha agumagu
Yunit 2	Nkenụdịnyocha agumagu
Yunit 3	Usoo nnyocha agumagu
Yunit 4	Uru nnyocha agumagu

Yunit 1: Nkọwa nnyocha agumagu

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3. 1 Gịnị bụ nnyocha?

3.2 Gịnị bụ agumagu?

Gịnị bụ nnyocha agumagu?3.4 Uru na oghọm nnyocha agumagu

4.0 Mmehi

5.0 Nchịkọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaakị

7.0 Nrụtuaka

1.0 Mkpọlite

N'ihe ọ bụla mmadụ na-eme n'ụwa, e nwere usoro a tụtụtara ka a gbasoo wee mee ya. Ufọdu na-agbaso usoro a nke ọma ebe ufọdu anaghị agbaso ya. Etu e si achoputa ndị gbasoro usoro ha kwesiri igbaso nke ọma na ndi agbasoghi bu site n'itinye anya n'ihe ha mere. Mgbe mmadụ tinyere anya n'ihe onye ọzọ na-eme, a si na onye ahụ na-eme nnyocha. Mmadụ inyocha ọrụ onye ọzọ di mkpa n'ihu na mmadụ anaghị enyocha onwe ya. Mmadụ agaghị amata etu ọrụ ya di ganye na mmadụ ọzọ e nyochaa ya. Onye na-enyocha ọrụ mmadụ ga-abukwa onye maara ihe ekwe na-aku banyere usoro ndi a tụtụtara ka a gbasoo wee meputa ihe.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, e kwesiri inwe ike:

- i. ikowa ihe bu nnyocha
- ii. ikowa ihe bu agumagu
- iii. ikowa ihe bu nnyocha agumagu

3.0 Ndina Kpom kwem

3.1 Gini bu nnyocha?

Nnyocha bu okpurukpu okwu e ji akowa amumamu banyere nkowa, nhazi, ntule, ntapị na inye mkpebi banyere ihe ọ bula. O bu iji obi ocha wee leruo ihe anya ma kwuo ebe ihe ahụ di mma na ebe o riri mperi. Mgbe a na-eme nnyocha, e kwesighi iso mmadụ anya, iwebata mmetutaobi di ka iwe, onuma, akpomasi ma ọ bu ihunanya. Nke a bu iji hu na e nyere ikpe nkwmoto banyere ihe ma ọ bu onye a na-enyocha.

E nwere udi nnyocha abuo: nnyocha nkwalite na nnyocha nkatọ. Nnyocha nkwalite bu udi nnyocha nke na-ahuta ihe adichaghi mma na ihe di mma n'ihe a na-atule. A na-agakwa n'ihu tuptuta echiche ga-eme ka ihe ahụ di mma. A na-akpo nnyocha nkwalite 'konstrktiv' na Bekee. N'aka nke ọzọ, nnyocha nkatọ bu nke anaghị ahụ ihe ọ bula di mma banyere ihe a na-enyocha. A na-akpo udi nnyocha a 'distroktiv' na Bekee. E kwesighi ime nnyocha nkatọ n'ihu na ihe ọ bula nweriji ihe di mma na ya.

Nwale onwe 1

1. Gini bu nnyocha?
2. Kedu udi nnyocha e nwere?
3. Kedu udi nnyocha mmadụ kwesiri ime?

3.2 Gịnị bụ agumagu?

Agumagu nwere mputara abuo. Nke mbu, o bu okpurukpu okwu e ji akowa akwukwo niile sitere n'otu agburu ma o bu omenala. Agumagu bukwa oru nka sitere n'ekereuche nke e kwuru n'onu, e deputara edeputa ma o bu e meputara emeputa. Di ka o si metuta nkowa nke abuo, agumagu nwere ngalaba ato. Ha bu: akuko, abu na ejije. Ngalaba agumagu ato ndi a nwechara mmebere na usoro nziputa ha. Mmebere agumagu gburugburu gunyere agwa, akparamagwa, ntoala ebe, oge na onodu, kesirihu na kesiriko, asusu nka na isiokwu. A bia n'usoro nziputa, e kewara agumagu uzo abuo gbara okpurukpu - agumagu onu na agumagu ederede. Agumagu onu bu oru nka ndi ahụ a na-ekwu naani n'onu. Otutu oge, a naghị ama onye cheputara ya. O na-abukari ihe oha obodo kari nke otu onye. N'ihia ya, o na-esi n'aka fere aka. N'aka nke ozo, agumagu ederede bu oru agumagu ndi ahụ e deputara edeputa n'akwukwo. A na-ama onye dere ya, afọ e biputara ya, ebe a no biputa ya na uloru ndi biputara ya. E nwere usoro puru iche e si edeputa ngalaba agumagu nke o bula; a na-edede akuko n'isi n'isi nakwa na nkebi na nkebi; a na-edede abu n'ogbara n'ogbara nakwa na nkeji na nkeji, na-edezi ejije n'udi mkparitauka. Agumagu nwere uru o na-abara oha obodo nke gunyere, inori oge, igbazi ndu na ikuzi ezi omume. A na-esitekwa n'oru agumagu enweta ego ma o bu tuuru ugo. N'ihia oru ndi a di mkpa agumagu na-arụ, o di mkpa na a ga-elebara ya anya iji hu na ndi odee, ogu na omee na-agbaso usoro ziri ezi.

Nnwale onwe 2

1. Kedu mputara abuo agumagu nwere?
2. Udi agumagu ole ka e nwere?
3. Olee mmebere agumagu gburugburu ato i maara?
4. Ngalaba ole ka agumagu nwere?
5. Olee uru agumagu bara?

3.3 Gịnị bụ nnyocha agumagu?

Ileba anya n'oru agumagu iji mata ma o bu sonye n'ihe a na-eme nakwa iji choputa mputara ya bu nnyocha agumagu. Nnyocha agumagu bu amumamu na-ahu maka ntule, nhazi, nkowa, ntapi na mgbazi oru agumagu. O bu isite n'uzo di iche iche lebaa oru agumagu anya iji tuputa mputara di na ya. E nwere echiche di iche iche na usoro a tuputara maka ileba oru agumagu anya. Nnyocha agumagu bu igbaso otu ma o bu kari n'ime echiche na usoro ndi ahụ e kwekoritara na ya, wee tinye anya n'oru agumagu. Onye na-eme nnyocha bu, onyoo. N'gbanyeghi na a na-enyocha ma

agumagu ọ́nụ ma agumagu ederede, ọ́ bụ́ agumagu ederede ka a na-eleba anya na ya n'akwukwo a. Omumatu niile e nyere n'oru a bu agumagu ederede ka e ji mee ha

Nnwale onwe 3

1. Gini bu nnyocha agumagu?
2. Onye na-eme nnyocha bu onye?
3. Olee ihe onyoo na-eleba na nnyocha agumagu?

4.0 Mmechi

Agumagu bu oru nka sitere n'ekereuche mmadu. O di uzọ abuo, nke onu na nke ederede. O nwekwarā ngalaba ato, akuko, abu na ejije. Nnyocha bu itinye anya n'ihe iji wee choputa mputara ihe ahụ nakwa iji mata ebe o turu ugo na ebe o riri mperi. Nnyocha agumagu bu itinye anya n'oru agumagu iji choputa mputara ya. Nnyocha agumagu bu otu ngalaba n'ime ngalaba ndi mebere amumamu agumagu. N'agbanyeghi na ufodu mmadu na-ekwu na nnyocha agumagu abaghi uru, e nwere oru di mkpa o na-arụ tumadi n'amumamu agumagu.

5.0 Nchikota

Nnyocha bu itinye anya n'ihe obula. Ihe e ji enyocha ihe bu maka ichoputa mputara ihe ahụ nakwa imata ebe ihe a na-enyocha turu ugo ma o bu rie mperi. E nwere udi nnyocha abuo, nnyocha nkwalite na nnyocha nkato.

Agumagu bu oru nka nke a na-eziputa site n'okwu onu ma o bu ederede. O nwere ngalaba ato. Agumagu nwere uru o baara oha obodo di ka inori oge na igbazinye akonuche. A na-esitekwa n'oru agumagu akuzi nkwenye obodo. Oru ndi a puru iche agumagu na-aru mere o ji di mkpa ka e lebara ya anya.

Ilebara oru agumagu anya bu, nnyocha agumagu. Nnyocha agumagu bu akuku amumamu agumagu nke na-aru oru ntapi, ntule, nkowa, nhazi na mgbazi oru agumagu. Nnyocha agumagu bara uru nye amumamu agumagu n'uju.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Gini bu nnyocha?
2. Kowaa okwu a bu agumagu.
3. Olee ihe bu nnyocha agumagu?

7.0 Nruṭuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 2: Nkenụdị Nnyocha Agụmagụ

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpọm kwem

Nkenụdị nnyocha agụmagụ dī iche iche3.2

4.0 Mmechi

5.0 Nchịkọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpọlite

nakwa mmebere ya ma kpee ya ikpe. A kọwakwara na agụmagụ bụ ọrụ nka sitere n'ekereuche mmadụ nke e nwere ike ikwu n'ọnụ ma ọ bụ detuo edetuo. Ugbu a, anyị ga-eleba anya na nkenụdị nnyocha agụmagụ e nwere.

2.0 Mbunuche

1. Na njedebe yunit a, a tūrụ anya na ụmụ akwụkwọ ga-enwe ike:

1. Ịkọwa nkenụdị nnyocha agụmagụ e nwere;

. Ikwu ụdị nnyocha agụmagụ ha ga-achọ ime4.

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Nkenụdị nnyocha agụmagụ

E kewara nnyocha agụmagụ ụzọ anọ gbara ọkpurukpu. Nkewa a sitere n'ebe onyoo gbadoro ụkwụ wee nyochaa ọrụ agụmagụ. Ụdị nnyocha agụmagụ gụnyere:

1. **Nnyocha njije:** n'ụdị nnyocha a, onyoo na-ahụta ọrụ agụmagụ dī ka ihe na-eziputa ndụ na obibi ya. A na-atụle etu ọrụ agụmagụ si eziputa ihe na-eme n'ụwa tūmadī na gburugburu ebe ọrụ ahụ sitere.

2. **Nnyocha mmetuta ma o bu nnyocha oguu:** nke a bu udi nnyocha onyoo na-ahuta oru agumagu di ka ihe na-eziputa mmetuta n'obi oguu. Mmetuta ndi a nwere ike ibu itunanya, mgbazi ndu, iwe, anuri, obi mgbawa, d.g.z. N'udi nnyocha a, oguu bu isi sekpu nti. A na-ama oru agumagu ikpe site n'etu o si metuta oguu.
3. **Nnyocha odee:** udi nnyocha a na-ahuta agumagu di ka ebe odee na-eziputa uche ya banyere ndu na ebimndu. Onyoo na-eme udi nnyocha a kwenyesiri ike na oru agumagu bu ebe odee na-eziputa nsirihundu ya, ihe ndi na-eche ya aka mgb nakwa olile anya ya.
4. **Nnyocha akwukwo:** nke a bu udi nnyocha na-agbado ukwu n'oru agumagu kpom kwem. Onyoo na-ahuta oru agumagu di ka ihe kwuru onwe ya ma zuo oke. N'ihi ya, e kwesighi ileru anya ma o bu gbado ukwu n'ihe ndi ozo di ka odee, oguu, gburugburu na omenala wee nyochaa oru agumagu. N'udi nnyocha a, a na-agbado ukwu naani na ndina na ndoko oru agumagu wee nyochaa ya.

Nnwale onwe 1

1. Deputa ma kwaa udi nnyocha agumagu anọ e nwere?
2. Kedu udi nnyocha kacha masi gi?

4.0 Mmechi

E nwere ebe anọ a na- elekwasị anya wee nyochaa oru agumagu o bula. Ebe onyoo gbadoro ukwu wee mee nnyocha ga-ekwu udi nnyocha o na-eme. Onyoo nwere ike ileru anya naani n'otu n'ime ebe ndi ahụ ma o bu o leruo anya n'abuo ma o bu karija.

5.0 Nchikota

O di nkenudi nnyocha agumagu anọ e nwere ike ime. Ha bu:

- Nnyocha njije/gburugburu
- Nnyocha mmetuta/oguu
- Nnyocha odee
- Nnyocha akwukwo

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kwaa nnyocha odee.

2. Kọwaa nnyocha ọgụụ.
3. Kedụ ihe bụ isi sekpụ ntị na nnyocha njije/gburugburu?
4. Kọwaa nnyocha akwụkwọ.

7.0 Nrụtaaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 3: Usoro Nnyocha Agumagu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Usoro nnyocha agumagu di iche iche

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpelite

Na yunit gara aga, e labara anya na nkenudi nnyocha e nwere ma kwuo na o di ebe anọ e nwere ike igbado ukwu wee nyochaa oru agumagu. Ebe anọ ndi ahụ bu gburugburu, odee, ogu na oru agumagu kpom kwem. N'agbanyeghi ebe onyoo choro ilekwasi anya wee nyochaa agumagu, e nwere usoro ndi o ga-agbaso. Na yunit a, a ga-eleba anya n'usoro ndi ahụ n'uju.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, umuakwukwo ga-enwe ike;

1. ikowa usoro nnyocha ntucha

2. ikowa usoro nnyocha ntapi

3. ikowa usoro nnyocha ntule

4. ikowa usoro nnyocha ntuziaka

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Usoro nnyocha agumagu di iche iche

N'agbanyeghi udi nnyocha a na-eme, e nwere usoro a na-agbaso wee mee nnyocha. Ha gunyere:

1. **Usoro ntucha (Analisisi):** onyoo na-agbaso usoro a na-ebu n'uche na oru agumagu o bu la na-enwe karia otu echiche na ya. Nke a ga-eme ka a tuchaa oru agumagu site n'ituputa mputara na echiche niile e nwere ike ihuta n'oru ahụ. N'iji mee nke a, onyoo ga-eleba anya na mmebere oru ahụ niile di ka nhazi, emereme, ntola, agwa na akparamagwa, kesirihu, asusu, kesirikọ dgz. Nakwa, mmetuta di n'etiti mmebere ndi a. Usoro nnyocha a na- adi ire na nnyocha ngalaba agumagu niile – abụ, ejije, iduuazi.
2. **Usoro ntapi (intapriteshon):** onyoo na-agbaso usoro a ga-abu okaa ma o bu onye toro ntola n'amumamu agumagu. O na-aru oru di ka onye nduzi nyere ndi na-enwe mgbagwoju anya banyere nghota di n'oru agumagu. Onyoo ga-aga n'ihu kwaa mmebere agumagu di ka asusu, emereme, agwa na akparamagwa, dgz di n'oru na mputara ha. O ga-agakwa n'ihu kwaa ihe odee bu n'uche ma o bu echiche odee chorọ iziputa mere o jiri webata ihe ndi o webatara n'oru ya. Usoro ntapi na-akacha adi ire na nnyocha abụ, nke a aputaghi na e nweghi ike iji ya nyochaa iduuazi na ejije.
3. **Usoro ntule (evalueshon):** n'ebe a, onyoo na-aru oru di ka okaikpe. O na-ekwubi okwu n'isi oru agumagu. O na-atule oru agumagu iji kwuo ma o di mma ka o bu na o dighi mma. N'iji too ma o bu katoo oru agumagu, onyoo ga-ebu uzọ tuputa ebe niile oru riri mperi na ebe o tuuru ugo. O ga-aga n'ihu tulekorita oru ahụ na oru ndi ozọ e nwere. Site na nchoputa ya, o ga-ahanye oru ahụ n'otu ogo. Ogo ndi ahụ gunyere; ndi di mma, ndi no na-agbata na ndi adighi mma. Usoro a na-adi ire na nnyocha ngalaba agumagu niile tumadi ejije na iduuazi. Ihe mere o jighi adicha mma iji usoro ntule a wee nyochaa abụ bu na ndi odee abụ na-enwe ihe a na-akpo ikike ide abụ ya bu, puetik laisensi. Ikike ide abụ bu oghere e nyere naani ndi odee abụ ka ha ziputa oru ha etu o si masi ha. N'ih i ikike a, o hiara ahụ ikwu na otu abụ ka abụ ozọ mma.
4. **Usoro ntuziaka (presikriphshon):** N'usoro a, oru onyoo bu inye ntuziaka etu odee ga-esi dozie oru ya ka o ka mma karia etu o di na mbu. Onyoo ga-eweputa oge na obi ya ma tinye uchu ihu na oru e nyere ya nyochaa putara nke oma. Usoro ntuziaka na usoro ntule yitebere onwe ha n'ih na ha abuo na-achoputa ebe oru riri mperi na ebe o tuuru ugo. Mana ebumnobi ha abuo abughu otu. Ebe usoro ntule na-esite na nchoputa ya hanye oru n'otu ogo, usoro ntuziaka na-agbaziri odee uzọ. Usoro ntuziaka na-adi ire na nnyocha ngalaba agumagu niile.

Nnwale onwe 2

1. Olee usoro e nwere ike igbaso wee mee nnyocha?
2. Ụdị nnyocha a na-eme, ọ na-emetụta ụdị usoro a ga-agbaso?
3. Kedụ usoro kacha masị gị n'usoro ndị a?

4.0 Mmechi

Onyoo nwere ike igbaso usoro masịrị ya n'agbanyeghị ụdị nchọcha ọ na-eme. Ngalaba agụmagụ ọ bụla nwere usoro kacha mma igbaso wee nyochaa ha. Onyoo ga-ama ihe a tụtụ anya n'aka ya n'usoro nke ọ bụla.

5.0 Nchikọta

E nwere usoro anọ e nwere ike igbaso wee nyochaa ọrụ agụmagụ. Ha bụ:

- Ntapị
- Ntụcha
- Ntụle
- Ntụziaka

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaakị

1. Deputa ma kowaa usoro ndị a na-agbaso enyocha agụmagụ.
2. Kedụ usoro ị chere ga-akacha adị ire na nnyocha ngalaba agụmagụ nke ọ bụla?
3. Kowaa ihe mere ị ji horo usoro ndị ị cheere ga-akacha adị ire n'itụcha ngalaba agụmagụ nke ọ bụla n'ajụjụ nke abuo.

7.0 Nrụtuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 4: Uru na Oghom Nnyocha Agumagu

Ndina

1.0 Mkpolite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Uru na nkocha megidere nnyocha agumagu

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutaka

1.0 Mkpolite

A kowaala ihe bu nnyocha agumagu, nkenudi nnyocha agumagu na usoro di iche iche a na-agbaso n'inyocha agumagu. Na yunit a, a ga-eleba anya n'uru nnyocha agumagu bara na nkocha ndi e merela banyere nnyocha agumagu.

2.0 Mbunuche

Na njedebe ihe omumu a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike;

1. ikowa uru nnyocha agumagu bara.

2. ikwu nkocha megidere nnyocha agumagu.

3.0 Ndina kpom kwem

.1 Uru na nkocha nnyocha agumagu

Ufodu mmadu di ka Vladimir Nabokov na Stephen J. Joyce ekwuola na o dighi uru ha huru n'inyocha agumagu. N'uche ha agumagu bu aka oru mmadu nke odee nwere ikike ide ihe masiri ya etu o si masi ya, na-adaghi iwu o bu. N'otu aka ahụ ogu nwekwara ikike inwe mmetuta ma o bu nghota masiri ya banyere oru o bu, na-ejehi nga. N'ihia ya, e kwesighi iji oge a ga-eji meputa ihe bara uru wee na-atule ma odee edetere ihe o dere ma o bu ogu o gutara ihe o guru. Ndi a na-eche udi echiche a, na-aju ihe ndi na-eme nnyocha oru agumagu ga-eji nchoputa ha wee mee, ebe ha enweghi ikike ime oru agumagu, odee na ogu ihe o bu ma a choputa na ha agbasoghi usoro a chorokwa ha gbasoo. Ha kwukwara na nnyocha agumagu bu oru ndi ononkiti enwe ohere ma kwuo ka ndi na-eme nnyocha gaa chorokwa akaoru ozo. Ka o sila di, e nwere uru di mkpa nnyocha agumagu bara, ndi gunyere:

1. O bu site na nnyocha agumagu ka e si ahanye oru nka o bu n'ogo o dabara. Eziokwu, o dighi mfe icheputa ma guputa ma o bu deputa oru nka. N'ihia ya, e kwesiri ikwanyere odee na ogu o bu ugwu. Mana, aka niile ahaghi nhatanha. N'ihe o bu a na-eme

n'ụwa, ụfọdụ na-aka ibe ha. Nnyocha agumagu na-eme ka a mata ọrụ agumagu ndị bu ọkaibe ma nyekwa onye na ọrụ ọ bụla ọnọdụ ruru ya.

2. Site na nnyocha agumagu, ndị odee na-amata ebe ha na-eme nke ọma na ebe ha na-eri mperi. Mmadu nyochaa onwe ya, ọ ga-emeriri nke ọma n'ihu na uche onye adighi ya njo. Ozo, otu onye anaghi amacha ihe niile, ihe otu anya elerughi, anya ozo na-ahuta ya. Nnyocha agumagu na-arụ ọrụ di ka enyo ndi oguu na odee ọrụ agumagu ji ahuta onwe ha.
3. Nnyocha agumagu na-eme ka e nwee usoro n'amumamu agumagu. Ndi odee na ndi mbiputa na-erite ego site n'oru agumagu. N'ihu ya, ụfọdụ mmadu na-enweghi ekereuche ma ọ bu onatara chi ide ọrụ nka na-aga n'ihu dee ha maka uru ha ga-erite na ya. Nchocha e merela na-egosi na udi akwukwo agumagu mmadu guru ma ọ bu na-agu bu udi akwukwo agumagu ọ ga-edeputa n'odinihu. Nke a putara na ọ di nnukwu mkpa mmadu imata udi akwukwo ọ na-agu. Ọ bu site na nnyocha agumagu ka e si amata ọrụ agumagu ndi bu okpokopi.
4. Ụfọdụ mmadu na-enwe mgbagwoju anya gbasara nghota di n'agumagu tumadi abu. Mgbagwoju anya a na-ebute ụfọdụ enweghi mmasi n'oru agumagu. Ọ bu site na nnyocha agumagu ka e si aturi ma tapia echiche di n'oru agumagu. N'uzo di etu a, onye ọ bula, okachasi ndi na-abughi okaa n'amumamu agumagu ga-enwe ike ighota ihe ọrụ agumagu na-ekwu.
5. A na-esite na nnyocha agumagu deputa akwukwo agumagu ozo. Site n'itule mmebere ọrụ agumagu, onyoo na-eziputa echiche di iche iche ndi nwere ike idi iche na nke odee bu n'uche. N'uzo di etu a, onyoo edeputa ọrụ ozo.
6. Ọ bu site na nnyocha agumagu ka amumamu agumagu si etolite ma na-abawanye. Usoro niile e si amu nakwa akuzi agumagu sitechara na nnyocha agumagu. Amumamu ọ bula kwesiri idi na-eto uto site n'iwebata ihe ohuu nakwa iwepu ma ọ bu igbanwe ihe ndi di adi. Ma nke a emeghi, amumamu ahụ anwuo. Nnyocha agumagu na-enweta usoro ohuu ma na-ahukwa maka mgbanwe ihe ụfọdụ n'amumamu agumagu. N'uzo di etu a, nnyocha agumagu na-azo amumamu agumagu ndu.

Nnwale onwe 1

1. Nnyocha agumagu bu ọrụ ndi ono nkiti enwe ohere. Kedu uche gi banyere nke a?
2. Nnyocha agumagu o nwere uru di n'ime ya?

Ihe ọ bula a na-eme eme na-enwe uru na oghom so ya. Ụfọdụ mmadu ahughi uru nnyocha agumagu bara ma nke a aputaghi na ọ dighi uru di n'inyocha agumagu. Nnyocha agumagu bu nke baara

amụmamụ agụmagụ uru nke ukwu. O bụ maka uru ndị a na-erite na nnyocha agụmagụ mere na a na-amụ maka ya ruo ugbo a.

5.0 Nchikọta

Nnyocha agụmagụ bara ọtụtụ uru nye amụmamụ agụmagụ. Uru ndị ahụ gụnyere:

1. Nnyocha agụmagụ na-eme ka a mata ọrụ agụmagụ ndị bụ ọkaibe ma nye onye na ọrụ ọ bụla ọndụ ruru ya.
2. Nnyocha agụmagụ na-arụ ọrụ dị ka enyo ndị ọgụ na odee ọrụ agụmagụ ji ahụta onwe ha.
3. Nnyocha agụmagụ na-eme ka e nwee usoro n'amụmamụ agụmagụ.
4. O bụ site na nnyocha agụmagụ ka e si atụri ma tapia echiche dị n'ọrụ agụmagụ.
5. A na-esite na nnyocha agụmagụ deputa akwukwọ agụmagụ ọzọ.
6. eto ma na-abawanye.

6.0 Nwale onye nkuzi ga-amaakị

1. Deputa ma kọwaa ụdị nnyocha agụmagụ e nwere?
2. Kedụ ihe e ji ama ụdị nnyocha a na-eme?
3. Olee ebe i chere kacha mma onyoo kwesiri igbado ukwu wee nyochaa agụmagụ?
4. Deputa ma kọwaa usoro ndị a na-agbaso enyocha agụmagụ.
5. Kedụ usoro i chere ga-akacha adị ire na nnyocha ngalaba agụmagụ nke ọ bụla?
6. Kọwaa ihe mere i ji horo usoro ndị i chere ga-akacha adị ire n'itucha ngalaba agụmagụ nke ọ bụla n'ajụjụ nke ise.

7.0 Nrụtaaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Modulu 2   Ntqala na Nsiripu Nnyocha Agumagu

Ndina

Yunit 1	Plato
Yunit 2	Aristotle
Yunit 3	Horace

Yunit 1: Plato

Ndina

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Plato na agumagu

3.2 Nkatọ Plato banyere agumagu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpólite

Nnyocha agumagu bidoro n'ihe di ka agbata afo nari ato BC n'obodo Grik. Ndi Grik bu ndi e ji oke amamihe na ituleghari uche mara. O bu site na ntuleghari uche ndi oke amamihe abuo, Plato na Aristotle nwere banyere agumagu ka nnyocha agumagu si malite. O di nnukwu mkpa ikwu na nruritaaka mmadu abuo ndi a gbadokarij ukwu n'abu na ejije. Ihe kpatara ya bu n'ime ngalaba agumagu ato, o bu abu bu uzọ malite. Ndi mba huru uzọ n'oge di ka ndi Grik na ndi Rom ji abu akwado ihe ha achoghi ka e chefu o di ka agburu mmadu na akukoala ha. Obodo abuo ndi a bukwa ndi nwere chi di iche iche ha kwenyere na ha na otutu ndi dike. Ha bidoro ziputawa nkwenye ha banyere chi ha na ndi dike ndi a site n'ejije. Akuko mechara n'ikpeazu wee malite. Nke a putara na abu bu uzọ bido, ejije na- esote tupa akuko na mba ndi a. N'ihu ya, mmadu abuo ndi a ji abu na ndi odee abu, nochite anya oru agumagu niile. A ga-agazi n'ihu ziputa echiche ndi amamihe ndi a banyere agumagu n'otu n'otu.

Mbunuche

Na njedebe yunit a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikwu onye bu Plato
2. imata echiche Plato banyere oru agumagu
3. mputara echiche Plato n'amumamu agumagu

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Plato

Plato bụ onye Gris. A mụrụ ya n'ihe dị ka afọ 428 BC. Aha nna ya bụ Ariston ebe aha nne ya bụ Perictione. Plato bụ nwaazụ onye oke amamihe Socrates. Ka e gbuchara nna ya ukwu n'afọ 399 BC, Plato meghere ụlọ akwụkwọ, nke e kwenyere na ọ bụ ya bụ mahadum mbụ e nwere, n'afọ 387BC. Ọ nọrọ n'ụlọakwụkwọ ya wee na- akuzi ma na-azulite ụmụakwụkwọ. Aristotle bụ otu n'ime ụmụakwụkwọ ya.

Plato chere n'usoro ọchịchị obodo ya na-eri mperi. Ọ malitere tughariwa uche banyere ihe ndị e nwere ike ime ka usoro ọchịchị obodo ya gbanwee. Ọ chọputara na agumagu bụ ihe jikoro mmadu niile onu n'obodo. Ndi obodo ya bụ Gris, bu ndi na-ejighi nkiri mmeputa emereme na nguputa abu egwuri egwu n'ihia na, ha na-esite n'uzo di etu a anori oge. Plato tugharikwara uche banyere uru na oghom di n'agumagu tumadi abu na nguputa ya. Ọ hutara agumagu di ka ihe oghom di na ya, ka uru di na ya. N'uche ya, ọ bụ agumagu na-emebi obodo. Ọ gara n'ihu kwuputa echiche ya n'ime akwụkwọ ya ọ kporo 'Republic' ebe ọ kporo oku ka a kwusi agumagu n'uzo abula uzo n'ebe niile.

Plato kwuru na agumagu na-anara ndi mmadu uche ha; na-eme ka ha kwusi inwe mmasi n'ichemi echiche ime. N'uche Plato, filosofi nke bu amumamu echiche ka agumagu n'ogo mana uche ndi mmadu dzi n'agumagu kari filosofi. Ọ si na ihe kpatara nke a bu na agumagu na-agwa ndi mmadu ihe ha choro inu, nke abughi eziokwu ebe filosofi na-agwa ndi mmadu ihe ha achoghi inu, nke bu eziokwu. Di ka onye oke echiche, Plato tuputara na a ga-enwe obodo oma na-enweghi ntupo nke ga-aza 'Republic'. Ndi ga-emebe obodo a bu ndi oke echiche, (ha ga-abu ndi nchekwa na ndi isi); ndi agha (ha ga na-enyere ndi nchekwa aka); ndi oru ugbo, ndi oru aka na ndi na-achu nta ego. Ndi nchekwa (Ndi oke echiche) ga-abu ndi isi na ya bu obodo. Iji hu na obodo oma a enweghi ntupo, ihe gbasara agumagu agaghi abata n'obodo ahụ. Ndi odee, oguu, na ndi mmeputa abu bia n' obodo Ripobliki, a ga-ekele ha, too ha ma si ha ka iwe ha ghara idi oku na Ripobliki abughi maka udi ha. Agumagu na-emebi uche mmadu. N'ihia ya, ihe gbasara ya agaghi abata n'obodo oma ahụ Plato na-ekwu maka ya.

Nnwale onwe 1

1. Kedụ onye bụ Plato?
2. E kwenyere na ụlọ akwụkwọ Plato bụ mahadum mbụ e nwere. Kedụ ihe nke a gwara gi maka ụdị mmadu Plato bụ?
3. Kedụ aha akwụkwọ Plato nọ n'ime ya kwuputa echiche ya banyere agumagu?

3.2 Nkatọ Plato banyere agumagu

Ihe Plato ji katoo ndeputa na mmeputa agumagu gunyere:

1. Agumagu hiwere isi n'asi. Ọ na-eziputa ndu di ka ihe adighi mmadu n'aka na ihe enweghi usoro. Ọ na-eziputa chi ma ọ bụ umu mmuo di ka ndi ji umu mmadu egwuri egwu ma na-eziputa mmadu di ka ihe na-enweghi ikike n'onwe ya. N'uche Plato, umu chi ma ọ bụ mmuo bu ndi huru mmadu n'anya ma chokwaa odimma na agamnihu mmadu. Ha na-arụ

orụ ikuziri mmadụ eziokwu na ime ka ihe niile na-aga n'usoro. N'ihia ha, ụwa na ihe niile dị ya n'ime nwere usoro. N'aka nke ozo mmadụ nwere ikike nke aka ya, o bu ihe masiri mmadụ ka o na-eme. Ụmụ mmuo ejighi mmadụ kwara aria egwuregwu kama ha na-agbaziri mmadụ ụzo. O dzi mmadụ n'aka isonye n'odudu umu chi ndi a ma o bu ihoputara onwe ya ụzo nke ya. Omumaatu, na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe* nke Ubesie, e kwuru na ajo omume Enyi sitere n'odachi dakwasiri ya (onwu nne na nna ya) nke chi ya kwere ka o biakwute ya. N'otu aka ahụ, n'*Achowa Isi Ochụ* nke Ofomata, e kwuru na o bu chi kere mmadụ ga-ekwu ihe onye ahụ ga-abu. N'omumaatu abuo ndi a, e ziputara mmadụ dika onye na-elegara chi ya anya nakwa onye na-enweghi ike n'onwe ya. Mputara udi echiche a bu na mmadụ ekwesighi inata uta maobu ntaramahuhu obula banyere omume ya n'ihia na o bughị mmadụ na-eme kama o bu chi ya na-eme. N'uche Plato, udi echiche a ga-eme ka onye o bula kpawa agwa etu masiri ya. Mmadụ nwere uche aka ya, nwekwa ikikere ihoro n'onwe ya ihe o chorọ ime. O bu mmadụ kwe, chi ya ewee kwe, chi anaghi ebu mmadụ ụzo ekwe. Site n'iziputa onodu mmadụ di ka ihe na-adighi ya n'aka, agumagu na-eziputa asi banyere etu ihe di. Echiche Plato a mere ndi nzuko uka ji hu ya n'anya nke ukwu ma were nkuzi ya kporo ihe.

2. Abu na-emetuta akuku mmuo nke ruru aru. Mmuo mmadụ nwere ogo abuo - ogo di elu na ogo di ala. Akuku mmuo mmadụ nke o ji eche echiche noo n' ogo di elu ebe akuku nke o ji enwe mmetuta no n'ogo di ala. Echiche na-akwalite mmadụ, ebe mmetutaobi na-akwada mmadụ. Plato si na o bu site na mkpalite mmuo, ka odee/ogu si edeputa/aguputa ihe. N'ihia ya, ndeputa/mmeputa oru agumagu bu ihe na-esite na mmetutaobi nke no n'ogo di ala. Agumagu na-eme ka mmuo mmadụ juputa na mmetutaobi nke ga-anara ya ikike ya iche echiche ma dufuo ya. Plato kwuru na filosofi kacha n'ogo, akukwala ana esote ya tupu abu.
3. Abu anaghi aru otu oru doro anya. N'uche Plato, ihe niile ga-adi mma n'obodo naani ma onye o bula na-aruputa otu oru nke doro ya anya nke oma maka odimma oha obodo. Agumagu di ka otu alaka oha obodo na-ekporo aka niile awunye n'onu n'otu oge. O bu naani n'agumagu ka mmadụ nwere ike iwere onodu ma kpaa agwa o bula masiri ya na-adaghi iwu o bula. Plato kwuru na ihe kpatara nke a bu makana agumagu bu n'awa nro/arorarọ ka o hiwere isi. O gakwara n'ihu si na amumamu o bula na-enwezuga mmadụ n'awa mmadụ bu ihe kwesiri ka e wepu n'obodo kpam kpam. N'uzo di etu a, abu bu ihe ndi aghughu na ndi uzo ha akwughu oto. Omumaatu, mgbe a na-eme ejije, onye na-amughu maka igwo oria, na-ewere onodu ka dokita ma o bu mmadụ ewere onodu di ka mmuo. N'uche Plato, mmadụ ekwesighi iyi aworo onye ozo. Ya mere na amumamu o bula na-akwado mmadụ iyi aworo onye ozo, ekwesighi ka o di n'obodo.
4. Agumagu bu njije ihe e nomiri enomi. N'uche Plato, oru agumagu na oru nka niile enweghi nke bu osinachi n'ihia na ha niile bu nziputa echiche mmadụ. Mmadụ na-ebu ụzo chee ihe n'uche ya, hazie ya tupu o deputa, guputa ma o bu seputa ya ka ndi ozo guo, gee ma o bu

hu. Nke a putara na oru agumagu na oru nka o bula bu oru ekereuche ma o bu njije ebumnuche odee/oguu/osee. Ndi mmeputa oru agumagu na-enomi njije ekereuche odee/oguu oge o bula ha na-emeputa emereme. N'uzo di etu a, mmeputa oru agumagu bu njije ihe e jijere ejije. Iji mee ka nkowa a doo anya nke oma, a ga-eji ikpu ite maa atu. Tupu okpu ite akpuwa ite, o ga-ebu uzo see eserese ite o choro ikpu n'uche ya. Eserese a o sere n'uche ya nke a dighi ahụ anya bu osinachi ma o bu nke mbu. O ga-aga n'ihu gbasoo ekereuche ya ma kpuputa ite a na-ahụ anya. Otutu mgbe, ite a kpuputara na nke e sere n'uche anaghi abụ otu kpom kwem. Ite a na-ahụ anya bu njije nke mbu n'ihu na e jijere eserese di n'uche (nke bu osinachi), wee see ya. N'otu aka ahụ, onye na-ese foto bia see ite ahụ foto, foto ahụ aburu njije nke abuo. E kwenyekwara na foto agaghi eziputacha akuku ite ahụ niile. Nke a putara na eserese di na foto abughi etu ite ahụ di kpokwem. Onye na-ese ihe bia lere anya na foto wee see ite ahụ, eserese ahụ bu njije nke ato wee diri gawazie. E kwenyekwara na ihe e sere n'akwukwo na eserese di na foto agaghi abucha otu ihe. Site n'omumatu a, a ga-ahụ na nziputa ite ahụ na-agbanwe di ka a na-ejije ya. Ozo, ihe niile a na-ahụ anya bu njije ihe anaghi ahụ anya; ite, foto ite, na eserese ite ndi a na-ahụ anya sitechara n'ekereuche nke a naghi ahụ anya. Nke a mere ka Plato kwenye na uwa anyi no n'ime ya bu njije uwa ozo anyi anaghi ahụ anya. Agumagu na-ejije ihe na-eme n'uwa nke bu njije uwa ozo a naghi ahụ anya. N'uzo di etu a, agumagu bu njije nke ugboro abuo. Nke a putara na agumagu anaghi eziputacha ndu na obibi ya kpom kwem. Na nkowa Plato, ebe oru agumagu bu njije nke ugboro abuo, nguputa ma o bu mmeputa ya aburu njije nke ugboro ato, agumagu ekwesighi ka a tukwasa ya obi.

5. Agumagu na-eweta ogbaghara n'obodo. Ka o si metuta ochichi, Plato kwuru na agumagu gbadoro ukwu n'usoro ochichi onye kwue uche ya. Di ka aha ya si di, usoro ochichi onye kwuo uche ya, bu nke na-enye onye o bula ohere ikwu uche ya na ime ihe masiri ya natughi egwu o bula. Na nkowa Plato, ochichi onye kwuo uche ya na-eme ka obodo ghara ikpakọ onu ma o bu gbasoo ezi usoro; ka a ghara inwe nkwekorita banyere ihe di mma na ihe di njo; ka a ghara inwe ndi ndu na ndi a na-edu. Na nkowa ya, Plato kwuru na usoro ochichi ochichi onye kwuo uche ya adighi mma N'ihu na mmadu niile na-aha nhatanha; onweghi onye na-aka ibe ya n'ogo. Mana n'obodo o bula, e kwesiri ka ufodu mmadu ka ibe ha n'ogo. Nke a bu iji mee ka e nwee usoro. Obodo o bula na-enweghi usoro anaghi aga n'ihu. Di ka o si metuta agumagu, odee na onye mmeputa nwere ikike ime ihe masiri ha, etu o si masi ha. A gbanyere odee na omee akwukwo nke a na-akpo 'poetic licence' ime ka uche ha si gwa ha. Nke a mere ka a ghara inwe usoro doro anya a na-agbaso n'ideputa ma o bu imeputa oru agumagu. O bu N'ihu agbasoghi usoro doro anya ka Plato ji wee tonyere agumagu na demokrasi ma katoo ha abuo.
6. Agumagu na-eduhie uzo. A na-ahuta ihe ndi na-enweghi ike ime n'uwa a ma o bu ihe ndi hjara ahụ ime n'agumagu. O bu na-agumagu ka e nwere ike ihu ebe mmuo ma o bu ihe adighi ndu na-ekwu okwu, eri nri ma na-akpakwa agwa ndi ozo e ji mara mmadu na ihe

ndị nwere ndụ. A na-esite n'agumagu akuzi ajọ ihe dị ka igbu mmadụ, igwọ ajọ ọgwụ, izu ohi site n'imeputa ajọ agwa ndị a. Ozo, nkiri ọrụ agumagu na-anara mmadụ uche ya ma mee ka ọ ghara ime ihe ndị ga-abara ya uru.

Nnwale onwe

1. Kedụ ihe ndị mere ka Plato katọọ abụ (agumagu)?
2. Gịnị mere Plato ji akpọ agumagu abụ?
3. E nwere eziokwu ị hụgara n'echiche Plato banyere agumagu?
4. Ị kwadoro echiche Plato ka a kwusị amumamụ agumagu?

4.0 Mmechi

Plato katọọ agumagu n'ihi na ọ na-eme ka ndị mmadụ chefu o ihe gbasara ichemi echiche ime. Ọ buru na e sowe etu o si dị Plato, a kaara iwepu agumagu kpam kpam na ndụ mmadụ. N'agbenyeghi nke a, nkatọ Plato katọọ agumagu nyere nnukwu aka n'inye amumamụ agumagu usoro ndị ọ na-agbaso ugbu a. Omumaatu, ọ bụ maka nkatọ Plato banyere agumagu enweghi ezi usoro, mere ka e kewaa agumagu ngalaba atọ ma tuputa usoro ndeputa nke ọ bula.

5.0 Nchikota

Plato bụ nnukwu onye amamihe. Ọ bụ ya guzobere amumamụ filozofị nke na-ahụ maka ichemi echiche ime. Plato bụ onye mbụ nyochara agumagu. Udi nnyocha o mere bụ nke nkatọ n'ihi na onweghi ezigbo ihe ọ hūgara n'agumagu.

Plato na-akpọ agumagu abụ n'ihi na oge nke ya, a kpobebeghi ya agumagu tinyere na e kewapubeghi agumagu ngalaba atọ di ka e nwere ugbu a.

Ihe ndị mere ka Plato katọọ abụ (agumagu) n'uju hiwere isi na ọ dighi uru ọ hūgara n'agumagu nakwa na ọ naghị akwalite obodo. Site na nkocha Plato, a haziri amumamụ agumagu ma nye ya ezi usoro.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Plato bụ onye oke amamihe. Kowaa nke a n'uju.
2. Kedụ ndị ga-ebi na Rịpobliki?
3. Kedụ ihe ndị mere Plato ji katọọ agumagu?
4. Plato bụ onye bidoro nnyocha agumagu. I kwenyere n'echiche a?

5. Agụmagu na-eduhie ụzọ. Kwado ma ọ bụ gbaghaa echiche a.
6. Nkọcha Plato bụ nke nkatọ mana ọ kwalitere amụmamụ agụmagu. Jiri ọmụmaatụ kwado echiche a.
7. Kedu ihe mere Plato ji akpọ agụmagu, abụ?

7.0 Nrụtuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 2: Aristotle

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Aristotle

3.2 Nkwado Agumagu Aristotle

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpọlite

Oge a kọwara Plato na yunit nke mbụ, e kwuru na o nwere ụlọakwụkwọ. Aristotle bụ otu n'ime ụmụakwụkwọ Plato. Aristotle maara akwụkwọ nke mere ka a mara ya n'ụlọakwụkwọ ha dị ka onye oke amamihe. Dị ka nwa akwụkwọ, Plato kuziiri ha echiche ya banyere agumagu. Aristotle ekwenyeghị n'ihe onye nkuzi ya kwuru. O gara n'ihu dee akwụkwọ nke ya, ebe o nọ gbaghaa echiche Plato banyere agumagu. Aristotle apụtaghị kpọm kwem sị na o bụ echiche Plato ka ya na-agbagha kama, o doro ewu na ọkụkọ anya, na o bụ echiche onye nkuzi ya ka o gbaghara n'akwụkwọ ya.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, ụmụakwụkwọ ga-enwe ike:

1. ịkọwa onye bụ Aristotle

2. ikwu echiche Aristotle banyere agumagu

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Aristotle

Aristotle bụ onye Gris. A mụrụ ya n'afọ 384BC. Mgbe ọ gbara afọ iri na asaa, o bidoro ịgụ akwụkwọ n'ụlọakwụkwọ Plato dị n'obodo Athens. Ọ bụ nwa akwụkwọ kacha mara akwụkwọ nke mere ka e wee ya n'ọrụ dị ka onye nkuzi na ya bụ ụlọakwụkwọ. Ọ bụkwa onye oke amamihe. Ọ gara n'ihu meghee ụlọ ọmụmụ nke ya ebe ọ zuputara mmadụ dị ka Alexander onye ukwu. Aristotle bụ onye a na-ahụ dị ka onye mwube echiche ọkụ nke echiche otutu mba tumadi mba ndi ọcha gbadoro ukwu na ya. Echiche Aristotle hiwere isi n'amumamu gbasara nsiripu, eziokwu na ihe omuma, nke e kpokoro onu kpo metafiziks, nakwa mgbagha (lojik). Ọ bụ ya toro ntala amumamu di iche iche di ka bayalaji, fiziks, sayikoloji na agumagu. Aristotle dere akwukwo o kporo *Poetics* nke o noro na ya gbaghaa nkatọ Plato katoro agumagu (abu). Di ka e si kowaa na mbu, mgbe mmadu abuo ndi a kwuputara echiche ha, e kewabeghi agumagu etu e si kewaa ya ugbo a. A na-akpo agumagu niile, abu. Aristotle kwuchitere abu site n'igbaghaa ihe niile Plato kwuru n'otu n'otu.

Nnwale onwe 1

1. Kedụ onye bụ Aristotle?
2. Kedụ ihe jikoro Aristotle na Plato?
3. Kedụ ihe i chere banyere nwa akwukwo igbagha echiche onye nkuzi ya?

3.2 Nkwado Aristotle na Agumagu

N'ime akwukwo ya nke o kporo *Poetics*, Aristotle kowaputara uru agumagu bara ma tuputa usoro a ga-agbaso wee nyochaa oru agumagu o bula. N'uzo ndi a e deputara n'okpuru ka Aristotle si gbaghaa nkatọ Plato katoro agumagu.

1. Aristotle kwenyere na abu (agumagu) hiwere isi na njije kama na o bughị ihe niile na-eme n'ụwa ka o na-ejije n'otu oge. Abu (agumagu) na-ejije naani otu ihe (agwa na akparamagwa) a horo n'otu oge, n'uzo doro anya. Odee/oguu abu na-ewebata ekereuche ya wee nomie ihe. N'uzo di etu a, njije n'abu (agumagu) abughị njije nkiti kama o bu njije ekereuche nke a na-esite na ya eziputa eziokwu gbasara ihe, mmadu ma o bu onodu a na-ejije. Oro, njije bu ihe di mmadu n'ime. O bu site na njije ka mmadu si amuta ihe tinyere asusu na usoro ebimndu. N'ihia ya, njije n'onwe ya abughị ajo ihe ma o bu ihe na-eduhie uzo.

2. Aristotle kwenyekwara na abụ (agumagu) na-enwepụta mmetụtaobi dị iche iche na mmadụ ọ kachasị egwu, mwute na oñu. Mana o kwenyere na nziputa mmetụtaobi bụ ihe dị mma nke ukwuu. Mmetụtaobi bụ ebumpụtaụwa mmadụ. Di ka etu mmadụ si anyụ amiri na nsi ma ha kpaa ya, ka o kwesiri iziputa mmetụtaobi ya ma o nwee ha. Ọ kpọrọ izida mmetụtaobi *katasisi*. Ijikpa mmetụtaobi na-eme ka mmadụ ghara inwete onwe ya nke nwere ike ibutere ya nriarria di iche iche di ka ọbara mgbali elu. N'uche Aristotle, abụ na-arụ ezigbo ọrụ site n'ime ka mmadụ nwere onwe ya. Ọzọ, iziputa mmetụtaobi ndi a na-enyere mmadụ aka imata etu ọ ga-esi jikwaa onwe ya. Ima atụ, ọ bụ naanị mgbe mmadụ were iwe ka ọ ga-amata ihe o nwere ike ime, ma iwe wee ya. Ọ buru na onye ahụ na-ewefe iwe oke, ọ dọ onwe ya odu ma ọ bụ ndi ọzọ enyere ya aka mara etu a ga-esi eji onye ahụ ma iwe wee ya. N'uzo di etu a, abụ (agumagu) na-enyere aka n'igbazi ndu.
3. Aristotle kwenyere na ihe niile no n'ogo. Filosofi ka agumagu n'ogo mana akukọala akaghi abụ (agumagu) n'ogo. Na nkowa ya, akukọala na-ako naanị maka ihe merela mana abụ (agumagu) na-ako maka ihe merela, ihe na-eme na ihe nwere ike ime. Ọzọ, abụ na-eziputa ihe gbasara uwa gburugburu ebe akukọala na-abu maka otu onye ma ọ bụ obodo. Nke a mere e ji akowa abụ di ka asusu mba uwa niile. N'uche Aristotle, ebe agumagu (abụ) nwere ike iziputa ihe ndi emebeghi, a turu anya na o nwere ike ime, ya na filosofi no n'otu ogo
4. Ka o si metuta na abụ (agumagu) na-eduhie uzo, Aristotle kwuru na ọrụ abụ (agumagu) kpom kwem abughi igbazi ndu. Ọ kowara na amumamu ọ bula nwere ọrụ puru iche ọ na-arụ. Ọrụ abụ (agumagu) kpom kwem bu ikpa ndi mmadụ obi utu. Nke a mere na itunyere abụ (agumagu) na filosofi na akukọala ezighi ezi. Na nkowa ya, ikato otu ihe maka na ọ naghị aru ọrụ ihe ọzọ ezighi ezi. Ọ buru na a chorọ ikato agumagu, si katoo ya maka na ọ rughi ọrụ ya nke bu inyere ndi mmadụ aka noria oge nke oma; ka a ghara ikato ya maka a o meghi mmadụ ka o chemie echiche ime (nke bu ọrụ filosofi) ma ọ bụ na ọ naghị eziputa ihe etu o si di ma ọ bụ etu o si mee (nke bu ọrụ akukọala).
5. Aristotle si na-agbanyeghi na abụ na-eziputa arororo, mana akuko ọ bula a na-eziputa na-agbaso ezigbo usoro ma burukwa ihe ziri ezi nwere ike ime na ndu. Na nkowa ya, ihe ọ bula mmadụ cheputanwuru n'uche puru ime na ndu. N'uzo di etu a, arororo na omereme bu otu.
6. Aristotle katoro echiche Plato banyere etu uwa a anyi no n'ime ya esighi zuo okè ma buru enyo uwa ọzọ zuru okè. Ọ gbasoro usoro Plato wee kowaa na Chukwu cheputara uwa

n'echiche ya di ka odee abu si echeputa abu ya ma gazie n'ihu ziputa echiche ya ka a hu ya anya. Ikwu n'awa adichaghi mma bu ikato oru nka Chukwu. Cheta na Plato katoto abu maka na o na-eziputa umu chi di ka ndi adighi mma. Aristotle wee kwuo na Plato isi n'awa Chukwu kere ezuchaghi oke bukwa ikwu na Chukwu na mmadu no n'otu ogo nke bu mkpari nye Chukwu o na-agbachitere. Echemeche Plato ka a na-akpo *idealism* ebe nke Aristotle bu *realizism*.

Aristotle zaghachiri Plato ma gosi na abu (agumagu) di mkpa n'obodo. O gara n'ihu tuputa mmebere agumagu ufodu e ji aru oru taa n'amumamu agumagu di ka emereme, nhazi emereme na njiko emereme. O kewaputakwara emereme odachi na nke mkpaobioma.

Aristotle kwara na emereme nke o kporo *praxis*, abughi otu emereme n'akuko kama o bu njikota emereme niile di n'akuko, ihe butere ha na mputara ha. O kwuru na emereme abughi naani ihe agwa tumadi isiagwa mere, o bukwa ihe niile mere isiagwa na agwa ndi ozo. Site na nkowa a, a ga-ahuta na o bu nhazi emereme (plot) ka Aristotle na-arugara aka.

Aristotle kwara na odachi di iche na mkpaobioma. N'uche ya, odachi ka mkpaobioma n'ogo. O kwuru na isi sekpu nti n'odachi bu nhazi emereme n'ihu na odachi hiwere isi n'emereme. O kwara na ebe mbu a ga-eleba anya na nhazi emereme bu na njiko. Emereme niile di n'ejije ga -ejikotariri onu ma ziputa otu echiche. A ga-ahazi emereme n'udi na e wepu otu, ndi ozo aghasaa. Iji hu na emereme jikoro onu, a ga-enwe mbido, etiti na ngwucha. Mbido ka emereme na- enweghi ihe kpalitere ya ga-amalite. Emereme a huru na mbido ga-akpalite emereme ndi ozo ga-eme n'etiti na na ngwucha. Emereme odachi kwesiri ime ka mmadu nwee mwute banyere ihe mere isiagwa ma tuog egwu na ihe dakwasiri isiagwa nke sitere n'adighi ike nwere ike idakwasia ya. Aristotle tuputara njiko ato ejije o bula ga-enweriri - njiko emereme, njiko ebe na njiko oge. O kwuru na emereme niile ga-agbakwo aka onu ziputa otu echiche, a ga-emeputa emereme niile n'otu ebe nakwa n'otu oge.

Nnwale onwe 2

1. Kedu onye bu Aristotle?
2. Kwaputa n'uju etu Aristotle si gbaghaa echiche Plato banyere agumagu.
3. Kedu onye i chere echiche ya ka mma, Plato ka o bu Aristotle?

4.0 Mmechi

Aristotle toto ntoala amumamu agumagu site n'ituputa uru di n'agumagu. O ji maka ihe Plato kwuru banyere enweghi usoro n'agumagu wee tuputa usoro a ga-agbaso n'amumamu agumagu. Aristotle dere akwukwo *Poetics*, nke o no na ya too agumagu ma choo ka ndi mmadu tinye uche n'amumamu agumagu. O gbaghara nkato Plato katoro agumagu. Aristotle bu onye nke abuo mere nnyocha agumagu n'akukwala. Atutu nnyocha agumagu ndi e ji enyocha oru agumagu taa bu nsiripu echiche Plato na Aristotle.

5.0 Nchikọta

Aristotle dere akwukwo a na-akpo *Poetics* nke o no na ya gbaghaa echiche Plato. N'uche Aristotle, Fịlọsofị, nke bu amumamu maka ichemi echiche ime di mma ma dikwa ogo kama, mmadu agaghi na-eche echiche mgbe niile. Onye na-eche echiche kwesiri izu ike ka mmuo ya wee chikoo onu. O bu site n'agumagu ka onye echiche ga-esite na ya zuo ike. N'uzo di etu a, Aristotle bu onye mbu gosiputara etu amumamu niile si metuta.

Aristotle kowara na oru agumagu kpom kwem bu inyere ndi mmadu aka noria oge. Ihe mmuta o bu la mmadu mutara site n'agumagu bu jara. N'ihi ya, Aristotle mere ka a mata na ikuzi iwu ma o bu usoro ebimndu obodo, abughi oru agumagu kama o bu uru nwere ike isite n'agumagu.

Aristotle kwenyere na ihe o bu la mmadu nwere ike icheputa n'uche ya, nwere ike ime na ndu. N'ihi ya, ihe ndi na-eme n'arororo bu ihe ndi na-eme na ndu. Site n'uzo di etu a, Aristotle kupjara echiche na agumagu na-eziputa arororo.

Aristotle kwuru ka a ghara iji oru na usoro otu amumamu tunyere amumamu ozo. Akukola di ichi n'agumagu maka oru ya na usoro ya di ichi. Ya mere na e kwesighi itulekorita ha abuo n'ihi na nke o bu la diwagaara onwe ya ichi.

Aristotle ekwetaghi na e nwere uwa ozo karja nke anyi no n'ime ya. Ndi na-ewere uwa etu o si di bu ndi *realistic* ebe ndi na-ewere uwa etu o kwesiri idi bu ndi *idealistic*. Aristotle bu *realistic* ebe Plato bu *idealistic*. Aristotle si na odachi kacha udidi ngalaba agumagu niile n'ogo.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kwaaa n'uju echiche Aristotle banyere agumagu.
2. Kedu ihe i chere Aristotle mutara na nkatu Plato banyere agumagu?
3. Kedu etu Plato na Aristotle si too ntoala nnyocha agumagu?
4. Site n'echiche Aristotle, kwaaa etu amumamu niile si metuta.
5. Kwaaa ma tulekorita riyalizim na ayidiyalizim.
6. Kwaaa etu Aristotle si ghanye ngalaba agumagu n'ogo.

7.0 Nrutuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York:

Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia:

Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 3: Horace na mbọ ya banyere agumagu

Ndina

1.0 Mkpolite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Horace na echiche ya banyere agumagu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nduzi

7.0 Nrutaka

1.0 Mkpelite

E lebaala anya n'echiche Plato na nke Aristotle banyere agumagu. Echiche ha abuo na-agbagha onwe ha nke e si na ya muta na e nwere ike isite n'uzo di iche iche huta otu ihe. Isite n'otutu uzo wee tulee otu ihe bu isi sekpu nti na nnyocha agumagu. Nke a putara na Plato na Aristotle bu ndi toro ntala nnyocha agumagu. N'agba okpu, e nwere ndi nnukwu echiche ndi ozo di ka Husserl, Kant, Longinus na Horace. Horace bu otu n'ime ndi echiche gbachiteere agumagu site n'ikato ufodu ihe Plato kwuru na ikwu echiche nke ya.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa onye bu Horace
2. ikwu echiche Horace banyere agumagu
3. ikwu mputara echiche Horace nye agumagu

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Horace na echiche ya banyere agumagu

Horace bu odee abu njali, ikpe na akuko. Di ka Plato na Aristotle, o dere akwukwo nke ya nke o kporo *Ars poetica*. O dere akwukwo ya n'udi edemede leta nke o na-ezigara ndi odee abu na-etolite etolite. Horace kowara abu di ka eserese na ihe na-agbazi ndu ma na-akpa obi uzo. O kwukwara na abu bu oru nka nke a na-etinye uchu na ya wee cheputa ma deputa. Horace kwuru ihe ndi a banyere abu (agumagu):

1. Abu na-akuzi ezi omume. Horace kwenyere na abu na-aru oru igbazinyere ndi mmadu ako na uche site n'agwa na akparamagwa di iche iche a na-ahuta na ya. N'agumagu, agwa ndi na-akpa ezigbo agwa na-emeri ndi na-akpa ajo agwa. N'uzo di etu a, ndi nkiri na-amuta akparamagwa ndi di mma na ndi di njo. Ha na-amatakwa uru di n'ikpa ezi agwa na oghom na-eso ajo agwa. Nke a putara na abu na-aru oru ikwalite ezi omume, nkwenye na omenaala obodo. O doro ndi odee abu aka na nti ka ha hu na o bughu naani obi anuri ka ha na-akpa ndi nkiri; ha kwesiri isite n'oru ha kuziere ha ezi omume.

2. Abụ na-eziputa amamihe. Plato kwuru na abụ bu ihe na-eduhie ụzọ maka na o hiwere isi na njije. Horace kowara abụ di ka oha amamihe, ekpemekpe na nke oha. N'uche ya, o bu naani ndi nwere amamihe bu ndi nwere ike icheputa ma guputa abụ. Odee abụ ga-amata akparamagwa mmadu site na nwata, ntorobia, ruo n'okenye iji jijee ha nke oma n'abụ. Nke a putara na odee na-abụ onye anya ruru ala ma burukwa onye uburu ya na-anu oku.

3. Ndeputa abụ abughi egwu a kwu n'ala agba. Horace di ka odee abụ kwuru na ndeputa abụ bu ihe hịara ahụ nke ukwu. O si na odee cheputa ma detuo abụ ya, o ga-aga n'ihu choo ndi maara ihe ekwe na-aku banyere abụ, nye ha abụ ya ka ha nyochaa ma gwa ya uche ha. Horace kwuru na odee abụ kwesiri iche afọ iteghete tupu o weputa oru ya. Nke a bu iji nye ya ohere itule oru ya nke oma. O kowara na mgbe odee weputara oru ya ka oha mmadu guo, ihe banyere oru ahụ apuola ya n'aka. Oru ahụ abukwazighi nke odee kama, o buzi nke oha iji mee ihe masiri ha. Nke a mere o ji di mkpa na odee ga-akpachara anya nke oma n'ideputa oru ya. N'uzo di etu a, ndeputa abụ abughi egwu a kwu n'ala agba.

4. Ndi nkiri di mkpa na ndeputa na mmeputa abụ. N'uche Horace, ndi nkiri na-esonye na guputa na mmeputa abụ. Ufodu oge, odee/ndi mmeputa na-agu agu, ndi nkiri ana ekwe ekwe ma o bu ndi nkiri na-agu agu, odee/ndi mmeputa ana ekwe ekwe. Nke a putara na odee na-ebu ndi nkiri n'uche, oge o na-edeputa abụ ya. Ozo, ndi nkiri so buru ndi mmeputa n'uzo nke ha.

4.0 Mmechi

Echiche Horace toro ntoala banyere mmetuta di n'etiti oru agumagu na omenaala, uru ndi nkiri na oguu bara na inye ndi oguu ikike inwe nghota di iche na nke odee. O gbanyere echiche Aristotle aja n'ukwu. Ha abuo kwadoro na agumagu di mma ma buru amumamu ndi mmadu kwesiri itinye echiche ha na ya. N'otu aka ahụ, Horace gbanyekwara Plato aja n'ukwu site n'ikwu na agumagu kwesiri ikuzi ezi omume ma nyere aka ikuzi iwu na nkwenye obodo. Nke a mere na echiche Horace no n'agbata Plato na Aristotle. Echiche Horace tokwara ntoala nnyocha agumagu site n'irutu aka na mmetuta di n'etiti agumagu, odee na oguu. O ziputakwara na e nwere ike imako echiche di iche iche onu wee mee nnyocha.

5.0 Nchikota

Na yunit a, a toro ntoala etu nnyocha agumagu si malite. Plato bu onye mbu mere nnyocha agumagu. Horace bu onye nke ato sochiri ya azu. Horace ekwenyeghi n'ufodu nkocha Plato di ka na agumagu enweghi uru o bara. O kwenyere n'ufodu echiche Plato di ka na agumagu kwesiri inwe ihe mmeta n'ime ya.

Ọ bụ Horace bụ onye mbụ tụtara na ọrụ odee kwesiri ibu nke ya ozigbo ọrụ ahụ bara n'aka ndi ozo. O bukwa ya mere ka a mata na o bu ndi oguu ka o di n'aka inye ọrụ agumagu o bula mputara ya. O bukwa ya tụtara echiche ndi odee inye ndi maara ihe ekwe na-aku ọrụ ha ka ha nyochaa ma choputa ebe ọrụ ya riri mperi.

Ọtutu atutu nnyocha agumagu tolitere site n'echiche Horace. Horace so na ndi toro ntala nnyocha agumagu.

6.0 Nwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kedu mputara echiche Horace nye nnyocha agumagu ugbu a?
2. Horace no n'etiti Plato na Aristotle. Kwaa nke a.
3. Odee kwesiri iche afọ iteghete tupu o weputa ọrụ ya. I kwenyere na nke a?
4. Kedu aha akwukwo Horace?
5. Mputara di oguu n'aka. Kedu echiche gi banyere okwu a?

7.0 Nrutuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotulege, Taylor and Francis Group.

Modulu 3   Atụtụ Nnyocha Agụmagu

- Yunit1   Nkọwa Atutụ Nnyocha Agumagu
- Yunit 2   Atutụ Ndụ na Gburugburu Odee
- Yunit 3   Atutụ Nhazi
- Yunit 4   Atutụ Nnyocha Uche (saikoanalysis)
- Yunit 5   Atutụ Nchuta Akụ (maksizim)
- Yunit 6   Atutụ Uche Oguu (rida responsu)
- Yunit 7   Atutụ Nhatanha Nwoke na Nwaanyi (femnizim)

Yunit 1: Nkọwa atutụ Nnyocha Agụmagu

Ndịna

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Gịnị bụ atụtụ nnyocha?

3.2 Usoro e si akọwa atụtụ nnyocha

4.0 Mmehi

5.0 Nchịkọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrụtụaka

1.0 Mkpólite

Mgbe a tulerere echiche Plato, Aristotle na Horace, e kwuru na echiche gbasara ụzọ dị iche iche e nwere ike isi nyochaa agụmagụ sitere n'aka ha pulite. Ụzọ ahụ dị iche iche e nwere ike isite na ha nyochaa ọrụ agụmagụ bụ atụtụ agụmagụ. Ihe na-ekewapụ otu atụtụ na ibe ya bụ ebe e kwesiri ikwudo na ya wee tulerere agụmagụ. Ụfọdụ si na ọ bụ odee deputara ọrụ ka e kwesiri isite na ndụ ya, ghotá ihe ọrụ ya na-ekwu. Ụfọdụ si na ọ bụ oguu ka ọ dị n'aka inye ọrụ mputara. Ụfọdụ si na ọrụ agụmagụ ọ bula zuru onwe ya dgz. A ga-akọwazi atụtụ dị iche iche e ji enyocha agụmagụ.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, ụmụakwukwọ ga-enwe ike:

1. ikọwa ihe bụ atụtụ nnyocha agụmagụ
2. ikwu usoro a na-agbaso n'ikọwa atụtụ nnyocha agụmagụ

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Gịnị bụ atụtụ nnyocha agụmagụ?

Atụtụ nnyocha agụmagụ bụ atumatụ dị iche iche nwere ezi usoro, nke onyoo na-agbado ụkwụ na ha wee tulerere ma ọ bụ tuchaa agụmagụ. Atụtụ nnyocha na-enyere aka igba ebumnuche onyoo n'anwụ ma nyere oguu aka ima ebe onyoo si abia. Atụtụ nnyocha na-eziputa mmetuta dị n'etiti ọrụ agụmagụ na omenala, nkwenye, ndorondoro ochichi, mbunuche, ekpemekpe na azumahia. Ọ na-eziputakwa na nnyocha agụmagụ bụ amumamu na-agbaso ihe ubochi nyere.

Atụtụ nnyocha mbụ e nwere bụ nke Plato a kowaraala. Ugbu a, e nwere ihe di ka atutu agumagu kariri iri abuo n'onuogu. Atutu agumagu o bula na-amalite di ka mgbagha otu atutu ma o bu ozo.

Ọtụtụ atụtụ e ji atụle agumagu taa bụ ndị a gbazitere n'amụmamụ ndị ọzọ dị ka lingwistiks, fịlọsọfị na iḱnòmiks. Nke a na-akwado echiche Aristotle na amụmamụ niile nwere mmetụta. E nwere ike ikewa atụtụ agumagu site n'ebe ha na-ele anya ma ọ bụ agbado ukwụ wee na- enyocha agumagu.

Nnwale onwe 1

1. Gịnị bụ atụtụ nnyocha agumagu?
2. Kedụ ebe e si enweta atụtụ nnyocha agumagu?
3. Olee ihe na-ekewapụ otu atụtụ nnyocha na ọzọ?

3.2 Usoro nkọwa atụtụ nnyocha

N'ikọwa atụtụ nnyocha agumagu, e nwere ebe ise dị mkpa ka e leruo anya. Ha bụ:

1. **Aha na nkọwa atụtụ:** nke a ga-emejuputa nkebi edemede nke mbụ. N'ebe a, a ga-ekwu aha atụtụ ma nye nkenke nkọwa gbasara ya. Nke a bụ maka iji dubanye ọgụ n'edemede
2. **Aha onye/ndị bidoro ya na afọ o bidoro:** n'ebe a, a ga-akpọ aha onye ma ọ bụ ndị cheputara ya bụ atụtụ na afọ ha cheputara ya. A ga-aga n'ihu nyee ntọala na nsiripụ ya bụ atụtụ n'uju.
3. **Echiche atụtụ:** a ga-ekwu echiche atụtụ na-eziputa na mputara ya n'ebe agumagu nọ. Nke a putara na a ga-akọwa etu e si e ji ya bụ atụtụ enyocha ọrụ agumagu. Otu atụtụ nwere ike inwe karịa otu echiche. A ga-eleba anya n'echiche niile mebere otu atụtụ ọ bụla.
4. **Uru ma ọ bụ ebe atụtụ na-adị ire:** a ga-akọwa ngalaba agumagu kacha mma iji atụtụ ahụ nnyochaa tinyere isiokwu na mbunuche ọ na-enyere aka ebupute nke ọma.
5. **Nkọcha atụtụ:** a ga-ekwu ebe atụtụ a riri mperi n'ihi na ọ dighị ihe na-ezu oke n'onwe ya. A ga-eme nke a site n'ituputa nkọcha ndị mmadụ banyere atụtụ a na-eleba anya.

4.0 Mmechi

Atụtụ agumagu bụ atumatụ ma ọ bụ echiche ndị mmadụ banyere ụzọ kacha mma iji nyochaa agumagu. A gbazitere echiche ndị a site na ngalaba amụmamụ dị iche iche nke na-egosi mmetụta dị n'etiti ngalaba amụmamụ dị iche iche. Atụtụ agumagu na-enye nnyocha agumagu usoro ma na-agbazikwara onyoo ụzọ ọ ga-esi mee ka nnyocha ya kpakọọ ọnụ. Mgbe a na-akọwa atụtụ agumagu, e kwesiri iziputa ya n'usoro.

5.0 Nchikọta

Atụtụ agụmagụ bụ otu ngalaba amụmamụ agụmagụ. O bụ echiche dị iche iche gbasara etu e kwesiri nakwa ihe ndi e kwesiri ileru anya iji choputa mputara oru agumagu. Mgbe a na-akowa atutu o bula, e nwere ihe ise e kwesiri imetu aka. Ha gunyere: aha atutu, ndi cheputara ya, echiche atutu, ebe atutu riri mperi na ebe o tuuru ugo. E nwere atutu ndi kacha adi ire na nnyocha ngalaba agumagu o bula. Otu atutu nwere ike inwe karja otu echiche.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Gini bu atutu nnyocha agumagu?
2. Olee uru di n'iji atutu nnyocha wee nyochaa oru agumagu?
3. Kedu ihe ndi di mkpa na a ga-arutu aka mgbe a na-akowa atutu agumagu?
4. Kedu ebe e si enweta atutu nnyocha agumagu?
5. Olee ihe na-ekewapu otu atutu nnyocha na ozu?

7.0 Nrutuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotledge, Taylor and Francis Group.

Yunit 2: Atutụ Ndụ na Gburugburu Odee

Ndịna

1.0 Mkpolute

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Atutụ ndụ na gburugburu odee

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutaka

1.0 Mkpolute

Ndị Igbo si na ebe onye bi ka o na-awachi. I choo ima maka mmadu, i juo ndi agbataobi ya. Odee bu isi mmiri nke oru agumagu si eruputa. Odee na-esite n'ekemeke uche ya cheputa, hazie ma

deputa oru ya. Odee anaghi esite n'ikuku enwete ihe ndi o na-eziputa n'oru ya kama o bu site n'ihe ndi o huru, ihe ndi o nuru na ihe ndi metutara ya ka o na-esi enwe mkpalite mmuo maka ihe o gade n'oru ya. Atutu ndu na gburugburu odee na-ekwu na o bu site n'imata maka ndu odee ka a gase amata mputara oru agumagu.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa atutu ndu na gburugburu ode
2. ikwu ndi no n'isi atutu ndu na gburugburu ode
3. ikowa echiche atutu ndu na gburugburu ode
4. ikwu ebe atutu ndu na gburugburu odee tuuru ugo
5. ikwu ebe atutu ndu odee riri mperi

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atutu ndu na gburugburu odee

Nke a bu usoro nnyocha a kacha mara maka ya. O bu atutu na-ahuta oru agumagu di ka ebe e si amata maka odee, ihe ndi merela na ndu ya, omenaala a munyere ya na ya na ihe ndi na-eme na gburugburu ya tumadi oge o deputara oru ya. E kwenyere na ihe odee na-edede esiteghi n'ikuku kama o bu ihe ndi mere ya, ihe ndi o huru ma o bu nuru mere ndi ozo, omenaala na nkwenye a munyere ya n'ime na ihe na-eme na gburugburu ya di ka ihe na-ewu n'oge o na-edede oru ya, agha, umi, uzo achumnta na nchuta ego, ochichi dgz; ka o na-eziputa n'oru ya.

Atutu a bidoro n'ihe di ka afu 1893. O bu ya na-esote atutu okpu. Onyeisi ndi tuputara atutu a bu Hippolyte Taine. Nwoke a gbasoro usoro sayensi bayalaji wee choo ka o kowaa etu e si edeputa oru agumagu. O choputara ihe ato - resi, miliuu na momenti di ka ihe ndi na-akowa oru agumagu. Resi bu njirimara jikoro oru ndi odee niile sitere otu ebe. Taine kwenyere na ndi odee sitere otu omenaala na-enwe aka nka yitere. Nke a bu maka na ha nwere otu nkwenye na odinala nakwa ndi bute uzo ha na-elegara anya. Miliuu bu mkpokota ihe niile mere na nke na-eme na ndu odee; ndi gunyere ezinulo ya, alumalu ya, agumakwukwo ya, njem o merela, usoro mkpata ego ya dgz. Momenti bu ihe ndi ahụ na-ewu n'oge odee. N'akukwala, oge o bula nwere ihe ndi na-ewu ewu ma o bu echiche sere elu nke ndi mmadu na-agbaso. Ndi odee na-eziputa ihe ndi a n'oru ha. Na nkowa Taine, e lekwasị ihe ato ndi a anya, a ga-enwe ike ichoputa mputara oru agumagu.

N'afu 1973, Rene Wellek na Austin Warren gara n'ihu hazie echiche Taine n'udi o ga-aka doo anya. Di ka Taine, ha kwuru na o di ebe ato a ga-agbakwasa ukwu wee nyochaa oru agumagu. Nke

mbụ bụ ndụ na gburugburu odee. Ha kwuru na tupu a ghọta ọrụ agụmagụ nke ọma, ọ dị mkpa na a ga-eleru anya n'ebe odee si abịa. Nke a bụ iji ghọta emereme, nkwenye na agwa na akparamagwa ndị nọ n'ọrụ ahụ. İma atụ, iji ghọta *Isi Akwụ Dara n'Ala* nke Ubesie, a ga-ebu ụzọ mata ihe mere na ndụ ya dị ka, agha Biafra na Naijiria na ihe ndị mere oge ahụ. Ihe ndị a ga-enyere ọgụ na onyoo aka ighọta ihe dị ka 'ahịa ataaki' na ihe mere Chike ji agba ọsọ isonye n'ogụ. Ọzọ, ha si na ọ dị ezigbo mkpa imata ebe ma ọ bụ omenala e ziputara n'ọrụ agụmagụ ma gaa n'ihu choputa ebe na etu e si ziputa omenaala ahụ n'ọrụ ahụ. İma atụ, n' *Ukwa Ruo Oge Ya* nke Ubesie, a ghọtara na ọ bụ omenala Igbo nakwa ala Igbo ka e ziputara n'ọrụ ahụ site n'ebe ndị a kpogasiri aha na ihe ndị e magasiri di ka Enugwu, ilu nwaanyi, inabata ndi obia dgz, a hutara n'oru ahu. N'ikpeazu, ha si na a ga-agba mbọ imata mmetuta ọrụ ahụ nwere n'ebe ndi oguu no. Onyoo ga-achoputa ihe ndi oguu chere maka ya bu oru na ihe onyoo ndi ozọ nwere ikwu banyere ya. Omumaaatụ, onyoo na-enyocha *Isi Akwụ Dara n'Ala* ga-achoputa ma ndi oguu e nwere mmasi n'etu ya bu akuko si jedebe, echiche ha banyere onye mejoro ibe ya n'etiti Ada na Chike dgz.

Atutu ndu na gburugburu odee bu nke bara uru o kachasi n'imepe anya oguu banyere ihe ndi mere n'oge gara aga. N'uzo di etu a, agumagu na akukola bu aka nri na aka ekpe na-akwakorita onwe ha. Site n'akukola, oru agumagu na-edowanye anya. N'otu aka ahụ, site n'agumagu, e nwere ike imata ihe mere n'oge gara aga. İma atụ, site n'imata akukola banyere agha Biafra na Naijiria, akuko di n'*Isi Akwụ Dara n'Ala* ga-edowanye anya. Sitekwa n'igu *Isi Akwụ Dara n'Ala* a ga-amata ihe ndi mere n'oge agha ahụ. E nwekwara ike imata ihe mere ufodu ndi odee ji ede ihe etu ha si ede. Ihe na-eme ka odee na oru ya puo iche bu aka nka ya. E nwere ndi odee na-agbaso otu aka nka na ndeputa oru ha. O bu site n'itu ntoala ha ka a ga-esi mata ihe kpatara odee/ndi odee ji agbaso otu aka nka. Nchocha banyere ndu odee emeela ka a mata na ufodu oge, odee nwere ike iziputa ihe ndi o kwenyeghi na ya n'oru ya nke kuziiri ndi onyoo ka ha buru n'uche na o bughu ihe niile odee dere n'oru ya ka o kwenyere na ya. Nke a mere na onyoo na-agbaso echiche atutu a ga-agba mbọ ikewa emereme na aroraro.

Qghom di n'iji atutu a ruo oru bu na o na-eleba anya n'ihe ndi gbara oru agumagu okirikiri kariya ihe ndi di n'oru n'onwe ya. Ozọ, nnyocha e ji ya mee na-eto ezigbo ogologo n'ih akuko di iche iche a na-ako na ya; ma na-egbukwa oge ime ya n'ih na, onyoo ga-akpaghari iji choputacha ihe banyere ndu na gburugburu odee. Ufodu ndi onyoo kwukwara na o bu naani na nnyocha akuko ma o bu iduuzi ka o kacha adi ire. Nke a putara na o naghị adabacha na nnyocha abụ na ejije. Iji gbochibido mperi ndi a, ndi onyoo na-amako atutu a na atutu ndi ozọ tumadi ndi na-eleba anya n'ihe mere n'oru kpom kwem. Ozọ, kama itule naani etu oru si metuta ndu odee, a na-enyochazi etu oru agumagu si ziputa mkpa na nsogbu obodo nwere. A na-eme nke a site n'itulekorita isiokwu, akanka na udi oru agumagu ndi odee dere otu mgbe ma o bu itulekorita oru otu odee. İma atụ: site n'itulekorita *Isi Akwụ Dara n'Ala*, *Ukwa Rue Oge Ya*, na *Juọ Obinna* nke Ubesie, a ga-amata nsogbu dakwasara ndi Igbo, nke bu agha Biafra na Naijiria.

4.0 Mmechi

Atụtu ndụ na gburu gburu odee bụ nke na-ekwu na onyoo ma ọ bụ ọgụ ga-enweta mpụtara ọrụ site n'ileru anya na ndụ odee na ihe ndị mere na gburugburu ya oge ọ na-edepụta ọrụ ya. Ọ bụ nkwenye ndị tụtara atụtu a na site n'ọrụ agumagu, a na-amata akụkọala ma ọ bụ ihe ndị mere n'oge gara aga, ma site n'akụkọala ghotā ihe dī n'ọrụ agumagu.

5.0 Nchikọta

Atụtu ndụ na gburugburu odee bụ atụtu na-ahụta ọrụ agumagu dī ka ebe e si amata maka odee, ihe ndị merela na ndụ ya, omenala a mụnyere ya na ya na ihe ndị na-eme na gburugburu ya tūmadi oge o depụtara ọrụ ya.

Atụtu a bidoro n'ihe dī ka afọ 1893. Ọ bụ ya na-esote atụtu ọkpu. Onyeisi ndị tụtara atụtu a bụ Hippolyte Taine. Taine chopụtara ihe atọ - resi, miliuu na momenti dī ka ihe ndị na-akọwa ọrụ agumagu. N'afọ 1973, Rene Wellek na Austin Warren gara n'ihu hazie echiche Taine n'udī ọ ga-aka doo anya.

Atụtu ndụ na gburugburu odee bụ nke bara uru ọ kachasi n'imepe anya ọgụ imata ihe ndị mere n'oge gara aga. Ọghom dī n'iji atụtu a ruo ọrụ bụ na ọ na-eleba anya n'ihe ndị gbara ọrụ agumagu okirikiri karịa ihe ndị dī n'ọrụ n'onwe ya

6.0 Nwale onye nkuzi ga-amaakī

1. Kowaa atụtu ndụ na gburugburu odee.
2. Kedū ndī nọ n'isi atụtu ndū na gburugburu odee?
3. Olee echiche atụtu ndū na gburugburu odee?
4. Kedū ebe atụtu ndū na gburugburu odee tuuru ugo?
5. Olee ebe atụtu ndū na gburugburu odee riri mperi?

7.0 Nrūtaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Ubesie, T. U. (1973). *Isi akwu dara n'ala*. Ibadan: Oxford University Press.

Ubesie, T. U. (1979). *Juọ Obinna*. Ibadan: University Press.

Ubesie, T. U. (1979). *Ukwa ruo oge ya o daa*. Ibadan: University Press.

Wa Thiong'o, N. (2007). Writers in politics: the power of words and the words of power. In T. Olaniyan & A. Quayson (Eds.), *Africa literature: An anthology of criticism and theory*. New York: Blackwell Publishing.

Yunit 3: Atụ̀tụ̀ Nhazi

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Atụ̀tụ̀ nhazi

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nduzi

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpọlite

E kwuru na oghom atututu ndu na gburugburu odee bu na a na-ahapu oru agumagu kowa maka odee. Ufodu ndi okacha mara n'amumamu agumagu kwuru na o bu oru agumagu ka e kwesiri ileru anya. N'uche ha, e kwesiri ihapu ihe e dere na moto baa na moto. Ndi otu a kwenyere na oru agumagu nwere ihe niile a ga-eji choputa mputara ya. Na yunit a, a ga-eleba anya n'etu e si eleru anya n'oru agumagu kpom kwem iji choputa mputara ya.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa atututu nhazi
2. ikwu ndi no n'isi atututu nhazi
3. ikowa echiche atututu nhazi
4. ikwu ebe atututu nhazi tuuru ugo
5. ikwu ebe atututu nhazi riri mperi

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Atụtụ nhazi (Nnyocha ọhụụ/ fomalizim)

Atụtụ a bụ nke na-ekwu na ọrụ agụmagu ọ bụla bụ ihe kwụrụ onwe ya ma nwee nghọta zuru oke. N'ihia ya, e kwesighi ilegara anya n'ihe ma ọ bụ ebe ọzọ wee kọwaa ọrụ agụmagu. Ọ na-ekwukwa ka a ghara ihuta ọrụ agụmagu di ka ihe ọrụ ya bụ igbazi ndu na ụzọ e si akuzi iwu obodo na akukọala; kama, ka a hụwa ọrụ agụmagu di ka ihe ọrụ ya bụ ikpa ọgụ obi uto na ihe e ji anọri oge.

Ndi bu ndi isi oche na ntuputa atutu a gunyere John Crowe Ransome, Robert Penn Warren, Allen Tate na Cleanth Brooks. Ndi a bu ndi nkuzi na mahadum Vanderblit nke di na mba America. O bu n'agbata afọ otu puku, nari iteghete na iri abuo ka o malitere (1920). Ransome huru na ndi oguu na onyoo anaghi ekwu eziokwu banyere ihe ha chere maka ọrụ agụmagu. O choputara na aha odee na-achaba ha anya. Iji gosiputa nke a, o kpokobara umuakwukwo ya, nye ha abụ aha odee ha di na ya ka ha tulee. Umakwukwo ya toro abụ ndi odee na-ewu ewu ma kojoo abụ ndi odee anaghi anu aha ha. O gakwara n'ihu nye ha abụ ọzọ si ha tulee. Ihe di iche bu na o wepuru aha odee ha. Umakwukwo ahụ katoro ọrụ ndi odee a ma ama ma too ọrụ ndi odee na-etolite etolite. Ransome mechara gwa umakwukwo ya odee abụ nke o bula nke mere ka otutu n'ime ha chee na ha enyochaghi abụ ahụ nke oma ma, onye nkuzi ha mere ka ha mata na o bu oge ahụ ka ha mere ezi nnyocha.

Nchoputa Ransome a mere ka ya na ndi otu ya kwenyesie ike na e wepu ihe a maara banyere ntọala ọrụ agụmagu ma lebaa anya n'oru ahụ kpom kwem, na o bu mgbe ahụ ka a ga-eme ezi nnyocha. N'ihia ya ha kwuru ka a kwusi ileba anya na odee na oguu ma lebaa anya n'oru agụmagu. Ha kwuru na akukọala bu ngalaba na-ahụ maka ihe merela na ihe na-eme, na onye o bula choro imata ihe mere n'oge gara aga gaa muo akukọala hapu agụmagu. Ha kwuru ka a hapu imako amumamu abuo ndi a onu n'ihia na nke o bula di iche ma na-arukwa ọrụ di iche. Ha gara n'ihu biputa akwukwo ha kporo *Fugitive* nke ha sitere na ya ezisa ozi banyere echiche ha. O bu maka na ha gbachapuru n'usoro okpu e ji enyocha agụmagu mere e ji kpo ha 'ndi onyoo ohuu' ma kpo atutu ha 'Nnyocha ohuu'.

N'oge atutu nnyocha ohuu na-aga na mba Amerika, ka ndi ogbo ha, ndi no na mba Russia na-agbakwa mbọ nke ha ime ka a hukwa agụmagu di ka ihe kwururu onwe ya. Ndi no n'Amerika, amaghi maka mbọ ndi no na Russia na-agba; n'otu aka ahụ, ndi no Russia amaghi maka mbọ ndi no Amerika na-agba.

Ndi no na Russia ka a na-akpo, ndi mgbaso odidi ma na-akpo atutu ha, mgbaso odidi (formalist/formalism). N'afọ otu puku, nari iteghete na iri ato, goomenti etiti mba Russia churu ndi okacha

mara ndi a oso okpa eru ala maka na ha juwara isi ihuta oru agumagu di ka ihe e ji eziputa ochicho na nkwenye obodo ha. Ha gbara oso ndu ma gbaga obodo di iche iche. Mmadu abuo n'ime ha bu Roman Jakobson na Rene wellek gbatare Amerika wee hu ndi ha na ha kwu, wee sonyere ha.

N'agbanyeghi na otu abuo ndi a no n'otu ugbo, o di ebe ole na ole ha si diwaga iche. Ndi sitere Russia si na ihe e kwesiri ileba anya n'oru agumagu o bula bu etu e si jiri asusu ruo oru. Na nkowa ha, ihe mere oru agumagu ji di iche n'oru ndi ozu bu na a na-aroghari okwu a maara ka o di ka okwu ohu. Nke a putara na, a na-eji nka eme ka okwu ndi anyi ji akparita uka kwa mgbe di ogo. O bu nroghari asusu na-eme ka oguu nwee mmasi n'oru o na-agu. Ndi otu a kewakwara akuko (story) na nziputa akuko (plot). Ha kwara akuko, di ka usoro doro anya emereme si wee gaa, ebe nziputa akuko bu nka niile odee ji wee ziputa akuko ya di ka, ibido akuko ya n'etiti ma o bu na ngwucha na itinye nkowe obi elu. Ozo, ndi otu Russia kwuru na o bu naani n'odidi ka e kwesiri ileru anya wee tucha oru agumagu; na o bughu ndina oru ahu. Etu o sila di, otu Amerika kwenyere na asusu na etu e si jiri ya ruo oru n'oru agumagu kwesiri ka e lebaa ya anya kama ha ekwenyeghi na o bu naani odidi oru ka a ga-eleba anya. N'uche ha, o bu ndina na-emebe odidi n'ihi ya, e kwesiri ileru ma odidi ma ndina anya.

Atutu nhazi na-ekwu na nghota oru agumagu o bula di na odidi na ndina ya. Onyoo ekwesighi ileru anya na ndu odee, agba agumagu m a obu kwuo uche ya banyere oru o na-enyocha. O ga-asa anya mmiri ma choputa mmebere oru o na-atule n'otu n'otu. N'ikpeazu, o ga-achikota ha onu iji choputa etu ha niile si bjakota onu mebe ma nye oru ahu nghota ya. Mmebere ndi a ga-eleru anya gunyere:

- i. **Asusu:** n'ebe a, a ga-eleba anya na: (a) Nhookwu - nke a bu okwu ndi a hooro iji deputa oru. Okwu o bula di n'oru nwere mputara na nghota o na-etinye n'oru ahu. Nke a mere na onyoo ga-atucha mputara sere n'elu, mputara miri emi, ntoala okwu o bula na ntugaraaka (allusions) okwu ahu. A ga-elerukwa anya n'odimara. Odimara bu ihe, mmadu, anumanu dgz, nke na-anochite anya onwe ya na ihe ozu. A na-amata odimara site na nkunwe. O buru na e kwuo otu okwu ugboro ugboro ma o bu nye nkowa miri emi banyere ihe ma o bu emereme, a mara na ihe, onodu ma o bu emereme ahu bu odimara. Omumaatu, na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe*, aha isiagwa akuko ahu bu Enyi. Aha a, bu njirimara ya ma na-egosikwa etu o ha. Aha akwukwo a na-arugara aka n'ihe mere na ya bu akuko. Enyi tumadi na o gbara agba nke ukwu bu mbe, nke Chukwudi bu enyi ya nwoke ghooro mmiri oku e ji gbuo ya. A tunyere Enyi na mbe n'ihi na, o na-aminahi ndi uwe ojii. Mbe bu anu e ji aghughu na ichota uzor o ga-esi aputa na nsogbu o bula dakwasiri ya mara n'ala Igbo. Nke a mere e ji kpo Enyi, mbe n'ihi na o na-aputa na nsogbu o bula dakwasiri ya nke mere ka ndi uwe ojii ghara inwude ya. Ozo, mbe nwere okokoro nke o na-arikpu n'ime ya ma nsogbu bjakwute ya nke na-eme ka o hia ahu igbu ya. N'ihi ya, uzor kacha mfe igbu mbe bu iwu ya mmiri oku. Mmiri oku ahu ga-edeba n'okokoro ya ma metu ya n'ahu nke game ka o weputa isi ya ma nye onye na-achor ya ohere igbu ya. N'uzor di etu a, Chukwudi banyere Enyi ime, mata ihe niile zoro ezo banyere ya nke nyeere ndi uwe ojii aka ikpara ya aka.

A ga-elebakwa anya n'uzo di iche iche e enwere ike iji otu okwu ruo oru na mputara okwu ahụ n'ebe ndi ahụ; ya bu mgbagwoju anya e nwere ike inwete n'otu okwu.

(b) Atumatu okwu: nke a bu okwu nka niile e ji choo oru mma. Oru o bula na-enweghi atumatu okwu, abughi oru agumagu n'ih na o bu atumatu okwu na-ekewapu oru agumagu n'oru ndi ozo. Atumatu okwu gunyere atumatu ntulekorita, atumatu echiche na atumatu uda. Atumatu ntulekorita gunyere myiri na mburu; atumatu echiche gunyere mmemmadu, ekwuecheozo, nhagideokwu, egbeokwu, nkuma, igbuduokwu, ilu, asiniilu, na ukabuilu dgz; ebe atumatu uda gunyere biambia mgbochi, biambia uda, ndanusoro, ndakorita uda, ucheuda na uda uda. Onyoo agaghi akwusi na naani ichoputa atumatu okwu, o ga-aga n'ihu choputa oru atumatu okwu nke o bula ruru. Nke a bu maka na ebe o bula atumatu okwu di n'oru, o nwere mputara na nghota puru iche o na-eziputa.

ii. **Odidi:** nke a bu usoro nhazi oru. Nhazi n'ebe a gunyere uzo e si deputa oru, ya bu, usoro mkparitauka (ejije), odiniigha (akuko/iduuazi) ma o bu n'ogbara n'ogbara (abu). O gunyekwara mmetuta di n'etiti mmebere oru o bula di ka nhazi akuko, keesirihu na keesiriko. Onyoo na-eleba anya n'onye koro akuko nakwa etu o si matadebe ihe mere na etu o si mee. Odidi oru bukwacha ichoputa isiokwu, eserese uche, ma o bu ihe omume putara ihe ugboro ugboro (motif), n'oru a na-atule. Ichoputa odidi oru gunyekwara ichoputa etu oru a na-atule si daba ma o bu dacha n'usoro ngalaba agumagu o dabara na ya. Omumaatu, o buru abu ka a na-atule, a ga-ekwu etu e si mata na oru ahụ bu abu na udi abu o bu.

iii. Njikota: nke a bu ihe ikpezu onyoo ga-achoputa. Nke a bu ichoputa etu mmebere ndina na mmebere odidi si jikota onu na njedebe buru otu ma mee oru ahụ ihe o bu. Ihe a turu anya n'aka onyoo bu iziputa etu nhookwu, atumatu agumagu, keesirihu, nhazi akuko, nhazi emereme dgz bu ihe ndi a e nyocharala n'otu n'otu si biakota onu wee ziputa otu nghota n'oru. Otu uzo e si achoputa njikota n'oru bu ichoputa ebe e nwere ndorondoro. Ndorondoro a na-adikari n'udi ekwuecheozo na igbuduokwu. Nke a putara na onyoo ga-achoputa ebe e nwegasiri ekwuecheozo tumadi nonodu. Ima atu, na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe* e nwere ekwuecheozo nke onodu mgbe Enyi na-agwa Chukwudi ihe niile na-amaghi na o bu ya na-enyere ndi uwe ojii na-achọ ya aka. Enyi, wee ruo na njedebe, amaghi ihe Chukwudi mere ya nke putara na e dozighi ya bu onodu. N'aka nke ozo, n' *Ezi Nwanne Di Uko* nke Millicent Asogwa, Chijioke ji ogwu na-egbu umunne ya ka o wee weghara akunuba ha. Nwanne ya bu Onyegbule kwuru na o bu Chijioke no n'isi odachi ezinaulo ha na-agabiga ma ndi obodo ekwetaghi n'ihe o kwuru. Ogwu maara na ihe Onyegbule na-ekwu bu eziokwu n'ih na oko akuko koro etu Chijioke si jee na nke dibia nata ogwu o ji egbu umunne ya. Nke a putara na e nwere ekwuecheozo nke onodu n'ih na ogwu maara ihe agwa ndi no n'akuko ahụ amaghi. N'ikpezu, nke bu eziokwu putara ihe mgbe chi ojoo

dakwasara Chijioke o wee sawa asisa ihe ndi o mere. Nke a putara na agwa ndi ozo no n'akuko matara ihe oguu matara na mbido, na njedebe. Ekwuecheozo nke onodu a di n'etiti oguu na agwa ndi no n'akuko ruru oru ime ka oguu nwee mmasi igu oru ahụ ruo n'isi iji choputa etu nakwa mgbe agwa ndi ahụ chere n'aka Chijioke di ocha ji amata ihe ha maarala. Oru agumagu o bula nwere ndorondoro n'ime ya tumadi n'etiti isiagwa na agwa ozo. Onyoo ga-agba mboto etu ndorondoro ahụ si malite na etu e si kpezie ya. Omumaatu, n' *Anu Gbaa Ajo Osor* nke Chinedum Ofomata, e nwere ndorondoro n'etiti Ikpendu na oha obodo. Ikpendu mesiri oha obodo ike nke ukwu mana e mechara gbuo ya ma meminaa muo ya no na-enye nsogbu. Oha obodo meriri na ya bu ndorondoro.

Ihe ndi ekwesighi ileru anya ma o bu ime, oge e ji atutu nhazi atule oru agumagu

1. Ndeghari ma o bu nsugharia ihe di n'oru a na-enyocha. Ufodu mmadu na-eji asusu nke ha kwaa ma o bu ziputa echiche di n'oru agumagu. Etu o sila di, onyoo ji atutu nhazi aru oru agaghi eme nke a, o ga-edeputa ma o bu kwuputa ihe etu o si di n'akwukwo kpom kwem. O gaghị etinye etinye ma o bu wepu ewepu. Iji okwu ozo ziputa echiche di n'oru bu itinye ma o bu inara oru ahụ okwu n'onu. Omumaatu, o buru na akwukwo kwuru "Chijioke wee gbuo ya", onyoo ga-ada iwu ma o sugharia ya ka o buru "Chijioke wee napu ya ndu ya", n'agbanyeghi na ahiriokwu abuo ndi a na-eziputa otu echiche
2. Mbunuche odee. Ihe odee bu n'uche ekwesighi iso n'ihe a na-enyocha. O bu naani ihe odee deputara ka a ga-eji aru oru. Onyoo tinyere anya ichoputa ihe odee bu n'uche wee horo okwu ma o bu emereme ndi di n'oru ya, adaala iwu. Ima atu, o buru na abu kwuru 'Mgbafo anwaala ike ya wee lawa' onyoo ekwesighi ikowa na ihe odee na-arutu aka bu ahuhu nne ya bu Mgbafo tara n'isi umu ya tupu o nwuo; ma o burugodi na o maara odee nke oma ma marakwa na aha nne odee bu Mgbafo.
3. Ndu odee, onodu oha na ebe oru sitere. Onyoo agaghi etinye anya n'ihe o bula banyere odee na ihe na-eme ma o bu na-ewu na ebe o na-ewu, mgbe e deputara akwukwo. O ga-eji naani ihe ndi o huru n'oru agumagu ahụ ruo oru. Di ka mgbe a na-atule *Isi Akwu Dara n'Ala*, uche onyoo ekwesighi iga n'ihe di ka etu agha a koru maka ya si buru agha Biafra ma o bu etu oru ahụ si buru ihe ndi Ubesie gabigara n'oge agha Biafra na Naijiria.
4. Mmetuta oru nwere n'ebe oguu no. Onyoo agaghi ekwu uche ya banyere oru o na-enyocha. O noghi n'onodu ikwu ma oru adi mma ka o bu na o dighi. O gaghikwa etinye uche n'ihe ndi oguu nwere ikwu banyere oru ahụ. Echiche onye o bula ga-adi n'akpa ya. Itule echiche oguu na-emegha onyoo anya ma gbochie ya isa anya mmiri, choputa nghota oru nwere. Nke a bu maka na n'uche ndi oguu banyere otu oru agumagu anaghi abu otu. Ndiche n'etiti ndi oguu na-eme ka oru agumagu ghara inwe otu nghota. N'iji nweta otu nghota, onyoo ekwesighi ige ihe ndi oguu nwere ikwu.

A kochaala atutu nhazi maka usoro ya ufodu gunyere, iwepu mmadu (odee) na mmetuta mmadu (oguu) na-enwete site n'oru agumagu na nnyocha oru agumagu; iwere oru agumagu di ka ihe nnozo

onwe ya. Site na nkowa e nyerela, a ga-amata na atutu a chorọ nkewapu n'etiti agumagu na omenaala, ochichi, ekpemekpe, nkwenye na akuku ndu ndi ozo. N'uche ufodu mmadu, agumagu na akuku ndu ndi ozo na-arurita oru nke mere na e kwesighi ikewapu ha kpam kpam. Ozo bu na ufodu mmadu si na usoro atutu nhazi kacha daba maka nnyocha abu karja ngalaba agumagu ndi ozo. Nke a bu maka na usoro atutu nhazi chorọ onyoo isa anya mmiri na ibu ihe ndi o guru n'uche iji choputa etu e ji jiri asusu ruo oru. N'iji choputa ihe di ka ekwuecheozo na atumatu okwu ndi ozo di n'oru, onyoo na-agunwe oru ahụ ugboro ugboro. Abu na-adi nkenke karja iduuzi na ejije, nke mere e ji si na ya bu atutu ka adi ire naani na nnyocha abu.

N'agbanyeghi ebe ndi a a ruturu aka na atutu a riri mperi, e nwekwarara ebe ndi o tuuru ugo. Na mbu, o na-eme ka odee o bula ma nke ukwu ma nke nta nata nnyocha ziri ezi banyere oru ya. O na-eme ka a gbakwasị ukwu na mmebere agumagu wee tulee oru agumagu karja igbakwasa ukwu n'ebe ndi ozo.

4.0 Mmechi

Atutu nhazi bu otu n'ime atutu e ji enyocha oru agumagu. O malitere na mba Amerika nakwa na mba Russia. Ndi no n'Amerika ka a na-akpo ndi otu nnyocha ohu ma na-akpo ndi no na Russia ndi otu nhazi. Ndiche di n'etiti ndi otu abuo a, bu na ndi nnyocha ohu kwenyere na a ga-eleba anya na ndina na ndoko oru ebe ndi otu nhazi si na o bu naani na ndoko oru ka e kwesiri ileba anya. Ka o sila di, o bu ndina na-emebe ndoko. N'ihia ya, a na-eleba anya na ndina na ndoko oge e ji atutu a enyocha oru.

5.0 Nchikota

Atutu a bu nke na-ekwu na oru agumagu o bula bu ihe kwuru onwe ya ma nwee nghota zuru oke. N'ihia ya, e kwesighi ilegara anya n'ihe ma o bu ebe ozo wee kowaa oru agumagu. O na-ekwukwa ka a ghara ihuta oru agumagu di ka ihe oru ya bu igbazi ndu na uzọ e si akuzi iwu obodo na akukwala; kama, ka a huwa oru agumagu di ka ihe oru ya bu ikpa oguobi utọ na ihe e ji anori oge.

Ndi bu ndi isi oche na ntuputa atutu a gunyere John Crowe Ransome, Robert Penn Warren, Allen Tate na Cleanth Brooks. O bu n'agbata afọ otu puku, nari iteghete na iri abuo ka o malitere (1920).

Otu abuo mebere atutu a, - otu mba Amerika na otu mba Russia. Atutu nhazi na-ekwu na nghota oru agumagu o bula di n'odidi na ndina ya. Onyoo ekwesighi ileru anya na ndu odee, agba agumagu ma o bu kwuo uche ya banyere oru o na-enyocha. O ga-asa anya mmiri ma choputa mmebere oru o na-atule n'otu n'otu. N'ikpeazu, o ga-achikota ha onu iji choputa etu ha niile si bjakota onu mebe ma nye oru ahụ nghota ya.

A kochala atutu nhazi maka usoro ya ufodu gunyere, iwepu mmadu (odee) na mmetuta mmadu (ogu) na-enwete site n'oru agumagu na nnyocha oru agumagu; iwere oru agumagu di ka ihe nooro onwe ya.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kowaa atutu nhazi.
2. Kedu ndi no n'isi atutu nhazi?
3. Olee echiche atutu nhazi?
4. Kedu ebe atutu nhazi tuuru ugo?
5. Olee ebe atutu nhazi riri mperi?

7.0 Nrutuaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotulede, Taylor and Francis Group.

Ubesie, T. U. (1973). *Isi akwụ dara n'ala*. Ibadan: Oxford University Press.

Yunit 4: Atụ̀tụ̀ Nnyocha Uche/ Sayịkoanalisisi

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Atụ̀tụ̀ Nnyocha Uche/ Sayịkoanalisisi

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaakị

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpọlite

E lebara anya n'atụ̀tụ̀ ndụ na gburugburu odee nke na-eme odee isi a hụrụ kwaba okpu na atụ̀tụ̀ nhazi nke mere ọrụ agumagụ isi sekpu ntị. Anyị ga-elebazi anya n'atụ̀tụ̀ nnyocha uche nke na-ekwu na ọ bụ n'uche mmadụ ka nghọta si apụta. Ihe niile mmadụ na-eme na-esite n'uche ya. Nke a mere anyị ji ekwu “uche m gwara m...” Atụ̀tụ̀ a na-akọwa etu uche mmadụ si arụ ọrụ tumadi n'ime ntapị ọrụ agumagụ.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, a tụtụ anya na ụmụakwukwọ ga-enwe ike:

1. ikọwa atụ̀tụ̀ sayịkoanalisisi
2. ikwu ndị nọ n'isi atụ̀tụ̀ sayịkoanalisisi
3. ikọwa echiche atụ̀tụ̀ sayịkoanalisisi
4. ikwu ebe atụ̀tụ̀ sayịkoanalisisi tuuru ugo
5. ikwu ebe atụ̀tụ̀ sayịkoanalisisi riri mperi

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Atụ̀tụ̀ Nnyocha Uche (Psychoanalysis)

Nke a bụ atụtu na-ekwu na ihe mmadu mere, nuru, huru na ihe ndi e mere mmadu na-aga n'ime ala ala uche ya zoo. Ihe ndi a zoro n'ime uche mmadu bu ihe mebere mmadu ma na-eme ka o na-akpa udi agwa o na-akpa. Nke ka nke bu na mmadu anaghi echetazi ma o bu amata ihe ndi ahụ miri emi n'uche ya. N'ihia ya, a na-eji atutu a atule akparamagwa mmadu iji choputa ihe ndi ahụ miri emi n'uche ya na-eme ya ka o na-akpa agwa ndi ahụ.

Onye tuputara atutu a bu nwoke aha ya bu Sigmund Freud, onye bu dibia Bekee na-ahụ maka ndi isi gbakara. O bu site n'ichọ ogwugwo oria ndi o na-elekota ka o si cheputa atutu a. Site na nchoputa Freud, uche mmadu nwere akuku abuo gbara okpurukpu - nke mmadu ma maka ya (conscious) na nke mmadu amaghi maka ya (unconscious). Nke mmadu ma maka ya na-agafe agafe. Nke a putara na e nweghi ihe a na-edebe na ya. Ozigbo mmadu huchara, nuchara ma o bu mechara ihe, ihe ahụ apuo n'akuku uche o ma maka ya gaa noro n'akuku uche o maghi maka ya. Akuku uche a maghi maka ya bu ebe ihe niile mmadu gabigara na ndu na-aga ewere onodu. O bu ya na-ekwu ihe mmadu ga-eme na etu mmadu ga-esi akpa agwa ma ihe dakwasị ya. Nke a putara na o bu ya na-achị mmadu.

Uche amaghi maka ya nwere akuku ato - *id*, *ego* na *superego*. Mgbe a muru mmadu, o na-enwe mmuo ochicho na inwete ihe na-atu ya utu na-egbughi oge. Nke a na-eme ka mmadu mee ihe niile o puru ime iji wee gboo mkpa na-akpa ya. Otutu oge mmadu na-eme ihe megide mmadu ibe ya ma o bu oha obodo n'ihia na o na-achọ igbo mkpa ya. Mkpa mmadu gunyere nri, mmiri, mmeko nwoke na nwaanyi na izo ndu ya dgz. Mkpa ndi a nakwa ochicho ha no n'akuku uche amaghi maka ya a na-akpo *id*. Ima atu, nwa a muru ohu amarala ihe bu agu na etu e si ami ara. Anaghi akuziri nwata a muru ohu etu e si ami ara.

Mgbe nwata na-eto, nne na nna ya, ikwu na ibe ya, ulokwukwo na ulokpemekpe na-agbakọ aka kuziere ya ezi omume na akọ ga-enyere ya aka na ndu tinyere iwu obodo na ntaramahuhu na-eso ida iwu obodo. Ihe ndi a niile ga-aga n'akuku uche amaghi maka ya nke a kporo *superego*. N'iji mee ka o di mfe nghota, e nwere ike isi na ajo omume na-anọ n'*id* ebe ezi omume na- anọ na *superego*. Otutu oge, anyi na-agwa mmadu ma o bu mmadu na-agwa anyi na ihe na-eme ya obi abuo, na otu obi si ya mee ihe, obi nke ozo asi ya emela ya. Mgbe mmadu na-enwe mmetuta di etu a, o bu *id* na *superego* na-agba onwe ha mgba. Akuku uche amaghi maka nke ato bu *ego*, na-arụ oru igbo ha n'ihia na o no n'etiti ha abuo. *Id* na *superego* na-agwa *ego* ihe a ga-eme, *ego* agwazie mmadu ihe o ga-eme. Akuku nke meriri na mgba ha na-ekwu ihe a ga-eme. Kama n'ufodu oge o nweghi nke ga-ekweta ka ibe ya merie. N'onodu di etu a, *Ego* ga-agwa mmadu ka ihe ahụ diba oge ozo ma o bukwanu, o nye mmadu ihe ozo o ga-echewe maka ya, ka uche ya puo n'ihia ahụ ganye na *id* na *superego* ekweta onye a ga-eme nke ya. Na nkowa Freud, tupu mmadu e zuo oke, *id* na *superego* ya ga na-arụ oru nhatanha. *Id* ka na-arụ oru na mmadu, onye ahụ ga-abu omekome. N'otu aka ahụ, *superego* ka aru oru, onye ahụ ga na-akpokwu akpokwu tinyekwara na onye ahụ ga-abu onye egwu nke ga-anaghara ya igba mbo maka agamnihu ya.

Site na nkowa e nyere, a ga-ahụ na *ego* bụ akukụ uche amaghị maka ya nke ya na mmadụ na-enwe mmekọrịta. Ma nke a aputaghị na mmadụ chī akukụ uche a n'aka. Na nkowa Freud, ọ bụ site n'ikupụ mmadụ uche (hypnosis), nrọ na nkwhie ọnụ ka e si amata ndina igo.

Nrọ dī ka Freud si kowaa bụ ụzọ anyị na akukụ uche anyị anyị amaghị maka ya si enwe mmekọrịta. Ọ bụ ebe nziputa ọchịchọ anyị nke anyị enweghị ike imezu maka otu ihe ma ọ bụ ọzọ. Nke a putara na ihe na-eme na nrọ anyị bụ ngosiputa mkpa anyị kpagburu akpagbu. Anyị na-anọzị na nrọ meputa ihe ndi ahụ anyị enweghị ike ime n' ihe. Iro nrọ na-enyere anyị aka inwere onwe anyị. Anyị na-esitekwa na nrọ eziputa olileanya anyị n'odiniihu ma ọ bụ egwu na-atụ anyị. Otutu mgbe, nrọ anyị anaghị edocha anyị anya. Ihe kpatara ya bụ na *ego* na-agba mbọ ichekwaba anyị ka anyị ghara imata ihe niile zoro ezo n'ala uche anyi, anyị amaghị maka ya. Ọ na-eme nke a site n'iji odimara ma ọ bụ ahaonnochi (akukụ ma ọ bụ ihe metutara ihe) wee nochie anya ihe. Eserese na ihe ndi kwu otọ dī ka ihe nwoke ji buru nwoke, dī ka ulo na osisi, bụ odimaara e ji eziputa ihe gbasara nwoke. Eserese na ihe ndi gbara okirikiri ma ọ bụ nwee oghere dī ka ihe nwaanyi ji buru nwaanyi dī ka iko, bụ odimara e ji eziputa nwaanyi. Odimara nwoke ka a na-akpo *phallic* ebe nke nwaanyi bụ *yonis*.

Freud kowakwara na mmasi inwe ihe uto sitere n'anụ ahụ na-adị mmadụ n'ime site n'oge a muru ya. Nwata ọ bula na-agafe ogo atọ tupu o toputa mmadụ. Ogo nke mbu ka a na-akpo 'nke onu'. N'ogo a, akukụ ahụ nwata si enwete ihe uto bụ n'onu. Nke a mere umu ntakiri a muru ohu na-enwe mmasi n'imị ara, ire ma ọ bụ mkpisi aka ha. Ogo nke abuo bụ 'nke ike nsi'. N'ogo nke abuo a, nwatakiri ga-amata ihe uto nke anu ahụ sitere n'akukụ ike o ji anyu nsi. Nke a putara na o nweela akukụ ahụ ya abuo o si enwete ihe uto nke anu ahụ. Ogo nke atọ na-amalite mgbe nwata dī ihe dī ka afọ ise. N'ogo a, nwata na-amata ihe uto anu ahụ sitere n'ihe o ji buru nwoke ma ọ bụ nwaanyi. Nwata nọ n'ogo a amatala na ya bụ nwoke ma ọ bụ nwaanyi ma na-achokwa ka ya na ndiche ya nwee mmeko. Iji kowaa atumatu ya nke oma, Freud dabeere n'akuko Oedipus Rex nke Sophocles wee nye omumaatu. N'akuko ahụ, Oedipus gburu nna ya wee luọ nne ya. Freud kowara na nwata nwoke ọ bula na-achọ ka ya na nne ya meko. Ochicho a na-eme ka iwe nna ya juputa ya obi maka na nna ya na-enweta ihe ahụ na-agu ya n'aka nne ya. Kama, egwu nna ya na-atu ya n'ihu na nna ya nwere ike ipi ya amu. Egwu ipi ya amu ga-eme ka ọ kupu ochicho ya. Ọ bụ oge ahụ ka ọ ga-amatazi na ya na nna ya bụ otu dī ka nwoke. Ọ ga-enwezi olileanya na n'odiniihu, na ya ga-enwe nwunye nke ya dī ka nna ya nke ya na ya ga-enwe mmeko na-atughị egwu ọ bula. N'uzo dī etu a, agu na-agu ya aburuzie agu nwere olileanya na-anaghị egbu onye ọ na-agu. Nna ya ebe a bụ odimara nochitere anya iwu obodo ebe ipi ya amu nochitere anya ntaramahuhu diiri onye dara iwu obodo. Freud kporo onodu nwa nwoke a, 'oedipus complex'. N'otu aka ahụ, nwata nwaanyi na mbu na-achọ nne ya. E mecha, ọ choputa na ya na nne ya enweghị amu, bụ ihe ọ na-achọ. O bido chowa nna ya bụ onye nwere ihe ọ na-achọ. Nna ya agaghị enye ya ihe ọ na-achọ nke ga-eme ka ọ kpagbue agu ahụ na-agu ya. Di ka nke nwoke, ọ ga-enwe olileanya na n'odiniihu, ya ga-adị ka nne ya, nwee di nke ya ga-enye ya ihe ọ choro. Onodu nke nwaanyi ka a kporo 'Electra complex'. Freud kwuru na nwata ọ bula na-agafeghi ogo atọ ndi a n'usoro na-enwe nsogbu irube isi. Onye ahụ ga na-emekwa omume iji mejuputa ogo nke ọ bula ọ gabigaghị oge ọ na-etolite.

Di ka o si metuta agumagu, Freud kowara na oru nka o bula bu nziputa ochicho obi odee tumadi ndi o na-enweghi ike imejuputa na ndu. O bukwa ebe odee na-eziputa olileanya ya ma o bu nsogbu o na-agabiga. N'ih na o nweghi ike inweta ihe ndi o na-ach o n'ihè, o na-emeputa ha n'uwa nro site n'iro akuko. Nke a putara na arorar o abughi naani ihe odee cheputara n'uche ya kama o bu ihe ndi di ya n'obi. Di ka e si kowaa na mbu, mmadu anaghi amata ihe ndi zoro ezo n'ime uche ya beluso ndi ego mere ka o mata. Ego n'onwe ya na-ezonahu mmadu ufodu ihe o chere na-adighi mma ka mmadu mata. Nke a mere na odee na-ahazi ochicho obi ya n'uzo oha obodo ga-anabata. Mputara nkowa a bu na, onyoo ga-ahuta oru agumagu di ka ebe odee busara ochicho obi ya ma ndi nke o maara maka ha, ma ndi o maghi maka ha. Onyoo ga-aga n'ihu choputa ihe ndi mere na ndu odee zoro onwe ha n'akuku uche odee na-amaghi maka ya, nke o ziputara n'oru ya.

Ufodu ndi okachamara n'amumamu agumagu kowara na, kama onyoo ikwughariwa chowa ihe ndi merela na ndu odee iji kowaa oru ha, ha leruo anya n'agwa na akparamagwa di n'oru o bula. Nke a bu maka na ihe ndi mere na ndu agwa ndi ah, kpatara udi agwa ha na-akpa ma o bu udi ochicho ha na-enwe. Onyoo na-agbaso atutu saikoanalysis ga-atuputa etu id, ego na superego si puta ihe n'omume agwa no n'oru agumagu. A ga-achoputa ma o bu id ka o bu superego ka akpa ike n'ime uche agwa. A ga-elerukwa anya n'etu agwa ndi no n'oru si mejuputa ochicho ha ma o bu emejuputaghi ya nakwa mputara mmejuputa ma o bu emejuputaghi ochicho ha nwere na ndu ha. A ga-achoputa ihe ndi na-akwanye agwa n'ime ihe ndi o na-eme site n'irutu aka n'ihè na-eme n'ime uche ya.

A ga-achoputakwa nro niile putara n'oru ah ma kowaa mputara ha. Onyoo ga-etinyekwa anya n'odimara ma tlee ihe o bula site n'ighanye ya na phallic maobu yonic. A ga-achoputakwa akparamagwa, agwa a na-enyocha na-akpa, nke na-arutu aka na o gabigaghi otu ma o bu kariya n'ime ogo ato o kwesiri igafe. A ga-achoputakwa etu ihe ndi e ziputara n'oru agumagu si metuta ndu odee. Ima atu, e nwere ike ikowa agwa Enyi na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe* site n'igbaso atutu saikoanalysis. Nne na nna Enyi nwuru oge o bu nwata. Enyi agaghikwa akwukwo ma o bu soro n'otu ekpemekpe o bula. Nke a mere na o dighi ezi mkpuru a kunyere n'ime ya banyere iwu obodo. Ohere Enyi nwere imuta ezi omume bu n'aka nwunye nwanne nna ya bu Nneka. Ma Nneka kporo Enyi asi wee na-emesi ya ike. Nke a mere ka Enyi muta imesi mmadu ike. O bu ihe a Enyi mutara, tinyere ya n'ikpa ajo agwa nke hiwere isi n'imesi mmadu ibe ya ike. Oha obodo sitere na ndi uwe ojii na uloikpe nye Enyi ntaramahuhu iji mee ka o kwusi ajo omume ya ma ntaramahuhu ndi a, akwusighi Enyi. Ihe kpatara nke a bu na o nweghi ihe ndi mejuputara superego Enyi. N'ih ya, o bu naani id nke na-akwanye mmadu ka o mee ihe adighi mma bu ihe na-akpa ike na ndu Enyi. Ozo, n'ih na nne Enyi nwuru oge o di afu abuo, o gabigaghi ogo nke ato (Oedipus complex), nke mere ka irube isi hira ya ah. Site na mmekorita Enyi na ndi obodo ya bu Ndiabia, Enyi mutara na-agbamb o na ikwuwa aka oto bu ihe ziri ezi. Sitekwa n'ihunaanya ha gosiri Enyi site n'inabata ya nakwa inyere ya aka koo ubi ya, Enyi gbanwere omume ya ma buruzia ezigbo mmadu. Ihe kpatara nke a bu na superego Enyi, nke na-enweghi ihe dibu na ya, nweteziri ezi omume ndi a nke o ji busoo id agha ma merie ya. Ntaramahuhu niile Enyi nwere ike inata maka ajo omume ya di ka iti ihe na ije nga atughi ya egwu beeluso onwu. Nke a putara ihe oge e kwuru na Enyi chere echiche

wee si na ya akawala nka nakwa na ya nwere ike itunye ndu ya ma ya jewe izu ohi. Egwu onwu a na-atu ya hiwere isi na onwu nne na nna ya nke mere oge o di na ntakiri. Ozo, ibo obo bu akparamagwa Enyi kacha puta ihè. Nke a hiwere isi n'akparamagwa nna ya bu Uzodimma. Uzodimma gburu Okafò, iji boò Okafò obo umu ya ato o gburu.

E nwekwara ike ikwu na Ubesie na-eziputa ochicho obi ya site n'agwa Enyi. Nke a putara ihè n'etu o si akò akukò na okwu ndi o ji koo ya. Enyi bu onye na-abo obo. Ubesie ziputara ibo obo n'akukò ya di ka ihe ziri ezi. E nwere ike isi na o bu onye na-abo obo ma o bu na o nwere onye mejoro ya nke o na-eziputa etu o choro isi megide onye ahù. Izu ohi bu ajo omume Ubesie kacha ziputa n'oru ya. O nwere ike o buru na o ji izu ohi nochite anya uzo niile o nwere ike isite na ya boò ndi megidere ya obo. O nwekwara ike o buru na e zuru ya ohi nke mere ka o chowa uzo o gae si abo ndi ohi ahù obo. Njide ndi uwe ojii apughì ijide Enyi nwere ike, o buru nochite anya enweghi ike Ubesie ijide ndi ahù zuru ya ohi. Onyoo kwesiri ijuta odee ihe ndi a ma o bu juta ndi maara odee ihe ndi a ka o wee mara nke bu nke.

Nnwale onwe

1. Ngalaba ole ka uche mmadu nwere?
2. Kedù aha akukù ndi mebere uche a maghi maka ya?
3. Kedù uzo e si amata ndina uche amaghi maka ya?
4. Kedù etu e si e ji atutu sayikoanalisisi atucha oru agumagu?

4.0 Mmechi

Sayikoanalisisi bu atutu sitere n'amumamu sayikoloji nke na-amu maka onodu uche mmadu na etu onodu uche mmadu si akwanye ya n'agwa ndi o na-akpa. O doro ewu na okuko anya na onye uche ya akpakoghi onu nwere udi agwa o na-akpa nke diwagara iche n'agwa onye uche ya kpakoro onu. Otutu ihe gunyere odachi, iwe, ariri, ihe mmadu mere ma o bu nke ndi ozo mere mmadu so n'ihe ndi nwere ike ime ka uche ya kpakoo onu. Otutu oge, mmadu na-amicha loo ihe ka udo wee chia ma o bu maka egwu. Ihe ndi ahù a michara loo, anaghi apu ka nsi ma o bu amiri, kama ha na-aga n'obi anyi gaa zoo chere mgbe anyi di njikere imeputa ya. Anyi na-esite n'ide akwukwo, ziputa ihe ndi ahù anyi michara loo n'oge gara aga. N'ihì ya, oru agumagu odee deputara bu otu uzo ya bu odee na ndi ozo si amata ihe ndi miri emi n'ala obi ya.

5.0 Nchikota

Sayikoanalisisi bu atutu na-ekwu na ihe mmadu mere, nuru, huru nakwa ihe ndi e mere mmadu na-aga n'ime ala ala uche ya zoo. Ihe ndi a zoro n'ime uche mmadu bu ihe mebere mmadu ma na-emekwa ka o na-akpa udi agwa o na-akpa.

Onye tụtara atụtụ a bụ nwoke aha ya bụ Sigmund Freud. Site na nchọpụta Freud, uche mmadụ nwere akụkụ abụọ gbara ọkpụrụkpụ - nke mmadụ ma maka ya (conscious) na nke mmadụ amaghị maka ya (unconscious). Uche amaghị maka ya nwere akụkụ atọ - *id*, *ego* na *superego*. Nrọ dị ka Freud si kọwaa bụ ụzọ anyị na akụkụ uche anyị anyị amaghị maka ya si enwe mmekọrịta. Ọ bụ ebe nzipụta ọchịchọ anyị nke anyị enweghị ike imezu maka otu ihe ma ọ bụ ọzọ.

Di ka o si metụta agumagụ, Freud kọwara na ọrụ nka ọ bụla bụ nzipụta ọchịchọ obi odee tūmadị ndị ọ na-enweghị ike imejuputa na ndụ. Mputara nkọwa a bụ na, onyoo ga-ahụta ọrụ agumagụ dị ka ebe odee busara ọchịchọ obi ya ma ndị nke ọ ma maka ha, ma ndị ọ maghị maka ha.

Onyoo na-agbaso atụtụ saikoanalysis ga-atuputa etu *id*, *ego* na *superego* si pụta ihè n'omume agwa nọ n'ọrụ agumagụ. A ga-achọputakwa nrọ niile pụtara n'ọrụ ahụ ma kọwaa mputara ha. Onyoo ga-etinyekwa anya n'odimara ma tūlee ihe ọ bụla site n'ighanye ya na *phallic* ma ọ bụ yonic. A ga-achoputa mmetuta dị n'etiti ọchịchọ odee na ọrụ ya.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kọwaa atụtụ sayikoanalysisi.
2. Kedụ ndị nọ n'isi atụtụ sayikoanalysisi?
3. Olee echiche atụtụ sayikoanalysisi?
4. Kedụ ebe atụtụ sayikoanalysisi tuuru ugo?
5. Olee ebe atụtụ sayikoanalysisi riri mperi?

7.0 Nrụtụaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

- Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing
- Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing
- Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.
- Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.
- Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson
- Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.
- Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.
- Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.
- Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.
- Ubesie, T. U. (1974). *Mmiri oku e ji egbu mbe*. Ikeja: Longman Nigeria.

Yunit 5: Atụtu Nchuta Akụ

Ndina

1.0 Mkpolate

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atụtu nchuta akụ

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nduzi

7.0 Nrutaka

1.0 Mkpolate

Anyị elebaala anya n'atụtu ndi ji odee, oru agumagu, uche mmadu mere ebe mgbakwasa ukwu na nnyocha agumagu. Anyi lee anya nke oma, anyi ga-ahu na atutu ndi a metutara onwe ha. Odee na-esite n'ihe mere na ndu na gburugburu ya (atutu ndu na gburugburu), ndi gara were onodu n'ime uche ya (sayikoanalisisi) wee deputa oru agumagu (atutu nhazi). Ka o sila di, ufodu mmadu kwenyere na o bu ihe na-eme n'oha obodo na-akpalite mmuo ndi odee. N'uche ndi a, oru agumagu bu ebe odee na-eziputa mmegbu na mkpagbu a na-anata n'aka ndi ochichi na ndi ogaranya. Ndi nwere udi echiche a banyere oru agumagu ka a na-akpo ndi maksiziti. A ga-elebazi anya n'echiche ndi otu a n'uju.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa atutu nchuta akụ
2. ikwu ndi no n'isi atutu nchuta akụ
3. ikowa echiche atutu nchuta akụ

4. ikwu ebe atutu nchuta aku tuuru ugo
5. ikwu ebe atutu nchuta aku riri mperi

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atutu nchuta aku (Marxism)

Atutu a bu nke na-achọ igosiputa etu akunuba na ụzọ e si emeputa akunuba, si buru isi sekpu nti n'oha obodo. O bu ndi nwere akunuba na ndi no n'isi ụzọ e si akpata akunuba bu ndi ji ji, jide mma, onye ha wanyere, o rie. Ndi a ji ego na ụzọ e si akpata ya, na-eji onye o bula n'oru. O bu ha na-enwe obodo ma na-ekwukwa ihe ga-eme n'obodo. Ha na-emebe iwu na-enyere ha aka ijikpaa umu ogbenye ma mee ka ikike ha bawanye.

Onye cheputara echiche hiwere atutu a bu nwoke a na-akpo Karl Heinrich Marx. O bu n'ihu ya mere e ji baa atutu a *marxism*. Marx bu onye oke echiche na okachamara n'ihe amumamu nchuta ego. O bu onye Jamini. A muru ya n'afọ otu puku, nari asato na iri na asato, o nwuo n'afọ otu puku, nari asato na iri asato na ato. O bu n'ime akwukwo ya *The German Ideology* nke o deputara n'afọ otu puku, nari asato na iri anọ na ise (1845) ka o no kwuputa echiche ya.

N'uche Marx, o bu ụzọ mmeputa akunauba bu ihe na-achi ewumewu na nkwenye oha obodo. O di ụzọ mmeputa aku na uba anọ. Ha bu: ala (land), isi ego (capital), oru/mbọ (labour) na ichu nta ego (entrepreneurship). O di mkpa na a ga-aghota ụzọ mmeputa akunauba ndi a, iji wee ghota atutu a nke oma.

Ala – nke a gunyere ihe niile sitere na chi ma o bu onatarachi e ji emeputa akunauba. Ha gunyere, ala n'onwe ya na ihe niile sitere n'ala. Ihe ndi sitere n'ala e ji emeputa akunauba gunyere mmiri, mmanu, kol, ukwu osisi na mkpuru osisi di iche iche. Uru a na-erite n'ala ka a na-akpo ugwo ala (rent).

Oru/mbọ - nke a gunyere ahuhu na mbọ niile mmadu gbara iji meputa akunauba. O gunyere, ibu ibu, ikwu okwu, isucha ahijia, inya ugbo ala ma o bu ngwaoru ndi ozo, ikuzi nkuzi, ide akwukwo dgz. Uru a na-erite site na mbọ mmadu gbara ka a na-akpo ugwo oru (wages). Oru/mbọ bu ụzọ otutu mmadu si akpata ego.

Isi ego – nke a gunyere akarangwa, ngwaoru na ulọ ma o bu ebe mmadu na-anọ emeputa akunauba. Ihe ndi a mebere isi ego abughi onatarachi kama o bu mmadu rupertara ha. O bu kwa ego ka e ji azuta ihe ndi a, nke a mere ka ufodu mmadu gunye ego di ka ihe sonye n'isi ego. Omumaatu isiego gunyere igwe komputa, akwukwo a na-agu agu na nke e ji ede ihe, mkpisi odee, traaktọ, ogu, mma, ebe nsicha osikapa (rice mill) dgz. Uru a na-erite site n'isi ego ka a na-akpo, o muru nwa (interest).

Ichu nta ego – nke a bu mmadu ikpokota ụzọ mmeputa akunauba ala, oru na isi ego onu ma site na ha kpata ego. Onye ochu nta ego na-eji akonauche ya hazie ụzọ kacha mma o ga-eji ụzọ mmeputa akunauba ndi a rite nnukwu uru. Ugwo oru a na-erite site n'ichu nta ego bu uru.

Marx kowara na o bu ndi uzọ mmeputa akunauba ndi a di n'aka, bu ndi nwe obodo. Ha na-eji ego ha zuta ihe na onye o bula ma mebe iwu ga-adabara ha.

N'oha obodo, mmadu niile nwere ogo ebe ha no. E nwere ogo elu (high class), ogo etiti (middle class) na ogo ala (low class). Ndi mebere ogo elu gunyere ndi nwere ulo mmeputa di iche iche, ala na ndi riri ekpe nne na nna ha. Ndi mebere ogo etiti bu ndi na-enweghi nnukwu ego kama aguu anaghi agu ha. Ha na-abukari ndi na-aru ezigbo oru tumadi oru oyibo. Ndi no n'ogo ala bu ndi na-enweghi ka o ha ha. Ha na-abukari ndi oru aka ma o bu ndi na-anya ngwaoru na akarangwa di iche iche. Mana Marx kpokoro ogo ndi a onu kewaa ha uzọ abuo gbara okpurukpu - ndi oga na ndi oru. Ihe kpatara Marx ji mee nke a bu na o kwenesiri ike na o baghi uru ilewe anya n'ihe ndi ozọ wee kenye mmadu n'ogo. N'uche ya, ihe kwesiri ka a gbado ukwu na ya wee kewaa ndi mmadu bu, uzọ e si emeputa akunuba. E lekwasị anya n'uzọ e si emeputa akunuba, a ga-enwe naani ogo abuo nke bu ndi nwere uzọ mmeputa akunauba na ndi enweghi uzọ mmeputa akunauba. Ndi oga, bu ndi ji uzọ mmeputa akunuba, ka a na-akpo ndi *bujuwazii* ma o bu ndi nwere ka o ha ha, ebe ndi oru bu ndi *proleteriet* ma o bu ndi enweghi ka o ha ha.

Marx kowara na etu ndi oga si jide uzọ ichuta akunauba ka ha si jide iwube echiche na iwu na-achi obodo. O kowara na tupu a malite mewe ihe o bula ma o bu kwenye n'ihe o bula, a na-ebu uzọ nwee ndoro ndoro. Mgbe o bula a na-enwe ndorondoro, onye o bula na-azo nke ga-adabara ya; onye o bula na-akwunyekwara n'akuku ndi odi ka o di ya. Nke a mere na ndi oga na-akwuko onu ebe ndi oru na-akwukokwa onu. Ndi oga maara mkpa ndi oru di. Ha chokwara mbọ ndi oru a iji wee na-aga n'ihu. Nke a mere na ha na-eme ihe niile ha nwere ike ime iji hu na ndi oru amaghi ihe ha maara maka na ha mata, onye o bula ahara nhatanha ma bido gbawa mbọ aka ya. N'ihu ya, ndi oga na-anwa ike ha ihu na ha meriri na ndorondoro o bula malitere n'etiti ha na ndi oru. O di mkpa ikwu na nsogbu nke na-ebute ndorondoro n'etiti otu abuo ndi a na-ehiwe isi n'onodu oru nakwa ugwo oru. Otu uzọ ndi oga si ejide ndi oru bu ime ka ndi oru huta ha ka ndi na-azo ha ndu site n'inye ha oru. Ndi oga na-akunye n'ime ndi oru echiche na-ewezuga ha, aguu egbuo ha. Ndi oga na-emekwa ka oru di ukọ ka ndi oru wee na-azo oru azo. Ha na-ejikpa ndi oru site n'ikwu ha ego ga-ezuru ha naani igbo mkpa ha. Njikpa ndi a ndi oga na-ejikpa ndi oru na-eme ka ndi oru naa azu ma kwere n'ihe ndi oga kwuru n'ihu egwu aguu igugbu ha na ezinaulo ha. Onye o bula ga-atughari kwenye n'ihe ndi oga kwuru. Site n'uzọ di etu a, echiche ndi oga, aburu echiche mmadu dum. Tupu a mara ihe na-eme, echiche ndi ahụ agbaa mgborogwu ma ghọọ odinaani. O bu n'uzọ di etu a ka Marx chere e si enwete nkwenye na omenala n'obodo o bula. O kwuru na ihe na-eme n'ụwa bu etu mmadu si dowe ya, na o bughị mmuọ ma o bu umu chi na-ekwu ihe ga-eme n'ụwa. O kwenesiri ike na o bughị amamihe ma o bu nkwenye anyi na-achi anyi kama, o bu ihe ndi na-eme na gburu gburu anyi.

N'afọ otu puku, nari asato na iri anọ na anọ (1884), Marx zutere onye ya na ya nwere otu echiche banyere etu o si buru uzọ mmeputa aku na-ekwu ihe ga-eme. Aha onye ahụ bu Friedrich Engels. Engels bu onye ndorondoro ochichi na-eleba anya n'etu usoro nchuta akunauba si emetuta ochichi obodo. O bu onye Frans. Marx na Engels kwuru na usoro nchuta aku na-akwado mmadu inwe uzọ mmeputa akunuba n'aka ya (capitalism) adighi mma maka na o na-ebute mmegbu na mkpagbu.

Ha tuputara komunizim nke bu usoro nchuta aku na-akwado ka uzọ mmeputa aku niile di goomenti etiti n'aka. Ha kwenyere na uzọ mmeputa aku di goomenti n'aka, mmegbu na mkpagbu ga-ala maka na n'anya goomenti, mmadu niile ha nhatanha.

N'afọ puku, naari asato na iri anọ na asato, Marx na Engels dere akwukwo ha kporo *Communist Manifesto* nke ha no n'ime ya buo amuma na oge na-abia mgbe ndi oru ga-ewe iwe, busoo ndi oga agha, merie ha ma degharia akukwala site n'ihanye uzọ mmeputa akunauba n'aka goomenti

N'etu o si metuta agumagu na nnyocha agumagu, atutu maksizim abughi maka agumagu kpokwem kama, ndi onyoo zutere ohi uka banyere etu ha nwere ike iji echiche ya, nyochaa oru agumagu. Onye mbu ji atutu maksizim nyochaa oru agumagu bu onye Hongari aha ya bu George Lukacs. O hutara oru agumagu di ka ebe nziputa onodu na echiche obodo o sitere na ya puta. O kwuru na-site n'ileba anya n'agwa na mmekorita agwa di n'ime oru agumagu, a ga-achoputa ndorondoro n'etiti ogo ndi oga na ndi oru, usoro nchuta aku na usoro ochichi e nwere n'ebe nakwa n'oge e deputara oru agumagu o bula. Na nkowa ya, a ga-esite n'uzo di etu a mata ihe na-aga n'obodo na echiche odee banyere ihe ndi ahụ. O di mkpa ikwu na maksizim diwagara iche n'atutu ndu odee. Ebe atutu ndu odee na-atọ ntọala oru agumagu site n'inye mkpolite banyere odee na obodo ya, atutu maksizim na-achọ iziputa ihe na-aga n'obodo o bula iji gosiputa mmegbu na mkpagbu sitere n'usoro nchuta aku, kapitalizim.

Onyoo ozọ tinyere echiche maksizim n'inyocha agumagu bu Louis Althusser. Althusser hutara oru agumagu di ka ngwa agha ndi oru nwere ike iji tugharia onodu ha. O kwara na ndi oga na-akwanye ndi oru ikwenye n'echiche ha site n'iziputa echiche ndi a n'oru nka di iche iche tumadi, oru agumagu. O kwuru ka ndi oru dewe oru agumagu nke ha, nke ha ga anọ n'ime ya ziputa echiche nke ha. Oru agumagu di etu a, ga-akpali mmuo ndi oru ma mee ka ha chewe echiche inwere onwe ha nke ga-eme ka ha naghara ndi oga onodu ma kwuwe ihe ga-eme n'obodo.

Atutu maksizim na-enyere aka irugosi mmegbu mmadu na-emegbu ibe ya n'obodo nke mere ka o buru atutu e ji emepe anya oguu. O mekwara ka a mata na e nwere ike isite n'oru agumagu nweta mgbanwe onodu n'obodo. E newkwara ike iji atutu a busoo agha megide echiche ma o bu nkwenye na-emebi ihe n'oha obodo. N'agbanyeghi nke a, e nwere ebe ndi o riri mperi. Na mbu, o naghị eleru anya na nka mma agumagu. Atutu a na-ahuta oru agumagu di ka nziputa ihe na-eme na ndu n'ihia ya, o naghị ahuta oru agumagu di ka oru nka. Ozọ, o gbadokari ukwu n'inyocha oha obodo kariya inyocha agumagu. Ka o sila di, n'oge ugbo a, a na-amako atutu maksizim na atutu ndi ozọ onu iji mee nnyocha zuru oke.

Omumaatu

Iji atutu maksizim nyochaa *Okpa Aku Eri Eri* nke Ude Odiliora

Akwukwo a, koro akuko banyere otu Nwoke aha ya bu Akubuzo. Akubuzo bu onye nkuzi ma buru hedimasta n'uloakwukwo di n'Abangwu. O bukwa onye na-emegbu ndi na-aruru ya oru. Akubuzo nwere ego nke ukwu mana o naghị eri ego ya n'ihia na o chorọ ikpakọ ego ya, were ya

gaa ala Bekee maka igu akwukwo. N'ikpeazu, oge o choro ibuputa ego ya o liri n'ala, o choputara na akika ataala. Nke a mere ka ahuhu niile na mkpi mkpi ya niile laa ya n'iyi. O bidokwara uwa ya n'isi.

A hutara ogo abuo n'akwukwo a, ogo ndi oga na ogo ndi oru. Akubuzo nochitere anya ogo ndi oga ebe ndi ozo gunyere ndi nkuzi, umuakwukwo, ndi odibo na ndi ozo mejuputara ndi oru. A gbasoo usoro Lukas, a ga-ahu na Akubuzo bu oga ndi nkuzi na ndi odibo ya. A ga-ahukwa na Akubuzo ji uzo mmeputa aku n'ih na o bu onye nkuzi ma burukwa onye oru ugbo, na-akpakwa anumanu.

O biara jikpaa ndi nkuzi site n'itinye iwu ga-adabara naani ya. Ima atu, o tiri iwu ka ndi nkuzi ghara iga be ibe ha bido n'elekere nke asaa nke abali rue elekere nke isii nke ututu, iwu a bu iji hu na anya ya na-eleru ihe niile ndi nkuzi na-eme. O na-agbakwa mbo hu na ndi nkuzi ya enweghi uzo ha si enweta ego site n'ikpara ala niile di n'uloakwukwo na-ako oru hapuru ndi nkuzi ndi ozo ala pere ezigbo mpe, ighokoro mkpuru osisi niile di n'ulo akwukwo kee ya uzo abuo, kporo otu uzo ma hapuru ndi nkuzi mmadu asaa ndi ozo nke foro, ka ha kee; imanye ndi nkuzi ka ha na-eleru umuakwukwo na-aru oru n'ubi ya anya nakwa ikpo okara nku niile umuakwukwo kpatara naani ya, hapuru ndi nkuzi okara nke ozo ka ha niile kee.

Akubuzo na-eleda ndi nkuzi o na-achi anya. O nagh akpo ha nzuko nke o ji aju ha uche ha tupu o tinye iwu. O bu n'ogbako ututu nke ndi nkuzi na umuakwukwo ka o na-anog agwa ndi nkuzi okwu. Iji gosi ha nkari, Akubuzo na-asu Latin nke na-agba ha gharij. Nke a bu iji gosi ha na ya na ha ahaghi n'ogo. Ndi nkuzi nagidere mmegbu niile onyeisi ha na-emegbu ha ma gbalia ka ha na ya diwa na mma. A huru nke a mgbe Ojugo na Okwunna ji ego ha zuta ihe nri, sie ma bugara Akubuzo. Akubuzo wuru ha n'ala ma mee ha ndi iberibe. Nsogbu daputara n'etiti Akubuzo na ndi nkuzi mere ka a chuo ufodu n'oru ma jide ugwo oru ufodu. Akubuzo nwere ike ime ndi nkuzi ihe ndi a niile maka na o no n'ogo di elu karija ha.

N'akuku ndi odibo ya, Akubuzo chiri ha onu n'ala. Ndi odibo ya niile gbapuru n'ih oke oru ha na-aru, erujighi afo na ipia ha oke utari. N'agbanyeghi ahuhu umu odibo ya na-ata, o nagh eweputa ego azutara ha ihe kwa afo. O bu naani akwa akwukwo ka o na-azuru ha. Ha noro n'ulo, ha a gbara oto. Mgbe o gbaliri zutara ha akwa, nke Nwana abaghi ya ebe nke Chinedu buru ya nnukwu ibu. Akwa ahu o zutara abughikwa ezigbo akwa n'ih na ozigbo ha tinyere ya na mmiri ka ha suo, ucha ha puru. Ihe kpatara Akubuzo ji emeso ndi na-enyere ya aka udi omume a bu maka na o hutara ha ka ndi etozughi iri ego ya. O na-ejikpa ndi odibo ya site n'ime ka ha ghara iri ihe a na-elegara anya di ka nri ndi ogaranya di ka anu okuko na obogwu. O na-agba mbo ahu na ha na-eri nri e riforo erifo. O na-etigha ha anya site n'igwa ha na ita anu na-eme ka nwata zuwe ohi ebe iri nri adighi mma ma o bu nke e riforo erifo bu ichekwa nri ka o ghara ila n'iyi. Mana ihe kpatara o ji anagha ha ihe ndi a bu maka na o kwenyere na o bu oke rutere ha. O na-emekwa ka ha na-eso ya site n'ikwe ha nkwa ma o bu iji mkpa ha eto ha akpiri. A huru nke a oge o gara zutara Chinedu akwa mgbe nwanne ya nwoke biara ikporo ya. O kponyeghi ya akwa ndi ahu kama o na-enye ya ha, ka o yiri puo apuo, o lota, o chihachi ya azu. Oge chinedu choro ila, Akubuzo ekponyeghi ya akwa

ndi ahụ kama, ọ si ya na ọ buru na ọ chorọ uwe ndi ahụ, ya loghachite biri n'ulo ya. Nke a gosiri na Akubuzo na-eji mkpa mmadu ejide onye ahụ. Ajo omume Akubuzo mere ka ndi obodo ya bu Alaji na ndi obodo ọ na-akuzi na ya bu Abangwu ju ikponye ya nwa ha ka ha na ya biri. Ndi nne na nna ndi odibo Akubuzo kponyere ya nwa ha maka na ha enweghi ego izu ha. Ha kwenyere na Akubuzo nwere ego na amamihe sitere n'ije akwukwo. Ha nwere olileanya na umu ha ga-erite elele n'aka ya mana o nweghi otu onye n'ime ha ahụ foro ma ya foduzie irite elele. Ihe mere Akubuzo ji mesie ndi odibo ya ike bu maka na ọ maara na o nweghi ka ọ ka ha. A huru ndiche di na-etu o si emeso Uzoma, onye a si na nne na nna ya ji ego, omume na etu o si emeso Chinedu, Nwana, Nwamgbọ na Azuka, ndi bu ogbenye onu ntu omume. O kpotaghi Uzoma, Uzoma ji aka ya abia ka o nyere ya aka. N'ihi ya, Uzoma esoghi ndi ozo ata oke ahuhu. O nwekwara ohere ime na iri ihe soro ya. A huru nke a mgbe ọ na-aga gbute eke, ya na Akubuzo erie.

Umwakwukwo enweghikwa onwe ha n'ebe Akubuzo no. Akubuzo na-eji umwakwukwo aru oru ubi nke na ufodu n'ime ha na-agma akwukwo iji gbanahu iru oru n'ugbo. Akubuzo na-apiakwa umwakwukwo utari nke ukwu. O nwere utari ato ọ na-apia umwakwukwo site na njo nwata akwukwo mere.

A hutara mmekorita di n'etiti Akubuzo na ndi ọ na-achi di ka nke mmegbu na mkpagbu. Mmekorita a na-egosi etu ndi oga si emeso ndi no ha n'okpuru omume n'oha obodo. Ahuhu ndi nkuzi, odibo, na umwakwukwo na-anata n'aka Akubuzo na-eziputa udi ahuhu ndi oru na-ata n'oha obodo tumadi n'ala Igbo. O na-eziputa kpom kwem onodu ndi oru no n'uloakwukwo ala anyi. A huru etu e si chuo ufodu ndi nkuzi n'oru ma jide ndi ozo ugwo oru ha; nke a bu ihe ndi nkuzi na-ahu n'ala anyi ma ha nwelite olu kwuo okwu maka ajo onodu n'ebe ha na-arụ oru. Ozo, iji umu akwukwo ruo oru ubi bu ihe otutu ndi nkuzi no n'ime obodo na-eme. Mgbe Akubuzo no Abangwu, umwakwukwo na-agara ya ubi, nku na ahia, ma mgbe ọ biara Ivia, o nweghi nwa akwukwo na-aga oru n'ubi ya naani ndi odibo ya. Nke a gosiri na a naghị eji umwakwukwo no n'obodo mepere emepe aru oru di ka e si eji ha n'ime obodo. Etu Akubuzo si emeso ndi odibo ya omume na-eziputa etu ndi oga ma ọ bu oriaku si emeso ndi ha na ha bi na-enyere ha aka n'ozu ulo omume.

N'aka nke ya, Akubuzo itinye onwe ya n'oke ahuhu ka o wee kpata ego ọ ga-eji gaa obodo oyibo maka igumi akwukwo gosiri etu goomentị ala anyi si eri mperi site n'ihapu ndi mmadu ka ha mee ihe goomentị kwesiri ime. O buru na goomentị na-arụ oru kwesiri ka ha ruo, Akubuzo agaghi ekwo maka ego ọ ga-eji aga obodo oyibo igu akwukwo mesie ndi nkuzi, umwakwukwo na ndi odibo ya ike. N'uzo di etu a, *Okpa Aku Eri Eri* bu enyo na-eziputa ndu na obibi ya.

A gbasoo usoro Althusser wee tucha *Okpa Aku Eri Eri*, a ga-ahuta ya di ka oru na-agba ndi oru ma ọ bu ndi a na-emegbu emegbu ume, ka ha megharia ahụ ma ha choo inwere onwe ha. Akubuzo bu onye isi ndi nkuzi na ndi odibo. O bu ya ji ji jide mma, nke mere ya oga. Ndi nkuzi na ndi odibo na-aruru ya oru ma na-anarakwa ozi n'aka ya, nke mere ka ha buru ndi oru. Akubuzo na-eleda ndi nkuzi ya anya ma na-achọ inwunye ha n'akpa site n'ime ka ha na-elektara ya oru ubi umwakwukwo na-aruru ya, ikpakoro ala ubi niile nwere, inwere nnukwu oke na mkpuru osisi na nku umwakwukwo kpatara, isuru ha Latin, inye ha iwu ka umunwoke na umunwaanyi n'ime ha

ghara inwe mmeko, ikewapu ebe obibi umunwoke na umunwaanyi, inye iwu ka onye nkuzi o bula noro n'ulo ya malite n'elekere nke asaa nke abali rue n'elekere nke isii n'ututu, ikpochibido ha uzọ ma mee ka ha kwuru n'ezị ka umuakwukwo oge a na-ekpe ekpere ututu.

Ndi nkuzi a biakotara onu wee si na ha ga-azoputa onwe ha n'aka ike Akubuzo. Osote onyeisi n'uloakwukwo bu Maazi Ofodu bu onye ndu ha. Ha bidoro nupuwe isi n'iwu Akubuzo iji nwere onwe ha na iji gwa ya na omume ya ejula ha afo. A huru nke a oge a kpochibidoro Ofodu uzọ, onye nkuzi ozo gara mepeere ya uzọ. Oge Ofodu na Akubuzo na-alu ogo, aka Akubuzo kariji aka Ofodu nke mere ka ndi nkuzi umu nwoke ise gbakojo aka onu kujo Akubuzo ihe o gaghi echefu na ndu ya. Eziokwu bu na a tara ha ahuhu nke na a churu Ofodu n'oru ma jide ugwo oru ndi nkuzi ndi ozo, mana ha nweere onwe ha n'aka Akubuzo. Tinyekwara na Akubuzo natakwara ntaramahuhu nke ya. E wepuru ya n'ulo akwukwo Abangwu ma budaa ya n'okwa osote onye isi. E nwere ike ihuta ihe a mere n'etiti ndi nkuzi na Akubuzo di ka izigara ndi oru ozi na igbanwe onodu ojojo o bula ha no na ya di ha n'aka. Ndi nkuzi ikwuko onu bu igwa ndi oru na ha ga-akwuko onu ma nwee otu obi ma ha na-ebuso ndi oga agha. Ozo, ntaramahuhu di iche iche ndi nkuzi natara bu ikowatara ndi oru na ha ga-enwete odachi di iche iche tupu ha enwere onwe ha.

N'otu aka ahụ, umu odibo Akubuzo bu ndi ozo e sitere na ha wee gosiputa etu o si adi ndi oru na-achoghi ibuso ndi na-emegbu ha agha. Na mkpokota, Akubuzo na ndi odibo ano birila. N'ime odibo ano ndi a, ato bu ndi na-eri mbo mbo oso ma ahuhu karija ha. Nwamgbo na Azuka bu umu odibo mbu Akubuzo nwere ma burukwa umunne ya. Ha biara ije ugboro abuo n'ulo nwanne ha ma gbalachaa n'ihia ajo omume Akubuzo na-emeso ha. Nwana bu onye ozo gbara oso ma ju na ya agaghi aloghachi. Mmadu ato ndi a, ghotara na o bughu naani nna ha ukwu na-abara ha uru, ha nwekwara uru ha na-abara nna ha ukwu. Mana onye nke ano bu Chinedu, chere na ya nonyere nna ukwu na o ga-erite nnukwu uru n'aka ya n'ikpeazu. Mana nke a emeghi. Eziokwu Chinedu gwara Akubuzo banyere ego o tututara n'uzo, na ego nduka nwanne ya nyere ya, ghoro ya nnukwu odachi n'ihia na kama Akubuzo ga-ahuta ya ka onye eziokwu, o bidoro huwa ya ka onye asi na onye ohi. Mgbe Chinedu bidoro gewe ndi odibo ibe ya nti ka ha kuziiri ya etu o ga-esi zozo onwe ya ma nyekwara ya aka n'oru ya. Uru ahụ Akubuzo na ndi ozo huru n'ahụ Chinedu sitere na ndumodu na mgbazi ndi odibo ibe ya. Nke a putara na ndi oru gewe ibe ha nti ma na-enyerite onwe ha aka, onodu ha ga-agbanwe. Ihe niile Chinedu na ndi be ha chere na o ga-erite n'aka Akubuzo di ka iriju afo, inweta ezigbo uwe, na igu akwukwo, adighi nke ruru ya aka. Nke a bu iji gosi ndi ogbenye na ndi oru, na ndi oga achoghi odimma ha kama o bu naani mbo na oru ha na-aruru ha ka ha choro.

Odachi dakwasara Akubuzo bu nke na-arutu aka n'ihe ga-adakwasị ndi oga ma ndi oru puo na ndu ha. E nwere ike isi na o bu onu nne Chinedu buru Akubuzo mere, nke o si ka o kpee Akubuzo ikpe, ji mebie ego nakwa olileanya Akubuzo. Nke a bu iji gosi na onye o bula na-emesi mmadu ibe ya ike ga-anatariri ntaramahuhu. N'uzo di etu a, *Okpa Aku Eri Eri* abughi naani akwukwo inori oge, kama, o bu ozi ode zigaara ndi no na mkpagbu banyere etu ha ga-esi enwere onwe ha.

4.0 Mmechi

Maksizim bụ atụtu Karl Marx tụtara maka ime ka ndị mmadụ hara nhatanha n'oha obodo. Ndị nwere usoro mmeputa akunauba. Karl chọputara na ndị nwere akunauba na-emekpa ndị ogbenye site n'iji ha arụ ọrụ ma na-akwụ ha obere ego. N'uche Marx, ha achoghị ka ndị ọrụ ha hara nhatanha. Nke a mere ka ha tinye iwu ndị ga-eme ka ha na ndị na-arurū ha ọrụ hara iha nhatanha N'agbanyeghị mbo ndị ọrụ ahụ gbara, iwu ndị ji ụzọ mmeputa akunauba agaghị ekwe ha ewelite isi. Marx chọputakwara na ndị aka ji akụ na-esite n'ụzọ niile ruru ha aka akwanye ndị ọrụ ikwenye na echiche ha nakwa iwu ha bụ maka ọ dī mma ha nakwa etu ihe kwesiri idī. Ndị aka ji akụ na-eme nke a iji kụpu uche ndị ọrụ, ka ha ghara itinyewe uche na mmegbu na mkpagbu ha na-akpagbu ha. Ọrụ agumagu so n'ụzọ ndị ahụ ndị aka ji akụ si akunye echiche ha n'ime ndị ọrụ. Ha bụ ndị nwere ego izuta ọrụ agumagu n'ihī ya, odee ọ bula ga-edē ihe ga-amasī ha. Ndị onyoo sonyere atutū a na-akpoku ndị oḡu ka ha hūta ọrụ agumagu dī ka nziputa ihe na-eme n'oha obodo. Ha sīkwa na ebe ndị aka ji akụ na-esite n'ọrụ agumagu akunye echiche ha n'ime ndị ọrụ, ka ndị ọrụ jirikwa ọrụ agumagu kunye echiche ibuso ndị aka ji akụ ahụ agha.

5.0 Nchikọta

Atutū a bụ nke na-achọ igosiputa etu akunauba na ụzọ e si emeputa akunauba, si buru isi sekpu ntī n'oha obodo. Onye cheputara echiche hiwere atutū a bụ nwoke a na-akpọ Karl Heinrich Marx. Ọ bụ n'ihī ya mere e ji baa atutū a maksizim. Friedrich Engels bukwa onye ozo so wee kwalite atutū maksizim.

Marx na Engels kwuru na usoro nchuta akụ na-akwado mmadụ inwe ụzọ mmeputa akunauba n'aka ya (kapitalizim) adighi mma maka na ọ na-ebute mmegbu na mkpagbu. Ha tụtara komunizim nke bụ usoro nchuta akụ na-akwado ka ụzọ mmeputa akụ niile dī goḡmenti etiti n'aka.

Atutū maksizim abughī maka agumagu kpokwem kama, ndī onyoo zutere ohi ụka banyere etu ha nwere ike iji echiche ya, nyochaa ọrụ agumagu. Onye mbū ji atutū maksizim nyochaa ọrụ agumagu bụ onye Hongari aha ya bụ George Lukacs. Ọ hūta ọrụ agumagu dī ka ebe nziputa onodu na echiche obodo o sitere na ya puta.

Onyoo ozo tinyere echiche maksizim n'inyocha agumagu bụ Louis Althusser. Althusser hūta ọrụ agumagu dī ka ngwa agha ndī ọrụ nwere ike iji tugharia onodu ha.

Atutū maksizim na-enyere aka irugosi mmegbu mmadụ na-emegbu ibe ya n'obodo nke mere ka ọ buru atutū e ji emepe anya oḡu. O mekwara ka a mata na e nwere ike isite n'ọrụ agumagu nweta mgbanwe onodu n'obodo. E newkwara ike iji atutū a busoo agha megide echiche ma ọ bụ nkwenye na-emebi ihe n'oha obodo.

N'agbanyeghī nke a, e nwere ebe ndī o riri mperi. Na mbū, ọ naghī eleru anya na nka mma agumagu. Atutū a na-ahuta ọrụ agumagu dī ka nziputa ihe na-eme na ndū n'ihī ya, ọ naghī ahuta ọrụ agumagu dī ka ọrụ nka.

6.0 Nwale onye nkuzi ga-amaakī

1. Kọwaa atụtụ nchụta akụ.
2. Kedụ ndị nọ n'isi atụtụ nchụta akụ?
3. Olee echiche atụtụ nchụta akụ?
4. Kedụ ebe atụtụ nchụta akụ tuuru ugo?
5. Olee ebe atụtụ nchụta akụ riri mperi?

7.0 Nrụtaaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Anene, R. (2008). *Ọgụjejiọfọ*. Onitsha: Elites Publishers.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Odiliora, U. (). *Okpa akụ eri eri*.

Yunit 6: Atụtụ Uche Ọgụ

Ndịna

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Atụtụ uche ọgụ

3.2 Otu ndị mebere atụtụ uche ọgụ na echiche ha

3.2.1 Otu weta-were

3.2.2 Otu mmetụta akanka

3.2.3 Otu mmetụta mmụọ

3.2.4 Otu ntọala nnabata

3.2.5 Otu ogo onye

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutaka

1.0 Mkpelite

Anyi elebaala anya n'atutu ndi ji odee, oru agumagu, uche mmadu na akunuba wee mere ebe mgbakwasa ukwu na nnyocha agumagu. Atutu a niile beluso atutu nhazi na-eleba anya na mmadu. Atutu ndu na gburugburu odee na-eleba anya na mmadu (odee), atutu nnyocha uche na-eleba anya n'uche mmadu ebe atutu maksizim na-eleba anya na mmekorita mmadu na ibe ya. Nke a na-egosi na mmadu putara ihè na nnyocha oru agumagu. Ufodu onyoo chere na e nwere ndi mmadu a na-eme nchefu. Ndi mmadu ahụ bu ndi oguu. E kwenyere na onye kacha mkpa ka e lekwasị anya bu mmadu. Ndi onyoo nwere udi echiche a, ka a na-akpo ndi atutu uche oguu. A ga-elebazi anya n'echiche ha n'uju.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa atutu uche oguu
2. ikwu ndi no n'isi atutu uche oguu
3. ikowa echiche atutu uche oguu
4. ikwu ebe atutu uche oguu tuuru ugo
5. ikwu ebe atutu uche oguu riri mperi

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atutu uche oguu (reader response)

Nke a bu atutu na-akowa na di ka uche na ihu onye o bu la si di iche iche ka nghota onye o bu la sikwa di iche iche. Nke a mere e ji ekwu 'uche onye adighi ya njo'. Atutu a na-ekwu na o bu oguu na nghota ma o bu mmetuta o nwetere n'oru bu ihe kacha mkpa na nnyocha agumagu karia oru agumagu n'onwe ya ma o bu odee.

Atutu a wutere n'agbata afọ otu puku, naari itoolu na iri isii (1960). Ndi wubere atutu a gunyere Wolfgang Iser, Louise Rosenblatt, Stanley Fish, Hans Robert Jauss, Norman Holland na David Bleich. Atutu uche oguu nwere otutu otu mebere ya. Ihe kewara otu ndi a mejuputara atutu uche oguu bu etu ha chere oguu si enweta nghota ya banyere oru agumagu. Ihe jikoro ha bu, nkwenye na ihe oguu chere ma o bu mmetuta oguu nwere di mkpa na nnyocha oru agumagu. Ha niile kwenyere na oru agumagu agaghi akwu naani ya nwee nghota. O bu naani mgbe oguu na oru

agumagu jekotara ka oru ahụ ga-enwe mputara. Nke a putara na ha kwenyere na o bu oguu na- enye oru agumagu mputara ya. Atutu a malitere site na mgbagha ufodu ndi mmadu nwere banyere atutu nhazi nke kwuru na e kwesighi ileru anya n'echiche oguu ma o bu mmetuta oguu nwere, oge a na-enyocha oru agumagu.

3.2 Otu di iche iche mejuputara atutu uche oguu na echiche ha

3.2.1 Otu weta-were (Transactional model)

Otu a si na o bu site na mbiakota onu oguu na oru ka nghota si aputa. Otu a kwenyere na oru na oguu di ka aka nri na aka ekpe na-akwokorita onwe ha. N'uche ha, o bu oru agumagu ga-agwa oguu ihe ma o bu isiokwu o ga-eche maka ya, oguu ka o diziri iche ihe o bula masiri ya banyere isiokwu ahụ oru agumagu nyere ya ka o chee maka ya. Louise Rosenblatt, bu onye isi ndi otu a, kowara na onye o bula nwere omume ya, ihe ndi mere na ndu ya, ihe ndi na-eme na ndu ya, echiche, mkpa, olileanya na nkwenye ya nke o na-elegara anya wee tapia ihe o bula tumadi oru agumagu. Ha na-akowa na ihe ndi a niile na-abata oge oguu na-agu oru ma rozie nghota oguu. Wolfgang Iser bu onye ozononotu a. O gbanyere nkowa Rosenblatt aja n'ukwu site n'ikwado na nghota na- esite na mmekorita oguu na oru agumagu. O kowara na o bu mgbe oguu na-agu oru ka oru ahụ na- enwe mputara. N'uche ya, oru agumagu o bula na-enwe akuku abuo, akuku ndeputa na akuku mmetuta (artistic and aesthetic). Akuku ndeputa bu edemede ahụ odee cheputara, hazie ma weputa ka ohanaze guo; ya bu ndina oru ahụ, ebe akuku mmetuta bu ihe oguu ghotara n'ihe ahụ odee deputara. Omumaatu, *Isi Akwu Dara n'Ala* bu akuku ndeputa nke Ubesie haziri ma site n'ekemeke uche ya deputa. Nghota o bula anyi nwetere n'ime *Isi Akwu Dara n'Ala* bu akuku mmetuta ya. Nke a putara na mputara oru o bula di n'etiti akuku ndeputa ya na akuku mmetuta ya.

Iser kowakwara na e nweghi oru agumagu zuru oke n'ihina na ha anaghi enwe ike iza ajuju niile ndi oguu nwere iju, nke ha ji enwe ike ikowa mgbagwoju anya niile oguu nwere banyere ihe ha kwuru. N'ihina ya, ndi oguu na-eji aka ha zaa ajuju o bula ha nwere ma doo onwe ha anya n'ihe mgbagwoju anya ha huru n'oru agumagu. Na nkowa Iser, ebe o bu oru agumagu na-ekwu isiokwu na akuku isiokwu a ga-eleba anya, odee na-eleba anya n'isiokwu ahụ n'uzo o chere kacha mma oguu ga- aghota ma kwenye n'ihe niile o kwuru na etu o si kwuo ya. Mana enweghi etu mmadu niile ga-esi enwe otu nghota ahụ odee bu n'uche ka ha nwee n'ihina na onye o bula nwere ihe o na-agbado ukwu na ya wee nwee nghota nke ya. Ndi ahụ nwetere nghota di iche na nke odee bu n'uche ka ha nweta ga-enwe ajuju na mgbagwoju anya nke mere na ha ekwenyeghi na nkowa odee na mbu. Odee anoghikwa ya ka o zaa ajuju ndi a ma o bu doo ha anya n'ihina ya, ha ejiri aka ha mejuo ohere ndi ahụ site n'itinye ihe ha chere kwesiri ibu usa ma o bu nkowa mgbagwoju anya ha. Mgbe oguu o bula nwetara usa na nkowa nke ya, oru agumagu ahụ enwee mputara di iche iche. Iser mere ka a mata na mgbe oguu na-agbali ka o zaa ajuju ya na mgbagwoju anya ya, o gaghi agbacha n'isiokwu ahụ nakwa akuku isiokwu ahụ oru agumagu na-ekwu maka ya. Udi oguu, odee bu n'uche ka o guo oru ya (ya bu, oguu ga-esonye n'ihe o kwuru na-ajughi ase) ka a na-akpo, oguu a na-elegara anya (implied reader) ebe oguu dachara n'echiche odee ka a na-akpo, oguu kpom kwem (actual reader). Omumaatu, Ubesie n'*Isi Akwu Dara n'Ala* dere banyere ugwo oru ajo omume. N'iji ziputa isiokwu

ya, ọ koro maka otu nwaanyi aha ya bu Ada. Ada di na mbu acho di. O mechara luta Chike, onye huru ya n'anya nke ukwu ma na-emere ya ihe niile. Agha daputara n'obodo nke mere ka Chike tufuo ihe niile o nwere ma chikoro ezinaulo ya gbaa oso ndu. Chike rere ihe ndi o nwere, nye nwunye ya ego ka o bido ahia ka aguu ghara igbu ha. Ihe mere Chike ejighi zuwa ahia n'onwe ya bu na o choghi ka e jide ya, ziga ya agha. Site n'ahia ahụ, Ada bidoro kpatawa ego wee fozie nku. O gbaghara ezinaulo ya, sowe ndi soja. Chike nagidere ihe ndi a niile ma riu Ada ka o nakwute ha. Adamma gara kpo ndi ami ka ha kpuru di ya kpuga ihu agha ebe o ga-anwu. Chukwu meere Chike ebere ma dowe ya ndu. Agha mechara wee bie. Chike nweghachitere ihe niile o nwere na mbu. Ndi soja chupuru Ada. Ada loghachitere ka ya na Chike birikwa ma Chike juruaju wee si ya lawa na ya anaghizi alu. Ubesie bu n'uche ka onye o bula soro ya huta Ada di ka ajo mmadu onye natara ugwo oru ruru ya maka njo ya. Ubesie akwadoghi maka ndi ga-ahuta Ada di ka onye na-agba mbo, onye sowere ndi soja maka na o choro enyemaaka ha; ndi ga-ahuta ya bu Ubesie di ka onye koro umunwaanyi asi site n'etu o si ziputa Ada n'oru ahụ; ndi ga-ahuta Chike di ka onye na-ezughị ezu ka nwoke n'ihina ha kwenyere na nwoke kwesiri iputa, soro ibe ya luo ogo; ndi kwenyere na Chike kwesiri ighota na o bu agha butere ihe niile ahụ ma gbaghara nwunye ya, dgz. Ndi oguu gbasoro usoro Ubesie choro ka a gbasoo wee guo oru ya bu ndi oguu a na-elegara anya, ebe oguu ndi gbasoro usoro nke ha wee guo oru bu, oguu kpom kwem.

Wayne Booth bu onye ozo so n'otu weta-were. O kwadoro echiche Rosenblatt na Iser site n'ikwu na o bu nkwenye oguu banyere ezi omume na ajo omume bu ihe na-achikwa nghota oguu ma o bu mputara oru n'ebe oguu no. N'uche ya, ihe kacha oguu mkpa bu ihe mmuta di n'oru agumagu. O kwadoro echiche Iser na o bu oru agumagu na-achi uche oguu. O gara n'ihu kwaa na uzo oru agumagu si agbaziri oguu bu site n'asusu na olu e ji ko akuko. N'oru agumagu o bula, e nwere onye a na-anu olu ya ma o bu onye e si n'olu ya ako akuko ahụ. Oko akuko n'oru agumagu o bula ka a na-akpo *odee a na-elegara anya* (implied author). Di ka o di na ndu, onye o bula na-ako akuko na-ako ya etu o ga-esi goro nti na obi ndi na-ege ya nti. N'otu aka ahụ, odee a na-elegara anya, na-eziputa akuko ya site n'ikwo aka ma noro ala horo okwu ndi o ga-eji ko akuko ya ma hazie ya n'udi o ga-esi goro obi oguu. O di mkpa ikwu na odee a na-elegara anya nwere nkwenye nke ya banyere ihe ndi bu ezi omume na ajo omume nke nwere ike idiwaga iche na nke oguu. Ma, site n'asusu na olu ya, odee nwere ike itigha oguu anya ma mee ka o kwere n'echiche ya nke nwere ike idi iche na nke oguu nwere na mbu. Omumaatu, n'*Anu Gbaa Ajo Oso* nke Chinedum Ofomata, oko akuko ji isi nke mbu niile kwadobe obi oguu maka ikpo Ikpendu asi. O bu uzo gwa oguu na nne na nna Ikpendu bu Oguadimma na Ogonna bu "ala adighi mma" na "ogbujekwe" ndi ajo omume niile bi n'ime ha. O ji ajuju nzaraonwe wee juo oguu udi nwa o chere mmadu abuo n-eweghi ezi omume o bula n'ime ha ga-amuta. Iji hu na odee sonyere n'echiche ya, o turu ilu "agwo aghaghi imu ihe toro ogologo". Nke a bu iji mee ka oguu ghara inwe ntughari uche banyere ihe mechara mee Ikpendu. Oko gaziri n'ihu si na "Ikpendu bidoro n'afu wee gosi ihe o ga-abu"; "O noro onwa iri n'afu nne ya"; "O na-ebegide akwa, olu agwu ya, ma otu anya mmiri agaghi aputa ya n'anya"; "Ukwu ya di ka nke okuko"; "O chia ochi o di ka o na-ebe akwa" dgz. Site n'olu ya na asusu ya, oko, gbaliri ka o see eserese Ikpendu n'ajo uzo, n'obi oguu. Sitekwa n'ibu uzo kowaara oguu ihe ndi a, kama ihapu oguu ka o jiri aka ya mata Ikpendu ma maa ya ikpe site n'ihe

ọ maara, ọkọọ kwanyere ọgụu isonye n'echiche ya. N'otu aka ahụ, n'*Isi Akwụ Dara n'Ala*, ọkọọ korọ akụkọ etu Ada si buru onye na-achụ nta di, onye na-enweghị anụrị n'ime ya nakwa onye huru ego n'anya na mbido akụkọ. Akụkọ ndị a odee korọ abughị maka ito ntọala ihe mere n'akụkọ, kama, ọ bụ ikwado obi ọgụu iji kpọọ Ada na akparamagwa ya asi n'odiniihu. N'uzo di etu a, ndi ọkọọ na-eji uzo aghugho kwanye ọgụu ka o kwenye n'uche ha.

Booth kowara na ihe abuo na-eme mgbe ọgụu na-agu ihe. Na mbu ọgụu na-agu oru ka o mata ihe oru ahụ na-ekwu. O ghotachaa oru ahụ, o ga-aga n'ihu kwado ma o bu katoo echiche oru ahụ site n'igbado ukwu na nkwenye ya gbasara ezi na ajo omume. Oge ọgụu na-agu oru, ya na ọkọọ na-enwe nkwekorita banyere ufodu ihe iji ghotu onwe ha. Omumaatu, n' akukọ ifo, anumanu na ihe enweghi ndu n'ime ya na-akpa agwa ka mmadu. N'otu aka ahụ, n'ejije, a na-eji otu awa eziputa ihe niile mere n'afọ iri abuo gara aga ma o bu n'odiniihu. Na onodu di etu a, ọgụu maara na ihe ndi a apughi ime na ndu mana o ga-ekwenye na ha ka o wee nweta mputara oru ahụ. Udi nkwekorita a ọgụu na ọkọọ na-enwe ka a na-akpo *nkwenye ngafe* (nonce beliefs). Mgbe ọgụu guchara oru, o na-atunyere ihe mmuta di n'oru ahụ na ihe na-eme nakwa na nkwenye aka ya. Ihe mmuta di n'oru o bula na-eziputa nkwenye ma o bu kesirihundu ọkọọ. Ihe mmuta di n'oru bu mkpa ọgụu n'ihi na o bu ya bu mputara oru ahụ nye ọgụu. Ima atu, ihe mere n'akukọ ifo banyere nkita na mbe na etu o si mee ma o bu etu e si koo ya abughi mkpa ọgụu kama o bu ihe mmuta di n'ime ya bu akukọ bu mkpa ọgụu. Ọkọọ nwere ike iji akukọ a ziputa okwukwe ya na nwayoo nwayoo bu ije. Ọgụu nwere ike ikwenye n'echiche a site n'ihe ndi o maara ma o bu ihe ndi merela na ndu ya. N'otu aka ahụ, o nwere ike igbagha ya. Na nchikota, Booth kwanyere na etu e si koo akukọ ma o bu ziputa echiche adichaghi mkpa kama o bu ihe mmuta di n'oru o bula bu ihe na-emetuta ọgụu.

A ga-ahụ na usoro weta-were nwere uzo ato gbara okpurukpu e si agbaso ya- nke Rosenblatt, nke Iser na nke Booth. Onyoo ma o bu ọgụu nwere ike igbaso nke o bula kama, mgbe a na-atapi oru agumagu, a gaghị ewebata akukọ ozo na ntapi ya. Nke a putara na ọgụu agaghị eji akukọ ozo ma ndi na-eziputa isiokwu ma ndi anaghi eziputa isiokwu wee mee ebe nleru anya. Omumaatu, isiokwu *Isi Akwụ Dara n'Ala* bu ugwo oru diiri njo. E nwere akukọ ma o bu akukọ di iche iche e nwere ike isi ziputa isiokwu a, mana, *Isi Akwụ Dara n'Ala* gbadoro ukwu n'akukọ Ada wee ziputa ya. Ntapi ndi a a huru n'elu gbadoro ukwu n'isiokwu *Isi Akwụ Dara n'Ala* n'agbanyeghi na ha esonyeghi na mputara odee nyere oru ya. Ọgụu agaghị enweta onodu ozo karia nke di n'oru mgbe o na-atapi oru. Di ka iwebata akukọ ihe ozo nke agha abughi odachi e nwere ma o bu ikota akukọ banyere nwaanyi ozo gabigara agha na-akpaghi agwa ka Ada. A gaghị ewebata ihe ndi a maka na oru agumagu na-ekwu ihe a ga-eleba anya na usoro a ga-esi eleba ya anya, ekwughị maka onodu ndi ahụ. N'ihi ya, o bu naani ihe ndi oru agumagu kwuru maka ya, ka a ga-eleru anya. A naghị anabata ntapi o bula dachara n'ihe oru kwuru kpom kwem. Nke a mere na e nwere ntapi ndi dabara adaba na ndi adabaghi. Na nkowa ndi otu a, ọgụu imeju naani ohere ndi di n'oru ga-eme ka nnyocha oru agumagu ghara ibu ebe onye o bula na-ako ka o si masi ya. O bu n'uzo di etu a ka ndi otu weta-were nke atutu uche ọgụu na atutu nhazi (fomalizim) siri yite. Ha abuo na-agbado ukwu

naanị n'ihe a hụrụ n'akwụkwọ. Kama ha dị iche n'ihi na ndị otu weta-were kwenyere na uche ọgụ banyere ihe ndị ahụ dị n'akwụkwọ dị mkpa ebe atụtụ nhazi ekwenyeghi na nke a.

Nnwale onwe

1. Kowaa atụtụ uche ọgụ.
2. Kowaa usoro weta-were n'atụtụ uche ọgụ?
3. E nwere ike isite n'uzọ atọ wee gbasoo usoro weta-were. Kowaa uzọ ndị a.
4. Kedụ ọkpurukpu echiche wubere usoro weta-were?

3.2.2. Otu Akanka Mmetụta (Affective stylistics)

Onye tụtara usoro a bụ Stanley Fish. Fish kwuru na ihe kacha mkpa abughị mputara ọrụ n'ebe ọgụ nọ kama ọ bụ etu ọgụ si enweta nghota ya banyere ya. Iji choputa etu ọgụ si enweta nghota, a ga-eleba anya n'ihe abụ. Nke mbụ bụ etu otu ọgụ si enweta mputara ya nakwa etu ndị ọgụ si enweta mputara yitere. Fish kowara na etu otu ọgụ si enweta nghota ya bụ site n'ichoputa etu okwu, ahiriokwu, nkebi edemede ndi mejuputara ọrụ ọ na-agụ si metuta ya. Mgbe ọgụ na-agụ akwụkwọ, ọ na-ahụ okwu ma ọ bụ emereme ga-echetere ya ihe mere ya ma ọ bụ ihe ọ gūta n'akwụkwọ ọzọ. Ihe ọgụ hụrụ n'otu ọrụ nwere ike iruga aka n'ihe mere n'oge gara aga ma ọ bụ ihe mere n'akwụkwọ ọzọ. Nke a putara na oge ọgụ na-agụ ihe, uche ya na-agbagharị na-atulekọrịta ihe ndi ọ na-agụ na ihe ndi ọ maara. Omumaatu, ọgụ gurula *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe*, gūwa *Oguejiọfo*, ọ ga-ahuta myiri di n'etiti Enyi na Amanso. Agwa abụ ndi a toro eto ma gbaa agbaa, ha abụ bụ enwe nne enwe nna, ha abụ bụ ndi ohi, oha obodo na-atu ha abụ egwu, ha abụ siri ike di egwu dgz. Ọgụ ga na-aka ihe nwere ike ime Amanso na ihe Amanso nwere ike ime site n'ihe ọ maara banyere Enyi. N'otu aka ahụ, onye bi ma ọ bụ birila n'Onicha ma mara maka otu onye ohi a na-akpo Deriko, ga-enwe nrugara aka oge ọ na-agụ *Anu Gbaa Ajo Oso* nke Ofomata n'ihi myiri di n'etiti agwa na akparamagwa Deriko na Ikpendu.

Fish choptara na n'agbanyeghi na onye ọ bula nwere uche aka ya nke na-esite n'ahumihe ya, ufodu ndi ọgụ na-enwekarị otu ntapi banyere otu ọrụ agumagu. Nke a mere Fish ji kwuo na ọ di mkpa ileru anya ihe mere ufodu ndi ọgụ ji enwe myiri na nghota ha. Fish kwuru na ọgụ ọ bula nwere usoro, iwu na atumanya ndi ọ mutara banyere agumagu nke na-edu ya oge ọ na-atapi ọrụ. Usoro, iwu na atumanya (code, convention na expectation) ndi ahụ gunyere ngalaba agumagu e nwere (abụ, ejije na akuko), udidi ngalaba agumagu (abụ nwa, abụ otito, ejije odachi, ejije mkpaobioma, iduuzi, ifo dgz), aka nka e ji edeputa ngalaba ọ bula (a na-edede akuko n'isi n'isi ma dee ya site n'otu akuko ihu akwukwo ruo n'akuko nke ọzọ, a na-edede abụ n'etiti akwukwo ma jiri nnukwu abidii ebido ahiri ọ bula dgz.) tinyere atumanya etu udidi ngalaba ọ bula kwesiri isi bido ma jedebe (n'akuko, onye a na-emegbu emegbu ga-emechaa na njedebe turu ugo, onye na-akpa ajo agwa ga-emechaa nata ugwo ọrụ njo ya; n'ejije odachi, isiagwa ga-akpa ike mana n'ikpeazu, ọ ga-anwu n'ihi otu ajo omume ya dgz.). E nwekwa mmetuta e kwenyere na usoro, iwu na

atụmanya ndị a ga-ewepụta n'oguu. Ima atụ, ejije mkpaobioma kwesiri inye oguu obi anuri ebe ejije odachi kwesiri inye oguu mwute.

Na nkowa Fish, oguu ndi mutara otu usoro, iwu na atụmanya banyere oru agumagu na-enwe otu nghota banyere otu oru. Ndi oguu nwere otu usoro, iwu na atụmanya na ntapi agumagu ka a na-akpo *otu nkowa* (interpretative community). Otu nkowa abughi naani ndi nwere otu ozuzu banyere agumagu. O bu ndi nwere otu nkwenye, echiche na kesirihu banyere ndu na obibi ya. Omumaatu, ndi otu onye nkuzi kuziri agumagu, ga-enweta mputara ndi yiri onwe ha na ntapi ha. N'otu aka ahụ ndi sitere n'otu odinaani na ndi na-asu otu asusu ga-enwe otu nghota banyere ihe n'ih na nkwenye na echiche ha jikoro ha onu. Nke a putara na ndi otu ihe ma o bu ihe ozo jikoro onu na-enwe otu nghota. Omumaatu, ndi kwenyere na mmadu kwesiri ime ihe o bula o ga-eme wee zota ndu ya ga-ahuta akparamagwa Enyi na *Mmiri Oku E Ji Egbu Mbe* di ka ihe ziri ezi. Ha ga-ekwenye na ohi niile Enyi zuru bu maka izo onwe ya. N'otu aka ahụ, ndi kwenyere na ohi adighi mma ga-akatọ omume Enyi. Ha ga-ekwu na o kwesiri ichoro akaoru karja izu ohi. N'otu aka ahụ, ndi maara maka akuko Deriko n'Onicha ga-enwe myiri na ntapi *Anu Gbaa Ajo Oso*.

Onye ozo kowara etu ndi no n'otu nkowa si enweta mputara oru agumagu bu David Bleich. Bleich kowara oru agumagu di ka akara a na-ahụ anya nke uche anyi nwere ikike ikpughari ma nye mputara masiri ya. Mputara uche anyi gbasara akara o bula na-esite na nkwenye anyi nwere ma o bu nsirihundu anyi. Mmadu niile nwere udi nkwenye na nsirihundu abuo ndi bu - nke aka ya na nke otu ya. Mmadu bu anumanu na-achọ mmekorita ya na mmadu ibe ya. N'ih ya, mmadu o bula nwere otu o so na ya. Otu o bula nwere nkwenye jikoro ha onu nke na-aburu ha usoro ha na-agbaso n'ih niile. Ufodu oge nkwenye aka mmadu nwere ike idi iche na nkwenye otu ya. N'onodu di etu a, onye ahụ ga-ahapu nkwenye aka ya, soro nkwenye nke oha n'ih na otu onye anaghi akari oha.

Aka nka odee, ya bu, etu odee si wee horo ma dokoro asusu ya nakwa etu o si wee hazie oru ya na-eme ka oguu nwee mmetuta. Nghota oguu na-esite na nkwenye na nsirihundu nke ya na nke otu ya. Nke a mere na oguu o bula weputachaa nghota ya gbasara oru agumagu, o were ya nye ndi ozo no n'otu ya ka ha tulee. A ga-ewepu ntapi ndi na-akwadoghi nkwenye otu ma horo ntapi ndi sonyere na nkwenye otu. Ntapi niile ndi ahụ a horo ga-abu mputara oru ahụ n'ebe ndi otu ahụ no.

Usoro mmetuta akanka nke atutu uche oguu na-akacha adi ire nyere onyoo na-eme ntulekorita oru agumagu.

Nnwale onwe

1. Kowaa usoro akanka mmetuta nke atutu uche oguu.
2. Kedu ihe i ghotara bu otu nkowa?
3. Kedu etu otu nkowa si enweta mputara oru?

3.2.3. Otu Nnyocha Mmetụta Mmụọ (Psychological)

Nke a bụ usoro atụtu uche oḡu na-ahụta ntapị oḡu nyere ọrụ agumagu dika ihe e nwere ike isite na ya wee mata ihe na-aga n'uche oḡu. Ndi otu a kowara na mgbe ufodu, mmadu na-ahu ọrụ agumagu di ka akuko ihe mere ma o bu ihe na-eme na ndu ya. Norman Holland kowara na ajo ihe na ezigbo ihe na-eme na ndu mmadu. Ndi oḡu na-achokari igu akwukwo ndi na-echetara ha ezigbo ihe ndi mere na ndu ha na nke na-akpa ha obioma kari nke na-echetara ha odachi dakwasiri ha. Nke a mere na oḡu na-enwe udi ọrụ agumagu ndi na-amasi ya, nwee ndi na-anaghi amasi ya.

Holland gbasoro nkuzi ndi atutu saikoanalisisi wee kowaa na oḡu o bu la nwere mkpa ndi na-akpa ya n'ime ala ala obi ya. Oḡu enweghi ike igbo mkpa niile na-akpa ya. N'ihu ya, o chowa uzọ o ga-esi eziputa mkpa ndi ahụ. Oḡu akwukwo bu otu uzọ mmadu si enwere onwe ya n'aka mkpa na-akpa ya. Ndi na-achọ ihunanya na-agu akwukwo ziputara ihunanya, ndi na-achọ izida iwe ha ga-achowa akwukwo ebe a na-alu oḡu, ndi chorọ imuta ihe ga-achowa akwukwo nkuzi dgz. Nke a putara na site n'udi akwukwo mmadu na-enwe mmasi igu, e nwere ike imata mkpa na-akpa ya maobu udi mmadu onye ahụ bu nakwa ihe ndi na-amasi mmadu. N'otu aka ahụ, site n'udi akwukwo mmadu na-elegara anya, a na-amata ihe na-atu ya egwu nakwa nsogbu ya. Holland nweputara aha ichafu DEFT iji gosi ihe na-aga n'uche oḡu oge o na-agu akwukwo. DE bu defense. Nchekwa (difensi) bu etu uche oḡu si echekwa onwe ya site n'ichọ naani akwukwo ndi ga-akpa ya obi oma. F bu fantasy. Echiche obi oma (fantasi) bu etu uche oḡu si enwere ihe ndi o na-aguta n'akwukwo di ka ihe na-eme ya. T bu transformation. Mgbanwe bu etu uche oḡu si ezida mkpa ndi ahụ na-akpa ya na njedebere akwukwo ahụ ma jikọọ nchekwa na echiche obi oma ya ka ha buru mputara oḡu nwere banyere ọrụ agumagu. Omumaatu, nwata nwaanyi huru otu nwata nwoke n'anya mana nne na nna ya ekweghi ka nwoke ahụ luwa ya ga-enwe mmasi igu *Ukwa Ruo Oge Ya* nke Ubesie. Nke a bu maka na akwukwo ahụ korọ akuko banyere etu nne na nna Ngozi si ju na Chude agaghi alu ya. Mgbe o na-agu akwukwo a, o na-ahu onwe ya na Ngozi. Ihe mwute mewe Ngozi o were ya na o bu ya ka o na-eme. Ufodu oḡu nwere obi mmiri na-ebe akwa ma ha zute ihe mwute n'oru, ufodu na-agba iwe ma ha zute ihe iwe ebe ufodu na-achi ochi ma ha zute ihe toro ha ochi ma o bu ihe kpara ha obi oma. Mgbe Chude ga-emechaa luwa Ngozi, oḡu ga-ekwenye na di ka Ngozi, ya onwe ya ga-emechaa luọ di n'obi ya. Site n'uzo di etu a, oḡu egboo mkpa na-akpa ya. Oḡu ga-aga n'ihu kwuo na nghota ya banyere *Ukwa Ruo Oge Ya* bu na ihunanya ga-emechaa merie n'ikpeazu. A ga-achoputakwa na ike igu akwukwo ahụ agaghi agu oḡu. O ga-abu akwukwo ka amasi ya. Nke a putara na oḡu na onyoo nwere ike ichoputa ya site n'akwukwo ndi o guolara ugboro ugboro.

Nnwale onwe

1. Kedu okpurukpu echiche usoro mmetuta mmuọ nke atutu uche oḡu na-eziputa?
2. E nwere myiri i hutara n'etiti echiche ndi otu mmetuta mmuọ nke atutu uche oḡu na atutu saikoanalisisi?

3.2.4. Otu ntọala nnabata (Reception theory)

Onye nọ n'isi oche usoro a bụ Hans Robert Jauss. Jauss kwuru na dị ka e si agba mbọ ka a mata maka ntọala odee na oḡu, ka e kwesikwara igba mbọ imata maka ntọala orụ agumagu. Ihe kpatara o ji kwuo nke a bụ maka na o chọputara na mputara orụ nye ndị oḡu na-agbanwe dị ka ahụmihe ha si agbanwe. Ima atụ mgbe mmadụ bụ nwata, e nwere ụdị akwukwọ ndị na-amasị ya ka o guo. Mgbe o banyere ntorobia, akwukwọ ahụ nwere ike ma ya amasizila ya. N'otu aka ahụ, o nwere akwukwọ mmadụ kporo asi mgbe o bụ ntorobia ma nwee mmasị na ya oge o bụ okenye. Otu oḡu kwuru na ya enweghi mmasị igu *Juọ Obinna* nke Ubesie oge ya nọ n'ogo sekondiri. Mana kamgbe ya batara Mahadum, e wee jiri akwukwọ ahụ kuziere ya ihe, ya ebido nwewe nnukwu mmasị n'ebe ya bụ akwukwọ dij. Jauss kowara na mgbanwe mmadụ na-agabiga na ndu na-emetuta etu o si aghota orụ agumagu.

Jauss kwukwara na o bụ site na mgbanwe kesirihu ndi mmadụ mere na e nwere atutu nnyocha agumagu di iche iche ma nwekwaa atumatu di iche iche n'ime otu atutu. Ima atụ, Roland Barthes sobu ndi otu atutu ndoko (structuralism) mecha banyere ndi otu atutu nsote-struchoralizim (post-structuralism). O bụ site na mgbanwe o nwere n'echiche mere o ji sonye ndi otu ya ohu.

N'igbaso usoro a nyochaa oru agumagu, onyoo ga-achọ ntapi di iche iche ndi oḡu ma o bụ ndi onyoo ibe ya nyerela oru agumagu bido ihe di ka afọ ise gara aga wee rue oge ahụ onyoo na-eme nchocha. O nwere ike inweta ihe ndi a na jonal, nuuzpepa, na magazine. O nwekwara ike igba ndi oḡu ajuju onu. O buru na onyoo achoputa na e nwere mgbanwe site n'etu e si ghota akwukwọ ahụ n'ime afọ ndi o na-eleba anya, o ga-agba mbọ kowaa ihe o chere butere mgbanwe ndi ahụ. O burukwanu na e nweghi mgbanwe, o ga-akowa ihe o chere mere na mgbanwe adighi.

Nnwale onwe

1. Kedụ ihe ndi nwere ike ime ka nghota oḡu banyere oru agumagu gbanwee?
2. Kedụ uzọ e nwere ike isi choputa mgbanwe mputara oru agumagu?
3. I nweela mgbanwe na nghota oru agumagu?

3.2.5. Otu Ogo Onye

Nke a bụ usoro na-akowa na ogo oḡu n'oha obodo bụ ihe na-ekwu mputara oru agumagu nye ya. Ndi otu a gbaziri nkuzi atutu nchuta aku. N'uche ndi otu a, jenda, agburu, na usoro edina mmadu na-ekwu etu onye ahụ si atapi oru agumagu. Ima atụ etu umunwaanyi si atapi oru agumagu di iche n'etu umunwoke si atapi nke ha. N'otu aka ahụ, nghota onye ocha ga-enweta n'oru na-adị iche na nghota onye ojii ga-enweta. Ozo, nghota nwoke na-eso nwoke ibe ya ma o bụ nwaanyi na-eso nwaanyi ibe ya ga-adị iche na nghota nwoke na-eso nwaanyi na nwaanyi na-eso nwoke. N'otu aka ahụ, nghota onye oru oyibo ga-adị iche na nke onye ahia tinyere na nghota ogaranya ga-adị iche na nghota ogbenye. Omumaatu, ogbenye guru *Ukwa Ruo Oge Ya* ga-aghota ya ka ihe nhusi anya ogbenye na-ahụ n'obodo maka na o nweghi ego. Nne na nna Ngozi ekweghi ka Chude luo nwa ha

maka na Chude enweghi ego. Umunwaanyi ga-ahuta mmkpagbu a na-enye umunwaanyi n'obodo dgz.

Nnwale onwe

1. Kedu ihe ndi otu ogo onye nke atutu uche onye chere na-enye oru mputara ya?
2. E nwere myiri i hutara n'etiti usoro ogo onye nke atutu uche oguu na atutu maksizim?

4.0 Mmechi

A hula na e nwere usoro di iche iche e nwere ike isite na ha jiri atutu uche oguu nyochaa oru agumagu. Usoro ndi a niile na-eleba anya n'oguu na etu oguu si enweta mputara ya n'oru agumagu. A kochala atutu uche oguu site n'ikwu na o na-eme ka e nweta udi nkowa di iche iche banyere otu oru. Nke a na-eme ka oru agumagu ghara inwe nghota gbara okpurukpu ma o bu nke oha. Ozo, udi echiche a na-etinye anya na oguu karija oru agumagu bu isi sekpu nti. O nwekwara otutu echiche banyere etu oguu si enweta mputara oru agumagu. Ka o sila di, atutu uche oguu di nnukwu mkpa n'ihhi na o bu n'uche oguu ka akwukwo na-enwete ndu.

5.0 Nchikota

Atutu uche oguu na-ekwu na o bu oguu na nghota ma o bu mmetuta o nwetara n'oru bu ihe kacha mkpa na nnyocha agumagu karija, oru agumagu n'onwe ya maobukwanu odee.

Atutu a wutere n'agbata afu otu puku, naari itoolu na iri isii (1960). Ndi wubere atutu a gunyere Wolfgang Iser, Louise Rosenblatt, Stanley Fish, Hans Robert Jauss, Norman Holland na David Bleich.

Atutu uche oguu bu otutu otu mebere ya. Ihe kewara otu ndi a mejuputara atutu uche oguu bu etu ha chere oguu si enweta nghota ya banyere oru agumagu. Ihe jikoro ha bu, nkwenye na ihe oguu chere ma o bu mmetuta oguu nwere di mkpa na nnyocha oru agumagu. Ha niile kwenyere na oru agumagu agaghi akwu naani ya, nwee nghota.

A kochala atutu uche oguu site n'ikwu na o na-eme ka e nweta udi nkowa di iche iche banyere otu oru. Nke a na-eme ka oru agumagu ghara inwe nghota gbara okpurukpu ma o bu nke oha. Ka o sila di, atutu uche oguu di nnukwu mkpa n'ihhi na o bu n'uche oguu ka akwukwo na-enwete ndu.

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kowaa atutu uche oguu.
2. Kedu ndi no n'isi atutu uche oguu?
3. Olee echiche atutu uche oguu?

4. Kedụ ebe atụtụ uche ọgụụ tuuru ugo?
5. Olee ebe atụtụ uche ọgụụ riri mperi?

7.0 Nrụtaaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)* Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Anene, R. (2008). *Ọgụjejiọfo*. Onitsha: Elites Publishers.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

- Macmahon, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.
- Ofomata, C. E. (2012). *Anụ gbaa ajo ọsọ*. Enugu: Format Publishers.
- Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledege, Taylor and Francis Group.
- Ubesie, T. U. (1973). *Isi akwu dara n'ala*. Ibadan: Oxford University Press.
- Ubesie, T. U. (1974). *Mmiri oku e ji egbu mbe*. Ikeja: Longman Nigeria.
- Ubesie, T. U. (1979). *Juọ Obinna*. Ibadan: University Press.
- Ubesie, T. U. (1979). *Ukwa ruo oge ya o daa*. Ibadan: University Press.
- Wa Thiong'o, N. (2007). Writers in politics: the power of words and the words of power. In T. Olaniyan & A. Quayson (Eds.), *Africa literature: An anthology of criticism and theory*. New York: Blackwell Publishing.

Yunit 7: Atụtu Nhatanha Nwoke na Nwaanyi (Feminism)

Ndina

1.0 Mkpólite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atụtu nhatanha nwoke na nwaanyi

3.2 Otu ndi mebere nhatanha nwoke na nwaanyi na echiche ha

3.2.1 Otu ndi ocha

3.2.1.1 Otu mba Britain

3.2.1.2 Otu mba America

3.2.1.3 Otu mba France

3.2.2 Otu ndi isi ojii

3.2.2.1 Wumanizim

3.2.2.2 Stiwanzim

3.2.2.3 Feminizim olu oma ejule

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nnwale onye nkuzi ga-amaaki

7.0 Nrutuaka

1.0 Mkpolite

Na yunit gara aga, anyi lebara anya n'oguu nakwa etu o si enweta mputara n'oru agumagu. A hukwara na atutu uche oguu nwere otutu echiche mejuputara ya. Ihe jikoro echiche ndi ahụ niile onu bu na kesirihu ndu oguu na-emetuta nghota ya. Mmadu di uzọ abuo, nwoke na nwaanyi. E si otu uzọ amu nwoke na nwaanyi, ha abuo chokwara enyemaka onwe ha. Mana oha obodo na-akwanyere umunwoke uguw karia umunwaanyi. Alaka oha obodo niile di ka ekpemekpe, omenaala nakwa ochichi na-enye aka ikwalite nkwenye na nwoke na nwaanyi ahaghi n'ogo. Cheta na oge anyi na-atule atutu maksizim, anyi kwuru etu ndi aka ji aku si emegbu ma na-akpagbu ndi oru. Anyi kwukwara na ndi oga na-etinye iwu nke na-eme ka ndi oru ghara iwelite ihu ha elu. Ha na-akunye echiche ha n'ime ndi oru site na ngalaba oha obodo di iche iche tinyere agumagu. O bukwa etu ahụ ka ndi otu femnizim na-ekwu na umunwoke si emegbu ma na-akpagbu umunwaanyi. Ha na-esite n'alaka oha obodo nke gunyere agumagu akunye echiche na nwoke na nwaanyi ahaghi n'ogo. A ga-elebazi anya n'echiche ndi femnizim n'uju.

2.0 Mbunuche

Na njedebe yunit a, a turu anya na umuakwukwo ga-enwe ike:

1. ikowa atutu nhatanha nwoke na nwaanyi
2. ikwu ndi no n'isi atutu nhatanha nwoke na nwaanyi
3. ikowa echiche atutu nhatanha nwoke na nwaanyi
4. ikwu ebe atutu nhatanha nwoke na nwaanyi tuuru ugo

5. ikwu ebe atutu nhatanha nwoke na nwaanyi riri mperi.

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi (feminism)

Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi abughi atutu kpomkwem, kama o bu aha ma o bu otu jikoro mboro niile na ndi na-agba mbo ihu na a kwusiri ma o bu belatara mmegbu na mkpagbu umu nwaanyi n'oha obodo, na mba uwa dum. O bu umunwaanyi na-ebute uzoro na ya bu agbamumbo kama ufodu umunwoke esonyela ha. Onye kuru mkpuru echiche a bu Mary Wollstonecraft site n'edemede ya o kporo *A vindication of the rights of women* (Nzoputa ikike nnwere onwe umu nwaanyi) n'aforo otu puku, nari asaa na iri iteghete na aburo (1792). N'ime edemede ya, Wollstonecraft choputara na omenala na ekpemekpe mba uwa dum na-akwado echiche na nwoke ka nwaanyi n'ogo. Nkwenye na nwoke ka nwaanyi n'ogo a, na-eme ka a na-ahuta umunwaanyi di ka ndi ezuchaghi oke, ndi oke ha na ndu bu inyere nwoke aka na ime ihe nwoke choro nakwa ndi etozughi inwere okwa o bua n'obodo. Nwaanyi a choputara na onodu a e tinyere umunwaanyi na-eme ka umunwoke na-emegbu ma na-akpagbu umunwaanyi. O kporo oku ka umunwaanyi sonye n'ikato mmegbu na mkpagbu ha nakwa ka umu nwoke hutawa nwaanyi di ka mmadu ibe ha, ha na ha, ha nhatanha.

Virginia Wolf so na ndi zara ya bu oku a kporo umunwaanyi. Site n'edemede o dere n'aforo otu puku, nari iteghete, iri aburo na iteghete (1929) nke o kporo *A room of one's own* (Onu ulo akamkpa mmadu), o webatara agbammboro nnwereonwe umunwaanyi n'amumamu agumagu.

Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi di ka o si metuta amumamu agumagu na-atule etu jenda mmadu si emetuta ndeputa, nnabata na ntapi agumagu. Ndi guzobere atutu a na-eleba anya n'etu jenda odee si emetuta oru ya nakwa etu jenda oguu si emetuta ntapi ya. N'uche ha, o bu jenda mmadu na-akpu nsirihu ndu ya. Na nkowa ha, na mmadu bu nwoke ma o bu nwaanyi bu ihe sitere na chi mana na mmadu ma o bu ihe bu oke ma o bu nwunye, bu ihe sitere n'omenala. Nke a putara na echiche na nkwenye banyere onodu na oru nwoke na nwaanyi bu ihe mmadu ji aka ya guzobere onwe ya. N'uche ha, o bughu mmadu niile, kama, o bu umunwoke kpom kwem na-eguzobe echiche na nkwenye ndi ahu. Umunwoke na-esite na ngalaba oha obodo niile ndi gunyere omenaala, ekpemekpe, ezinaulo, ochichi, mmebe akunuba na otu di iche iche, akunye echiche ha n'ime ma nwoke ma nwaanyi nke mere ka onye o bua chee na nkwenye banyere jenda o bua (oke na nwunye) bu eziokwu ma site n'ekere. Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi bu nke na-agba mbo ihu na e nyere nwaanyi ikike na ohere di ka umunwoke, site n'igba nkwenye ndi abughi eziokwu banyere umunwaanyi mba.

3.2 Otu ndi mebere nhatanha nwoke na nwaanyi na echiche ha

Mbo nnwere onwe umunwaanyi na-agba bu ihe zuru uwa onu kama udi mmegbu na mmkpagbu umu nwaanyi na-agabiga di iche iche, site n'out mba ruo mba oro. Ihe butere ndiche a bu na omenala mba di iche iche abughi otu. Nke a putara na udi mkpagbu umunwaanyi na-agabiga

abughị otu, ndị na nke ha. E nwere ike ikewa otu mebere nhatanha nwoke na nwaanyi ụzọ abụo gbara ọkpurukpu:

- i. Otu ndi ocha
- ii. Otu ndi ojii

3.2.1 Otu ndi ocha

Ndi mejuputara otu a sitere na mba ndi ocha di iche iche tumadi ndi na-asu Bekee na Frenchi. N'agbanyeghi na ha niile sitere n'otu mpaghara, mbo ha maka nwoke na nwaanyi iha nhatanha abughị otu. Ha sitere n'akuku di iche iche wee na-alu ya bu ogu. A ga-eleba anya na mbo na otu ndi mejuputara otu ndi ocha n'uju.

3.2.1.1 Otu mba America

Ndi mewere otu a bu ndi sitere mpaghara mba Amerika na Kanada. Ha gunyere, Betty Friedan, Mary Ellman, Shulamith Firestone, Kate Millet, Elaine Showalter, Germaine Greer Sandra Gilbert, Susan Gubar, Lilian Robinson, Patricia Meyer Spacks na Annette Kolody. Mbo nke ha hiwere isi na ka e nwee nhatanha nwoke na nwaanyi n'oru agumagu. Ndi otu a kwenyere na agumagu bu nziputa ndu, n'ihia ya, etu e si ziputa agwa na akparamagwa n'oru agumagu na-egosiputa echiche ma o bu nkwenye obodo meputara oru ahụ banyere jenda. Nsogbu ndi otu mba Amerika bu etu e si eziputa umunwaanyi n'oru agumagu. E nwere njirimara agwa umunwaanyi n'oru agumagu tumadi nke umunwoke dere. Agwa na akparamagwa umunwaanyi na-adabariiri n'usoro abuo. N'otu aka, bu ndi na-enyere nwoke aka ma na-akwado ha; n'aka nke ozọ bu ndi riri amosu na ndi na-araputa umunwoke ma butere ha odachi. Ndi otu a katoro udi nziputa umunwaanyi a. Na mbu, ha chorọ ka a kwusi nziputa umunwaanyi di ka ndi oru ha bu inyere nwoke aka mejuputa mbunuche ya. N'uche ha, o bughị naani nwoke na-enwe mbunuche, nwaanyi na-enwekwa mbunuche nke nwoke nwere ike inyere ya aka mejuputa. Ozọ di ka ibe ya, o bughị naani umunwaanyi na-araputa umunwoke nke o ji abu naani umunwaanyi na-agba ajo. N'ihia ya, ka a kwusi ikpo naani umunwaanyi ajo aha. Ndi otu a kwenyesiri ike na udi nziputa a na-enye umunwaanyi n'oru agumagu na-akpata udi omume a na-emeso ha na ndu.

Nsogbu ozọ chere ndi mba Amerika aka mgba bu etu a ga-esi gbanwee oru agumagu ndi a hooro di ka oru okpu. E kewara oru agumagu niile uzọ abuo: ndi bu oru okpu na ndi abughị. Oru okpu bu oru ndi ahụ bu ihe atụ nyere odee ndi ozọ. A choputara na o bu naani oru umunwoke mejuputara oru okpu, nke na-arutu aka n'okika nwoke. A choputakwara na o bu umunwoke na-atule ma na-ekpebi oru ndi dabara n'oru okpu na ndi adabaghi. Ndi otu a kwenyesiri ike na e nwere oru umunwaanyi dere ndi bu okaibe ma kpo oku ka oru ndi ahụ sonye n'oru okpu. Ha kwukwara ka e nye umunwaanyi ohere isonye na ndi ntule na mkpebi oru agumagu.

Ndị otu Amerịka gbalikwara ituputa usoro nke a ga-agbaso wee tleele oru umunwaanyi. Ha choputara na o bu usoro umunwoke weputara ka a na-agbaso wee na-atule oru agumagu. N'uche ha, umunwoke haziri usoro ahụ n'uzo ga-akpagbu ma megide umunwaanyi. Ndị odee nwaanyi anaghi eziputacha mbunuche ha ma o bu aka nka ha n'ihina ha na-agbali igbaso usoro umunwoke hiwere. Ha kwuru na o nwere isiokwu ndi na-amasi odee umunwaanyi nke usoro nnyocha agumagu e ji aru oru na-akatọ ma o bu eleda anya. Ima atụ, isiokwu banyere ezinaulo, icho nwa, na mmegbu na-amasikari odee umunwaanyi. Usoro ntucha umunwoke guzobere na-ahuta isiokwu ndi a di ka nke enwechaghi isi. Nke a mere ndi otu a ji gbaa mbo weputa usoro ntucha 'gayinokritisizim' nke bu usoro nnyocha naani oru odee umunwaanyi.

3.2.1.2 Otu mba Britain

Ndị otu a sonyere ndi ogbo ha sitere mba Amerịka na mbo ha ihu maka nnwere onwe umunwaanyi. Ndị mebere otu a gunyere Juliet Mitchell, Michele Barrett, Judith Newton, Deborah Rosenfelt, Jacqueline Rose, Rosalinda Coward, Tori Moi, Cora Kaplan, Mary Jacobus na Penny Boumelha. Ihe di iche bu na ndi mba Britain na-azo ka nwoke na nwaanyi hara nhatanha n'ihe niile, ma na ndu, ma na agumagu. Ndị otu mba Amerịka hiwere mbo ha isi naani n'agumagu ebe ndi otu Britain hiwere mbo ha isi n'ihe na-eme n'oha obodo nke a na-eziputa n'agumagu. Ha kwenyere na o bu onodu o bula di n'oha obodo ka a na-eziputa n'oru agumagu. N'ihina ya, e kwesiri ibido n'isi mmiri. Ha kwenyere na ihe o bula nwoke nwere ike ime, na nwaanyi nwekwaziri ike ime ya. N'ihina ya, ha na-azo ka e nyewe umunwaanyi ohere isonye n'ochichi obodo nakwa ibu ndi isi n'otu di iche iche mejuputara oha obodo. Ndị otu a gbazitere echiche maksizim, nke na-ekwu ka goomentu weghara uzo mmeputa aku ka ndi oga na ndi oru wee hara nhatanha, wee si ka oha obodo gbanwee echiche na nsirihu ha banyere umunwaanyi ma nye ha ikike na ohere o bula a na-enye nwoke. Ndị otu a gbara mbo hu na uloru mbiputa bidoro nabatawa ma biputawa oru umunwaanyi dere. Ndị otu Britain kporo oku ka e bido hutawa oru agumagu di ka ngwaru e nwere ike isite na ya nweta mgbanwe n'etu oha obodo si emeso umunwaanyi omume. Ha kwuru ka e bido tapuwa oru agumagu di ka enyo na-eziputa emereme n'oha obodo. Ha choro ka umunwaanyi site n'oru agumagu, kuziwere ndi mmadu na nwaanyi zuru oke. E nwere ike ime nke a site n'ide akwukwo ma o bu iko akuko nwaanyi di ka dike ma o bu isiagwa.

3.2.1.3 Otu mba France

Ndị otu a sonyekwara ndi ogbo ha sitere mba Amerịka na Britain na mbo ha na-agba maka nnwere onwe umunwaanyi ma na ndu ma n'agumagu. Ndị no n'otu a gunyere, Simone de Beauvoir, Helen Cixous, Julia Kristeva, Luce Irigaray, ebe ndi otu ndi ozo na-eleba anya n'etu e si emegbu ma na-akpagbu umunwaanyi n'oha obodo, ndi otu France na-eleba anya n'isi mmiri ma o bu ihe kpatara ya bu mkpagbu. Ha choputara na mkpagbu umunwaanyi sitere n'asusu. Otutu asusu na mba uwa dum na-eji aha oke ihe o bula mere aha izugbe ihe ahụ. Ima atụ, n'asusu Bekee, a na-eji *man anochite* anya nwoke na nwaanyi. Iji aha oke wee mere ahaonochi na-eziputa na a naghia ahuta

umunwaanyi di ka ndi so n'ihe a na-eme. Ozo, asusu mba uwa dum na-ekewa ihe o bua n'udi okwu na ndiche. N'ime okwu na ndiche o bua, otu na-aka ibe ya n'ogo. Okwu nke sotere ma o bu metutara oke bu nke na-aka n'ogo. Okwu ndi metutara ma o bu sotere nwaanyi na-abu nke a na-eleda anya ma o bu nke a na-akatọ akatọ. Omumaatu, nwoke/nwaanyi, elu/ala, nnukwu/obere, isi/obi dgz. N'omumaatu ndi a, okwu ndi butere uzo ka ndi na-esote n'ogo. Okwu ndi butere uzo bukwa ndi a na-ehunyere nwoke ma o bu oke ebe ndi na-esote bu ndi a na-ehunyere nwaanyi ma o bu nwunye. A na-ahutakwa okwu ndi butere uzo, ya bu nwoke, elu, nnukwu na isi, di ka ndi ka mma kariya ndiche ha bu nwaanyi, ala, obere na obi. Ndi otu a kowara na asusu bu ihe ma nwoke ma nwaanyi ji aru oru. Nwata o bua toruo imuta asusu, o muta asusu ndi obodo ya nke na-eziputa nwoke di ka onye no nwaanyi n'elu. Site n'asusu, nwata nwaanyi ahuta onwe ya, ma na-eziputa na ya no nwoke n'okpuru ebe nwata nwoke ga-ahuta onwe ya, ma na-eziputa na ya no nwaanyi n'elu. N'uzo di etu a, o bu asusu na-eme ka oke na nwunye ghara ihanata nhatanha.

Ndi otu mba France kowara na asusu bu naani uzo mmadu na gburugburu ya si enwe mmeko. N'ihia ya, umunwaanyi na-eji asusu na-ekwugide ha ede ihe ma o bu okwu okwu. Nke a putara na asusu na-akwanye umunwaanyi isonye na mkpagbu onwe ha. Nwaanyi na-achoghi isonye gamechi onu n'ihia na o nweghi uzo ozo o ga-esi eziputa echiche ya ma e wepu asusu.

Ndi otu a tuputara na naani uzo a ga-esi akwusi mmegbu na mkpagbu umunwaanyi bu igbanwe asusu nke bu isi mmiri mmegbu na mkpagbu ha. Ha gara n'ihu kporo oku ka umunwaanyi nwee asusu nke aka ha, nke ha ga-eji na-ede ihe ma na-ekwu okwu. Ha kporo asusu nwaanyi a, ecriture le feminine. Ndi otu France gbadoro ukwu n'atutu saikoanalisisi, wee kowaa etu e nwere ike isi mebe ma kuzie asusu umunwaanyi. Freud kowara na umunwaanyi na-agabiga ihe o kporo *Elektra kompleks*. Elektra kompleks bu agba nwata nwaanyi na-agabiga n'ije ya ibu nwaanyi. N'oge a, nwa nwaanyi na-elegara nne ya anya. O na-amuta etu nne ya si eme ihe tumadi etu o si okwu okwu, nhookwu ya, etu o si akpa agwa, oru ndi o na-aru n'ezinaulo na etu o si ahuta onwe ya. Nwata nwaanyi a ga-amuta omume nne ya ma were ya ka ihe ziri ezi. O tolite, o kuzikwaara ya umu nke ya. Ndi otu France kowara na ndi nne ga-agbanwe ihe ndi ha na-akuziri nwa nwaanyi ha n'oge. Ha ga-akuziri ha asusu nke agaghi enye nwoke ikike n'ebe ha no. Nke a ga-eme na mgbe nwata nwaanyi tolitere, o ga na-ahuta onwe ya ka onye nwere ohere ikwu nakwa ime ihe o bua na-atughi egwu o bua. O ga-agakwa n'ihu kuziere ya umu ya. Site n'uzo di etu a, echiche umunwaanyi banyere onwe ha agbanwee ma mee ka ha hutawa onwe ha ka ogbo nwoke kariya di ka ndi no n'okpuru ha.

3.2.2 Otu ndi isi ojii

Ndi isi ojii gunyere ndi niile sitere mba Afrika na ndi niile sitere mba ozo ndi na-eji oji. Di ka etu ucha anu ahia ha si di iche iche, ka echiche na nsirihundu ndi ocha na ndi ojii si dikwa iche iche. Nsogbu, mmegbu na mkpagbu umunwaanyi na-agabiga na-agbanwe site n'otu oha obodo ruo n'ozo. Nsogbu ndi chere umunwaanyi Afrika aka mgba n'obodo ha di iche na nke ndi ocha. Ka o si eme onye ka o si ebe. N'ihia ya, ogu nnwereonwe umunwaanyi Afrika diwagara iche na nke ndi ocha.

3.2.2.1 Wumanizim

Onye nọ n'isi otu a bụ Alice Walker. Walker bụ onye isi ojii bi mba Amerịka. N'oge gboo, na mba Amerịka nakwa obodo ndi ọcha ndi ọzo, a na-ekwapu ma na-akpachapu ndi isi ojii. A naghị enye ha oke ruru ha. E nwere ụlọakwụkwọ nakwa ọrụ bụ maka ndi isi ojii. A naghikwa ekwe ka ndi isi ojii nọdebe ndi ọcha. A na-akpa ndi isi ojii akpa ka esu ma na-asọ ha ka ndi na-aria ahụ ọcha. O bụ ọndu di etu a mere ụmụnwanyi isi ojii nọ na mba ndi ọcha di iche iche ji welie olu ha ma kpoo oku ka ndi ọcha kwusi imegide ezinaulo ha. Ndi otu wumanizim anaghị azo nnwere onwe naani ụmụnwanyi kama, ha na-azo maka nnwere onwe ma ụmụnwoke ma ụmuntakiri ndi ọha obodo na-akpagbu.

3.2.2.2 Stiwanzim

Nke a bụ echiche banyere etu e nwere ike isi nweta nhatanha oke na nwunye nke Omolara Ogundipe-Leslie cheputara n'afọ otu puku, nari iteghete na iri iteghete na afo (1994). Ogundipe-Leslie kpoo echiche ya 'Social Transformation Including Women in Africa' (Mgbanwe oha obodo ga-anabata ụmụnwanyi n'Afrika), nke e si na ya nweta aha ichafu STIWA. N'uche Ogundipe-Leslie, enweghi ihe ụmụnwoke na ụmụnwanyi na-azo. Nwoke choro enyemaka nwaanyi, nwaanyi choro enyemaaka nwoke. Nwoke na nwaanyi di ka aka nri na aka ekpe na-akwakorita onwe ha. N'ihia ya, ma nwoke ma nwaanyi kwesiri igbakọ aka wee bute mgbanwe ga-ebute agamniihu n'oha obodo.

3.2.2.3 Feminizim olu oha eju

Onye tupa tara echiche a bụ Akachi Adimora Ezigbo n'afọ puku abuo na iri abuo (2012). O gbasoro ilu ndi Igbo nke na-ekwu na 'o bu olu oha ka eju ji aga n'ogwu' wee tupa uto o chere ụmụnwanyi nwere ike isite na ya kwusi mmegbu na mkagbu ha na-anata n'oha obodo. Eju bu anu ji okoko siri ike echekwa ahụ ya di nro. O nweghi aka na ukwu nke na-eme ka o na-akpu akpu n'ala. Eju na-anyuputa aso nke na-enyere ya aka iga n'ala okwute maobu ogwu. Ezigbo ji eju tunyere ụmụnwanyi. N'uche ya, nwaanyi enweghi aka nke o ji enwe ukwu, n'ihia ya, o kwesiri iji ezi omume, olu oha nakwa obi umeala wee sowe nwoke nke e ji ogwu tunyere. Atutu olu oha eju na-akowa ka ụmụnwanyi jiri uto aghugho wee na-azo onwe ha.

4.0 Mmechi

N'agbanyeghi ndiche di n'usoro ha na ebe mbo ha hiwere isi, out ndi niile mejuputara atutu nhatanha nwoke na nwaanyi nwere otu mbunuche nke bu ka a kwusi mmegbu na mkpagbu ndi onu erughi n'okwu tumadi ụmụnwanyi. Ka o sila di, e nwere out abuo gbara okpurukpu n'atutu nhatanha nwoke na nwaanyi, ha bu ndi *out esenshialisti* (essentialists) na otu riletivisiti (relativists). Ndi esenshialisti bu ndi kwenyere na ụmụnwoke na ụmụnwanyi diwagara iche. Ha kwenyere na ndiche di n'etiti nwoke na nwaanyi abughi naani n'odidi ha kama na ha di iche n'ihe niile tumadi n'echiche, iga ije, ikwu okwu, ikpa agwa dgz. Ha kwenyekwara na e nwere ndiche n'etu nwoke na nwaanyi si eji otu asusu aru ọrụ. Na nkowa ha, nhookwu na usoro okwu

umunwaanyi diwagara iche na nke umunwoke. N'aka nke ozọ, ndi riletivisti kwenyere na nwoke na nwanyi bu otu. Na nghota ha, ndiche o bula a hutara n'etiti oke na nwunye bu nke oha obodo ji aka ha tuputa. Ha kwenyere na o bu otu asusu ka mmadu niile na-asu otu asusu na-amuta n'ihya, ma nwoke ma nwaanyi na-asu otu asusu.

5.0 Nchikota

Atutu nhatanha nwoke na nwaanyi abughi atutu kpomkwem, kama o bu aha ma o bu otu jikoro mbo niile nakwa ndi na-agba mbo ihu na a kwusiri ma o bu belatara mmegbu na mkpagbu umunwaanyi n'oha obodo, na mba uwa dum.

O bu umunwaanyi na-ebute uzọ na ya bu agbamumbo kama ufodu umunwoke esonyela ha. Onye kuru mkpuru echiche a bu Mary Wollstonecraft site n'edemede ya o kporo *A vindication of the rights of women* (Nzoputa ikike nnwere onwe umunwaanyi) n'afọ otu puku, nari asaa na iri iteghete na abuo (1792)

E nwere ike ikewa otu mebere nhatanha nwoke na nwaanyi uzọ abuo gbara okpurukpu - otu ndi ocha na otu ndi ojii. Otu mba Britein, Amerika na Frans mebere otu ndi ocha ebe wumanizim, stiwanizim, olu oma ejule mebere otu ndi ojii.

Ufodu ndi na-agba mbo inwete nhatanha nwoke na nwaanyi kwenyere na nwoke na nwaanyi diwagara iche ebe ndi ozọ kwenyere na e nweghi ndiche di n'etiti nwoke na nwaanyi.

6.0 Nwale onye nkuzi ga-amaaki

1. Kwaa atutu nhatanha nwoke na nwaanyi
2. Kedu ndi no n'isi atutu nhatanha nwoke na nwaanyi?
3. Olee okpurukpu echiche atutu nhatanha nwoke na nwaanyi?
4. Kedu ebe atutu nhatanha nwoke na nwaanyi tuuru ugo?
5. Olee ebe atutu nhatanha nwoke na nwaanyi riri mperi?

7.0 Nrutaka

Abrams, M. H. & Harpham, G. G. (2012). *A glossary of literary terms (10th ed.)* Australia:

Wadsworth Cengage Learning.

Anene, R. (2008). *Ogwejiọfo*. Onitsha: Elites Publishers.

Cuddon, J. A. & Habib, M. A. R. (2014). *Dictionary of literary terms and theory*. New York: Penguin Reference.

Dobie, A. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism (3rd. ed.)*. Australia: Wadsworth Cengage Learning.

Eagleton, T. (2008). *Literary theory: An introduction (ann.ed.)*. Malden: Blackwell Publishing

Goring, P., Hawthorn, J., & Domhnall, M. (2010). *Studying literature*. London: Bloomsbury Publishing

Habib, M. A. R. (2011). *Literary criticism from Plato to the present: An introduction*. Malden: Willy-Blackwell.

Haralambous, M., Holborne, M., Chapman, S. & Moore, S. (2013). *Sociology: Themes and perspectives (8th ed.)*. London: Harper Collins Publishers.

Kennedy, X. J. & Gioia, D. (2010). *Literature: An introduction to fiction, poetry and writing (11th ed.)*. New York: Longman/ Pearson

Kirszner, L. G. & Mandel, S. R. (2004). *Literature: Reading, reacting and writing literature (5th ed.)*. Australia: Thomson Wadsworth.

Macmahan, E., Day, X. S., & Funk, R. (2005). *Literature and the writing process (7th ed.)*. New Jersey: Pearson Education.

Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2007). *Azuonye: Lectures on Igbo literature and stylistics*. Nsukka: University of Nigeria Press.

Murfin, R. & Ray, S. M. (1998). *The Bedford glossary of critical and literary terms*. Boston: Bedford/Martins.

Ofomata, C. E. (2012). *Anụ gbaa ajo ọsọ*. Enugu: Format Publishers.

Tyson, L. (2006). *Critical theory today: A user friendly guide (2nd ed.)*. New York: Rotuledge, Taylor and Francis Group.

Ubesie, T. U. (1973). *Isi akwu dara n'ala*. Ibadan: Oxford University Press.

Ubesie, T. U. (1974). *Mmiri oku e ji egbu mbe*. Ikeja: Longman Nigeria.

Ubesie, T. U. (1979). *Juo Obinna*. Ibadan: University Press.

Ubesie, T. U. (1979). *Ukwa ruo oge ya o daa*. Ibadan: University Press.

Wa Thiong'o, N. (2007). Writers in politics: the power of words and the words of power. In T. Olaniyan & A. Quayson (Eds.), *Africa literature: An anthology of criticism and theory*. New York: Blackwell Publishing.